

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський державний університет
харчування та торгівлі

Андросова Т.В., Носач Л.Л., Зосимова Ж.С.

ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ ОПЕРАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

конспект лекцій

Харків
2016

УДК 336.717:339.9.012(076.6)
ББК 65.262.5
А 66

Авторський колектив:
Л.О. Андросова, Л.Л. Носач, Ж.С. Зосимова

Рецензенти:
д-р екон. наук, проф. Грінько А.П.
канд. екон. наук, проф. Круглова О.А.

Затверджено на засіданні кафедри міжнародної економіки, протокол № 9 від «25» січня 2016 року

Схвалено навчально-методичною комісією економічного факультету, протокол № 6 від «27» січня 2016 року

Валютно-фінансові операції в міжнародному бізнесі : конспект лекцій / Л.О. Андросова, Л.Л. Носач, Ж.С. Зосимова. – Х. : Видавництво «Форт», 2016. – 156 с.

Відповідно до нормативної робочої програми дисципліни «Валютно-фінансові операції в міжнародному бізнесі» конспект лекцій включає теоретичний матеріал на допомогу вивченню дисципліни. Видання призначено для підготовки студентів спеціальності 8.03050301 «Міжнародна економіка», галузі знань «Економіка та підприємництво».

УДК 336.717:339.9.012(076.6)
ББК 65.262.5

© Л.О. Андросова, Л.Л. Носач,
Ж.С. Зосимова

© Харківський державний університет
харчування та торгівлі, 2016

ВСТУП

Основне завдання вивчення дисципліни «Валютно-фінансові операції в міжнародному бізнесі» полягає в тому, щоб надати студентам базові теоретичні знання та практичні навички щодо міжнародного фінансового середовища, його умов, форм, методів та основного міжнародного фінансового інструментарію. Вивчення студентами даної дисципліни дасть змогу правильно зрозуміти закономірності у сфері міжнародних фінансових відносин, світового господарства, розкрити можливості використання міжнародних фінансових інструментів на практиці; з'ясувати роль міжнародних фінансових інститутів. Для поглибленого вивчення та закріплення теоретичного матеріалу, набуття навичок аналізу сучасного міжнародного фінансового середовища, тенденцій розвитку міжнародних фінансових ринків важливого значення набувають практичні заняття.

У результаті вивчення вказаної дисципліни студенти мають знати закономірності у сфері міжнародних фінансових відносин, світового господарства; роль міжнародних фінансових інститутів; тенденції розвитку міжнародних фінансових ринків. Вони також повинні вміти розкрити можливості використання міжнародних фінансових інструментів на практиці.

Запропонований конспект лекцій відповідає програмі навчальної дисципліни «Валютно-фінансові операції в міжнародному бізнесі» для підготовки магістрів та спеціалістів спеціальності «Міжнародні економічні відносини», галузі знань «Економіка та підприємництво».

Мета вивчення дисципліни – ознайомлення з теоретико-методичними положеннями і світовим досвідом, що пояснюють сутність організації міжнародних розрахункових та валютних операцій, гарантій, сутності кореспондентських відносин банків та особливостей сучасних платіжних систем та засобів хеджування фінансових ризиків, валютних операцій; фінансових, інвестиційних та операційних рішень у процесі діяльності міжнародних компаній, а також оволодіння технічними навичками і прийомами, пов'язаними з використанням фінансово-економічних процедур і розрахунків.

Предметом дисципліни «Валютно-фінансові операції в міжнародному бізнесі» є система валютно-фінансових відносини, основаних на діючих національних і міжнародних нормативно-правових актах, що регулюють рух фінансових ресурсів на світовому ринку, з метою їх найбільш ефективного використання.

Відповідно до нормативної робочої програми дисципліни «Міжнародна економіка» конспект лекцій включає чотири змістовні модулі – «Сутність, середовище та розвиток теорії міжнародної економіки»; «Форми міжнародних економічних відносин»; «Міжнародні трудові та валютно-фінансові відносини» та «Стан і перспективи сучасних інтеграційних і глобалізаційних процесів».

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- категоріальний апарат, що визначає суть процесів, які відбуваються у сфері валютних відносин;
- еволюцію валютних систем та валютних ринків;
- ринковий механізм перерозподільних процесів у сфері валютно-фінансових відносин;
- основні принципи проведення валютно-фінансових операцій різних видів, відкриття та ведення валютних рахунків;
- організаційне забезпечення відкриття та функціонування в уповноважених банках рахунків банків-кореспондентів у іноземній валюті;
- механізм регулювання валютно-фінансових відносин;
- новітні засоби здійснення валютно-фінансових операцій у світовому інформаційному просторі за допомогою платіжних систем регіонального та глобального рівня.

вміти:

- аналізувати тенденції курсоутворення; визначати основні характеристики операцій з валютними цінностями та особливості їх організації;
- управляти валютною позицією комерційного банку;
- здійснювати міжнародні розрахункові операції та страхування ведення зовнішньоекономічної діяльності;
- відбивати у фінансових звітах операції за розрахунками в іноземній валюті;
- приймати рішення під час здійснення операцій з валютними цінностями.

Список основної та додаткової літератури до курсу «Валютно-фінансові операції в міжнародному бізнесі» включає наукові, практичні та навчальні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях, що характеризують історію формування, сучасний стан і перспективи розвитку світового господарства та валютно-фінансових операцій в міжнародному бізнесі. Подано список основних адрес в Internet, де висвітлюються проблеми міжнародних економічних відносин.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Тема 1. СВІТОВІ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ ТА ЇХ ЕВОЛЮЦІЯ

1.1. Національна та світова валютні системи

1.2. Регіональні валютно-фінансові угруповання

1.1. Національна та світова валютні системи

Найбільш простим визначенням валюти є визнання такою банкнот, чеків, монет іноземних держав, тоді як вітчизняні гроші можуть стати валютою на зовнішніх ринках.

В широкому розумінні цього поняття, **валюта** означає грошову одиницю будь-якої країни (долар, фунт стерлінгів, євро тощо).

Поняття валюта використовується в таких значеннях:

- національна валюта – грошова одиниця певної країни або той чи інший її тип (золота, срібна, паперова);
- іноземна валюта – грошові знаки іноземних держав, кредитні та платіжні засоби, які виражені в іноземних грошових одиницях і використовуються в міжнародних розрахунках;
- міжнародна (регіональна) валюта – міжнародна або регіональна грошова розрахункова одиниця, засіб платежу: СПЗ (спеціальні права запозичення), ЕКЮ, євро.

Різні форми світогосподарських зв'язків – торгівля товарами та послугами, виробниче та науково-технічне співробітництво, міграція робочої сили та розвиток світового туризму, рух позичкового капіталу та інвестицій формують міжнародний попит і відповідні пропозиції відносно тієї чи іншої національної валюти.

Міжнародні валютні відносини – це сукупність валютно-грошових і розрахунково-кредитних зв'язків у світогосподарській сфері, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств.

Міжнародні валютні відносини складаються і розвиваються на основі експорту товарів, капіталів, робочої сили та новітньої технології, спільного підприємництва. Основною цільовою функцією цих відносин, зрештою, є забезпечення необхідних умов для процесу

відтворення у рамках світового господарства та обслуговування світогосподарських зв'язків. Сам процес міжнародних валютних розрахунків належить до сфери розподілу та обміну, але разом з тим тісно пов'язаний з процесом відтворення у сфері матеріального виробництва. Причому між процесом відтворення і валютними відносинами спостерігається як прямий, так і зворотний зв'язок. Адже, з одного боку, розвиток процесу відтворення є об'єктивною основою валютних відносин, оскільки породжує експорт капіталу, міжнародний обмін товарами та послугами, передачу технології і т. ін. та відповідно визначає весь комплекс валютних відносин, пов'язаних з міжнародним оборотом останніх. З іншого боку, хоча валютна сфера вторинна щодо сфери матеріального виробництва, вона не лише пасивно відбиває хід виробничих процесів, а й активно на них впливає.

Отже, *міжнародні валютні відносини* – одна з головних складових міжнародних економічних відносин, яка в процесі своєї еволюції поступово придбала певні форми організації на основі інтернаціоналізації господарських зв'язків. Найважливішим елементом серед них є валютна система.

Валютна система – форма організації і регулювання валютних відносин, закріплена національним законодавством або міждержавними угодами. Це сукупність елементів, які структурно і функціонально взаємопов'язані і беруть участь в її функціонуванні та управлінні. Розрізняються національна, світову валютні системи. Остання розвивається на регіональному та глобально-світовому рівнях. У свою чергу регіональні, світові та національні валютні системи активно взаємодіють, утворюючи єдину цілісну систему міжнародних валютних відносин.

Функціональні особливості валютних відносин втілюються в конкретно-історичних валютних системах, які є формою правової та інституціональної організації валютних відносин.

Валютні відносини тісно пов'язані з внутрішніми грошовими відносинами. Тому еволюція міжнародних валютних відносин у специфічному вигляді повторює розвиток внутрішнього грошового обігу країн. Разом з тим валютні відносини не виключають національного характеру грошового механізму окремих країн. У процесі поглиблення міжнародного поділу праці та розвитку економічних зв'язків відбувається інтеграція систем національних грошових відносин та світових валютних відносин і функціональні відмінності між ними практично нівелюються.

Історично першими виникли національні валютні системи, які були закріплені національним законодавством з урахуванням норм

міжнародного права. Національна валютна система є складовою грошової системи країни, хоча й відносно самостійною, оскільки виходить за національні рамки. Її особливості визначаються ступенем розвитку і станом економіки та зовнішньоекономічних зв'язків країни.

Національна валютна система – це форма організації економічних відносин країни, за допомогою яких здійснюються міжнародні розрахунки, утворюються та використовуються валютні кошти держави. Основні елементи національної валютної системи визначаються національним законодавством.

Її структурними елементами є:

- національна валюта - грошова одиниця держави;
- валютний паритет як основа валютного курсу;
- режим курсу національної валюти;
- організація валютного ринку;
- національні органи, що обслуговують та регулюють валютні відносини країни;
- умови обміну національної валюти на золото та інші валюти - конвертованість валюти.

Національна валютна система є органічною частиною системи грошових відносин окремих держав, її функціонування регулюється національним законодавством кожної країни. На основі такого законодавства встановлюється механізм взаємодії національних і світових грошей, спосіб їх конвертованості, рейтинг та регулювання валютних курсів, формування та використання міжнародної ліквідності, золотовалютного запасу, кредитних ресурсів та ін. До складу національних валютних систем входять відповідні інфраструктурні ланки - банківські та кредитно-фінансові установи, біржі, спеціальні органи валютного контролю, інші державні та приватні інститути.

Світова валютна система – це форма організації міжнародних валютних (грошових) відносин, що історично склалася і закріплена міждержавною домовленістю. Це сукупність способів, інструментів і міждержавних органів, за допомогою яких здійснюється взаємний платіжно-розрахунковий оборот у рамках світового господарства.

Світова валютна система містить низку конструктивних елементів: світовий грошовий товар, валютний курс, валютні ринки та міжнародні валютно-фінансові організації (рис. 1.1).

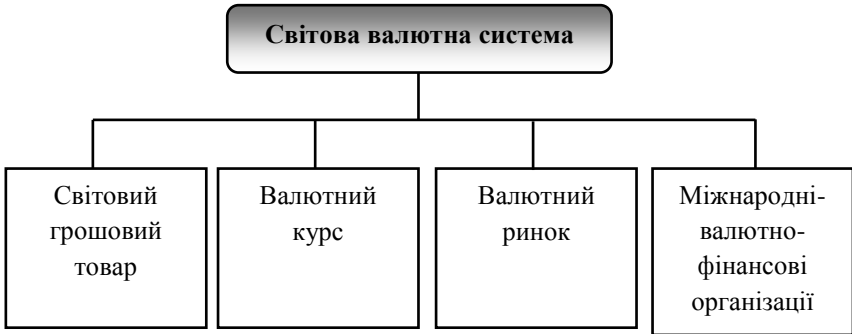

Рис. 1.1. Елементи світової валютної системи

Першим елементом світової валютної системи є світовий грошовий товар який одночасно є носієм міжнародних валютно-грошових відносин і приймається кожною країною як еквівалент вивезеного з неї багатства. Історично першим міжнародним грошовим товаром було золото, пізніше в міжнародних розрахунках стали використовувати кредитні гроші (векселі, банкноти, чеки та депозити). У 70-х роках з'являються спеціальні міжнародні та регіональні платіжні одиниці – СПЗ, ЕКЮ та євро.

Сукупність усіх платіжних інструментів, які можуть бути використані в міжнародних розрахунках, називають міжнародною ліквідністю. Це золото, вільно-оборотні валютні запаси держав та міжнародні гроші.

Другим елементом світової валютної системи є валютний курс. Це мінова вартість національних грошей однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн. Є фіксовані (тверді) та плаваючі (гнучкі) валютні курси. В основі фіксованого валютного курсу лежить монетний паритет (ваговий вміст золота в національних грошових одиницях), плаваючі валютні курси не пов'язані з монетними паритетами, а визначаються шляхом зіставлення паритетів купівельної сили валют, тобто оцінки в національних грошах вартості однойменного «кошика» товарів.

Третім елементом світової валютної системи є валютні ринки. Першим таким ринком був ринок золота як грошового товару, де золото спочатку продавалось за ринковими цінами, згодом - на основі офіційної ціни, закріпленої міжнародним договором. Офіційна ціна золота за одну тройську унцію (31,1035 встановила в 1837-1934

рр. – 20,67 дол. США, 1934-1968 рр. – 35, у 1968 р. вона була підвищена до 38 дол. США. Остання офіційна ціна золота становила 42,22 дол. США. Цей ринок діяв до серпня 1971 р., коли офіційну ціну золота було скасовано. Нині ціна на золото складається під впливом попиту і пропозиції, а ринок золота функціонує як звичайний товарний ринок.

Розширення кредитних відносин призвело до необхідності формування власне валютних ринків, які функціонують на основі розгалуженої системи банківських взаємозв'язків провідних країн з розвинутою ринковою економікою та міжнародних і регіональних валютно-фінансових установ. У функціях продавця та покупця іноземної валюти, з одного боку, та органів, які здійснюють розрахунки із закордонними контрагентами, з іншого - банки та інші валютно-фінансові установи у своїй сукупності утворюють міжнародний валютний ринок. Поряд з ним функціонує євровалютний ринок, який виник на основі транс-націоналізації спеціальних рахунків приватних банків провідних країн світу.

Четвертий елемент світової валютної системи – міжнародні валютно-фінансові організації: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), який разом зі своїми філіями – Міжнародною фінансовою корпорацією (МФК), Міжнародною асоціацією розвитку (МАР), Багатостороннім агентством з гарантій інвестицій (БАТІ) та Міжнародним центром із врегулювання інвестиційних суперечок (МЦВІС) - утворює групу Світового банку, Банк міжнародних розрахунків у Базелі, регіональні банки розвитку та ін.

Світова валютна система базується на функціональних формах світових грошей. Світовими називаються гроші, які обслуговують міжнародні економічні, політичні та культурні відносини, а грошова операція, завдяки якій у певній країні можна придбати платіжні засоби, що є дійсними і можуть бути використані за кордоном, є вже валютною операцією.

Головне завдання світової валютної системи полягає: в ефективному опосередкуванні платежів за експорт та імпорт товарів, капіталу, послуг та інших видів міждержавної господарської діяльності; створенні сприятливих умов для розвитку виробництва та міжнародного поділу праці; забезпеченні безперерйного функціонування економічної системи вільного підприємництва. Через світову валютну систему здійснюється переливання економічних ресурсів з однієї країни в іншу або блокується цей процес, розширюється чи звужується ступінь національної самостійності

країни, а також переміщуються економічні труднощі (інфляція, безробіття) з одних країн до інших.

Отже, **світова валютна система** є однією з головних рушійних сил, які можуть або сприяти розширенню міжнародних економічних відносин, або навпаки, - обмежувати їх інтенсивність. Тому розвиток міжнародних економічних відносин значною мірою залежить від характеру світової валютної системи і дієвості функціонування її інститутів.

Хоча світова валютна система переслідує глобальні світогосподарські цілі і має особливий механізм функціонування і регулювання, вона пов'язана з національними валютними системами. Взаємний зв'язок національних і світової валютних систем не означає їх тотожності, оскільки різні їх завдання, умови функціонування і регулювання, вплив на економіку окремих країн і світове господарство. Зв'язок і відмінність національних та світової валютних систем виявляються в їх елементах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні елементи національної та світової валютних систем

Національна валютна система	Світова валютна система
Національна валюта	Функціональні форми світових грошей
Умови конвертованості національної валюти	Умови взаємної конвертованості валют
Паритет національної валюти	Уніфікований режим валютних паритетів
Режим курсу національної валюти	Регламентация режимів валютних курсів
Наявність або відсутність валютних обмежень, валютний контроль	Міждержавне регулювання валютних обмежень
Національне регулювання міжнародної валютної ліквідності країни	Міждержавне регулювання міжнародної валютної ліквідності
Регламентация використання міжнародних кредитних засобів обігу	Уніфікація правил використання міжнародних кредитних засобів обігу
Регламентация міжнародних розрахунків країни	Уніфікація правил основних форм міжнародних розрахунків
Режим національного валютного ринку і ринку золота	Режим світових валютних ринків і ринків золота
Національні органи, що керують та регулюють валютні відносини країни	Міжнародна організація, що здійснює міждержавне валютне регулювання

Основою національної валютної системи є **національна валюта** – встановлена законом грошова одиниця даної держави. Категорія «валюта» забезпечує зв'язок і взаємодія національного і світового господарства (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація валют

Критерій класифікації	Види валют
1. Ступінь конвертованості валюти	Вільно конвертована Частково конвертована (замкнута) Неконвертована Блокована
2. Ступінь використання в світовому обороті	Міжнародна Ключова Резервна Провідна (домінуюча)
3. Ступінь стабільності валюти	Тверда «М'яка»
4. Сфера використання	Валюта: ціни платежу векселі, чеку цінних паперів клірингу інтервенції і т.д.

Світова валютна система базується на функціональних формах світових грошей. Світовими називаються гроші, які, виконуючи функції інтернаціональної міри вартості, міжнародного платіжного і резервного засобу, обслуговують міжнародні відносини (економічні, політичні, культурні). Еволюція функціональних форм світових грошей повторює з відомим відставанням шлях розвитку національних грошей – від золотих до кредитних грошей. Вперше використання поряд з золотом національних валют в якості світових грошей було узаконено в 1922 р, коли була створена Генуезька валютна система.

Паризька система золотомонетного стандарту. Генуезька система золотодевізного стандарту

Першою в історії **світовою валютною системою** була система, що спиралася на єдині правила обігу золотого грошового товару і

відома під назвою системи золотого стандарту. Юридично її оформлено на Міжнародній конференції в Парижі 1867 р.

Для системи золотого стандарту, або золотого монометалізму, характерне те, що за неї роль загального еквівалента закріплюється за золотом, а в обігу функціонують золоті монети або грошові знаки, розмінні на золото. Систему золотого стандарту було встановлено у Великій Британії ще наприкінці XVIII ст., але значного поширення у світі вона набула в останній чверті XIX ст.: у Німеччині у 1871-1873 рр., Франції – в 1878 р., Японії – в 1897 р.

Із самого початку функціонування система золотомонетного стандарту забезпечувала надзвичайну валютну стабільність.

Централізована система золотомонетного стандарту перебувала в повній гармонії як із переважно централізованими системами промислового виробництва, так і світової торгівлі, швидкому розвитку якої ця система активно сприяла. Так, якщо обсяг світової торгівлі у 1850 р. взяти за 100 %, то у 1880 р. він становив 370, а в 1913р. – 1000 %. Таке колосальне зростання обсягів зовнішньої торгівлі принесло зиск перш за все чотирьом провідним країнам світу: Великій Британії, Сполученим Штатам Америки, Німеччині та Франції, на яких у сукупності припадало близько 50 % загального обсягу світової торгівлі.

Щодо позицій у світовій валютній системі, то на той час серед провідних країн світу виділялася Велика Британія, частка національної валюти якої становила в міжнародних розрахунках у 1913 р. 80 %. Саме тому золотий стандарт до 1914 р. прийнято було називати **стерлінговим стандартом**.

Однак система золотомонетного стандарту мала не тільки переваги, а й суттєві недоліки:

- по-перше, вона була занадто жорсткою, не досить еластичною, дорогою;

- по-друге, ця система встановлювала пряму залежність грошової маси, що оберталася в окремих країнах та на світовому ринку, від видобутку і виробництва золота. Відкриття нових родовищ золота та збільшення його видобутку призводили в цих умовах до періодичних інфляційних процесів, які охоплювали як окремі країни, так і світовий ринок.

Але найсуттєвішою вадою системи золотомонетного стандарту було те, що за цих умов практично повністю виключалася можливість проведення окремими державами власної грошово-валютної політики, спрямованої на вирішення внутрішніх проблем країни. Це пояснюється тим, що безпосередньою реакцією на будь-яке

збільшення обсягів паперової емісії й інфляційне знецінення національних грошей були відплив золота за кордон і відповідне зменшення золотих запасів. Це обмежувало можливості державного втручання у сферу грошових і валютних відносин, їх цільового регулювання, використання в конкретних напрямках економічної політики.

Перша світова війна найбільшою мірою й остаточно дестабілізувала систему золотомонетного стандарту. Адже для фінансування війни європейські країни були змушені вдаватися до великих кредитів у своїх центральних банках і призупинити обмін на золото своїх валют, встановивши примусовий курс.

Після війни співвідношення між грошовою масою і золотими запасами країн, які брали в ній участь, докорінно змінилося на користь грошової маси, що спричинило значні інфляційні процеси в цих країнах.

Прагнення до валютної стабільності примусило більшість країн світу відновити золотий стандарт, від якого вони відмовилися в роки Першої світової війни. За період з 1924 по 1928 р. європейські країни відновлюють золотий стандарт, але вже в модифікованому вигляді золото-зливкового стандарту.

Система золото-зливкового стандарту – перехідна форма золотого стандарту. Вона встановилася в ряді високо-розвинутих країн Заходу (крім США) після Першої світової війни і діяла до Великої депресії 1929-1933 рр. Сутність цієї «урізаної» системи золотого стандарту полягала в тому, що національні валюти провідних західних країн (Великої Британії, Франції, Бельгії, Нідерландів та ін.) прирівнювалися до певної кількості золота, тобто мали золотий вміст, а отже, були розмінні на валютний метал, але вже не в будь-якій кількості, як було за класичного золотого стандарту, а на золоті зливки вагою не менше ніж 12,4 кг кожний. Таким чином, обмін національних грошових знаків на золото був обмежений певними, досить великими, сумами (у Франції, наприклад, один золотий зливков коштував 215 тис. франків).

В інших країнах, зокрема в тих, які зазнали поразки у Першій світовій війні, а також у багатьох колоніальних та залежних країнах було впроваджено **систему золотодевізного стандарту**, що ґрунтувалася на золоті та провідних валютах світу. Платіжні засоби в іноземній валюті, призначені для міжнародних розрахунків, почали називатися *девізами*.

Це була друга світова валютна система, юридичне оформлення якої зафіксовано у міждержавній угоді, підписаній на Генуезькій міжнародній економічній конференції 1922 р.

При системі золотодевізного стандарту країни накопичують для своїх зовнішніх розрахунків певну кількість іноземної валюти економічно найсильніших держав, що є еквівалентом золота.

Про цю систему фінансовий світ знав і раніше. Вона виникла і функціонувала досить давно. Вперше її використано в угоді про регулювання валютних операцій між Лондоном і Единбургом, підписаній ще у другій половині XVII ст.

Після 1920 р. золотодевізний стандарт особливо поширився в Європі. Центральні банки багатьох країн одержали право зберігати свої резерви або їх частину в цінних паперах і закордонних авуарах, обмінних на золото.

Країни, які приєдналися до золотодевізного стандарту, зберігали свої авуари у двох основних фінансових центрах – Нью-Йорку і Лондоні.

Історичний досвід показує, що для успішного функціонування золотодевізного стандарту потрібні такі умови:

- проведення узгодженої політики центральних банків країн-учасниць;
- країни, які виступають у ролі валютних центрів, повинні постійно підтримувати значний рівень економічної активності й високий попит на імпорт з тим, щоб дозволити країнам - членам системи вільно купувати необхідні їм резервні засоби;
- резервні авуари країн-учасниць не повинні складатись із короткострокових авансів, що надаються країнами, які виступають у ролі валютних центрів.

Загалом період між двома світовими війнами характеризувався нестабільністю валют і періодичними валютними кризами, які завдавали значних збитків економічному зростанню і розвитку міжнародних економічних відносин. Відносна валютна стабілізація настала в період 1922-1928 рр., але невдовзі була підірвана світовою кризою 1929- 1933 рр., яка охопила і світову валютну систему.

Головними особливостями валютної кризи були:

- циклічний характер, оскільки валютна криза була наслідком глибокої економічної і грошово-кредитної кризи;
- структурний характер, адже основні принципи світової валютної системи, що ґрунтувалися на золотому стандарті, зазнали краху;
- значна тривалість та виняткова глибина і гострота.

Бреттон-Вудська та Кінгстонська валютно-фінансові системи

Конкретну ініціативу у створенні нової валютної системи, яка могла б успішно функціонувати після завершення Другої світової війни, взяли на себе країни, що традиційно відігравали провідну роль, – Велика Британія і Сполучені Штати Америки.

Внаслідок тривалих переговорів між цими країнами з'явилося Спільне комюніке експертів і наприкінці червня 1944 р. в Атлантик-Сіті (США) зустрілися представники 44 країн для підготовки Бреттон-Вудської конференції, на якій в кінцевому підсумку було прийнято відредаговану версію плану Уайта.

Таким чином, **третьою світовою валютною системою** стала створена за рішенням Бреттон-Вудської валютно-фінансової конференції ООН (країн антигітлерівської коаліції), яка проходила в липні 1944 р. у США (місто Бреттон-Вудс), **Бреттон-Вудська валютна система**.

Рішення на цій конференції приймалося фактично під диктовку США і це не викликає особливого подиву. Адже ця країна вже вдруге після світової війни була у вигравші: у 1914-1921 рр. чистий приплив золота в США в основному з країн Європи сягнув 2,3 млрд. дол.; у 1924 р. 46 % золотих запасів капіталістичного світу були зосереджені в США (у 1914 р. – 23 %). Перед початком Другої світової війни США були майже єдиною країною, де зберігався золотомонетний стандарт, а курс долара щодо західноєвропейських валют значно зріс.

Уже в той час США розгорнули боротьбу за гегемонію долара, однак домогтися статусу резервної валюти їм вдалося лише після Другої світової війни. Засилля США в Бреттон-Вудській системі пояснювалося також новою розстановкою сил у світовому господарстві. У 1949 р. 64,6 % капіталістичного промислового виробництва було зосереджено в США. Цій же країні належало 33 % світового капіталістичного експорту і майже 75 % золотих резервів. А головний конкурент США в Бреттон-Вудській системі – Велика Британія – обслуговуючи своєю валютою 40 % світової торгівлі, володіла лише 4 % офіційних золотих резервів капіталістичного світу.

Країни, що підписали Бреттон-Вудську угоду, мали право вільно, через свої центральні емісійні банки, обмінювати наявні у них резервні валюти за офіційною ціною на золото, і навпаки. Однак, оскільки незначний золотий запас Англії не дав змоги виразити золоту ціну фунта стерлінгів, а також з інших економічних причин, фунт стерлінгів з самого початку виконував роль резервної валюти лише частково. Він використовувався як резервна валюта переважно

колоніями та домініонами Британської імперії. Таким чином, фактично Бреттон-Вудська валютна система усадкувала, з одного боку, рештки грошової системи «золотого стандарту», а з іншого – принципи національної валютної системи США. Офіційно цю систему стали називати золотовалютним стандартом, а неофіційно – золото-доларовим стандартом.

На конференції було підписано «Заклучний акт», складовими якого були статuti Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР). Бреттон-Вудська система була введена в дію після подання Державному департаменту США ратифікаційних грамот 2/3 країн – учасниць конференції.

Угода про МВФ передбачала встановлення міжнародного співробітництва у сфері валютних відносин, забезпечення стійкості валютних курсів, поступове скасування валютних обмежень і впровадження оборотності валют. МБРР повинен був згідно з угодою забезпечити розвиток довгострокових кредитів і позик, насамперед країнам, які особливо постраждали від війни.

Основними принципами функціонування Бреттон-Вудської валютної системи були:

- збереження ролі золота як платіжного засобу та розрахункової одиниці у міжнародному обігу. Однак на відміну від системи золотого стандарту зв'язок національних валют із золотом здійснювався опосередковано через долар США, який один зберігав зовнішню конвертованість у золото;

- встановлення офіційних курсів валют шляхом визначення їх золотого вмісту і твердої фіксації долара;

- прирівнювання долара до золота на основі фіксації ринкової ціни на золото (ціна однієї унції золота дорівнювала 35 дол. США, а золотий вміст долара становив 0,888 671 г чистого золота);

- здійснення операцій купівлі-продажу золота лише на рівні центральних банків країн із заборороною таких операцій для всіх інших суб'єктів.

Якщо країна втрачала можливість утримувати курс своєї валюти щодо долара у встановлених межах коливань (+/-1 %), вона могла:

- по-перше, використати частку свого золота – валютного резерву для проведення стабілізуючих операцій на валютному ринку;

- по-друге, вдатися до цільових позик, що надавалися зі спеціального фонду МВФ;

- по-третє, здійснити девальвацію власної грошової одиниці. Зміна вартості (масштабу цін) грошової одиниці більш як на 10 % була можлива лише за відповідною санкцією МВФ.

Першим кроком на шляху до формування нової валютної системи було створення міжнародних платіжних засобів СПЗ – спеціальних прав запозичення (Special Drawing Rights), а поворотним моментом стала відмова США від вільного розміну доларів на золото для нерезидентів. У березні 1973 р. було здійснено перехід до плаваючих валютних курсів, а в липні 1974 р. валютний паритет замінено валютним кошиком СПЗ.

СПЗ було випущено в обіг з 1 січня 1970 р. згідно з рішенням МВФ. Спеціальні права запозичення не мають власної вартості їхня вартість визначається на основі середньозваженої величини ринкового курсу «валютного кошика» п'яти провідних валют світу (табл. 1.3).

Таблиця 1.3.

Визначення вартості СПЗ (ціна за 1 СПЗ та у %)

Період	USD	DEM	FRF	JPY	GBP
1981-1985	0.540 (42%)	0.460 (19%)	0.740 (13%)	34.0 (13%)	0.0710 (13%)
1986-1990	0.452 (42%)	0.527 (19%)	1.020 (12%)	33.4 (15%)	0.0893 (12%)
1991-1995	0.572 (40%)	0.453 (21%)	0.800 (11%)	31.8 (17%)	0.0812 (11%)
1996-1998	0.582 (39%)	0.446 (21%)	0.813 (11%)	27.2 (18%)	0.1050 (11%)
Період	USD	EUR		JPY	GBP
1999-2000	0.5820 (39%)	0.3519 (32%)		27.2 (18%)	0.1050 (11%)
2001-2005	0.5770 (45%)	0.4260 (29%)		21.0 (15%)	0.0984 (11%)
2006-2010	0.6320 (44%)	0.4100 (34%)		18.4 (11%)	0.0903 (11%)
2011-2015	(41,9%)	(37,4%)		(9,4%)	(11,3%)

Склад і частка окремих валют у «кошику» СПЗ переглядаються кожні 5 років і відображають відносну роль кожної з п'яти валют у світовій торгівлі та платежах, яка оцінюється за вартістю експорту

товарів та послуг кожної з цих країн, а також за величиною активів у цій валюті, що використовувались країнами – членами МВФ як резерви протягом попереднього 5-річного періоду.

СПЗ можуть використовуватися тільки в міждержавних розрахунках для покриття дефіцитів платіжних балансів та на деякі інші цілі шляхом обміну національної валюти країн – учасниць угоди про СПЗ. Крім того, ці розрахункові засоби можна використовувати для проведення розрахунків з міжнародними банками і країнами, не членами МВФ, на основі купівлі-продажу СПЗ.

Наприкінці 60-х років Бреттон-Вудська валютна система розпалася внаслідок кризи. У нових умовах «доларовий стандарт» перестав відповідати співвідношенню сил, що склалося, яке характеризувалося значним зростанням частки у світовій економіці країн «Спільного ринку» та Японії. Крім того, великий дефіцит платіжного балансу США, нагромаджені доларові запаси в іноземних центральних банках, зменшення золотого запасу – все це свідчило про те, що Бреттон-Вудська система ставала дедалі обтяжливішою і для США.

У 1971-1973 рр. відбулася ломка Бреттон-Вудської валютної системи. Початок їй поклала заява тодішнього президента США Р. Ніксона від 15 січня 1971 р. про припинення розміну долара на золото та введення «надзвичайних заходів», спрямованих на врятування валюти США.

У січні 1976 р. у м. Кінгстоні (Ямайка) було підписано угоду, що стала основою **четвертої світової валютної системи – Кінгстонської (Ямайської)**, яка набрала чинності 1 квітня 1978 р.

Головні положення Кінгстонської валютної системи були юридично оформлені у серії поправок до Статуту МВФ, сутність яких така:

- кожна країна – член МВФ на свій розсуд може вибрати режим курсу власної валюти, тобто фактично узаконювався режим «плаваючих» курсів;
- золото перестає бути еталоном вартості в міжнародній валютній системі і відповідно скасовується його офіційна ціна, яка становила на початок 1976 р. 42,2 одиниці СПЗ за 1 унцію. При цьому відпадали всілякі обмеження на операції центральних банків із золотом і на переоцінку ними наявних золотих резервів за ринковими цінами;
- відбувається процес повної демонетизації золота – виведення цього благородного металу з внутрішньої сутності грошово-валютних відносин, як це було за системи золотомонетного стандарту, і

перетворення його на звичайний, хоч і стратегічний, товар з правом вільної купівлі-продажу на світових валютних аукціонах;

- юридично надано право кожній з валют країн – учасниць Кінгстонської системи виконувати функцію резервної валюти, але в перспективі перевага віддавалася СПЗ (з перетворенням останньої в головний резервний актив міжнародної валютної системи);

- досягнуто взаємної домовленості учасників Кінгстонської угоди про надання виконавчому органу МВФ – Директорату – широких повноважень для здійснення нагляду за виконанням країнами своїх зобов'язань за угодою, особливо щодо дотримання ними погоджених валютних курсів.

Отже, Кінгстонська валютна система фактично легалізувала практику ринкових методів регулювання валютних курсів. Численні переваги, як і завжди в історії, отримали найбільш економічно сильні партнери по Кінгстонській угоді. Відтепер США, наприклад, одержали можливість не створювати значних валютних резервів, а також не турбуватися про систематичне підтримання курсу долара, як це було в період дії Бреттон-Вудської системи. Певні економічні вигоди одержали й інші розвинуті країни, перш за все за рахунок можливості вільного маніпулювання валютними курсами у своїх національних інтересах. Окрім того, використання їхніх валют як резервних третіми країнами значно обмежує домінуючу роль американського долара.

Створення Кінгстонської валютної системи поки що не завершено. Однак уже сьогодні цілком очевидним є той факт, що під прикриттям СПЗ продовжує зберігати провідне становище в системі міжнародних валютних відносин долар США як міжнародний платіжний засіб, не розмінний на золото. Прийняття поправок до Статуту МВФ, спрямованих на повну демонетизацію золота й витіснення його з міжнародних розрахунків, також відповідає перспективним економічним інтересам США, які намагаються усунути з арени міжнародних валютних відносин найбільш небезпечного конкурента долара. Формально виступаючи за підвищення ролі СПЗ у міжнародних розрахунках, США фактично мало чим ризикують. Адже досвід майже 30-річного використання СПЗ продемонстрував їх слабку конкурентоспроможність порівняно з національними валютами провідних країн світу, і перш за все з долларом США. Досить зазначити, що частка останнього становить понад 60 % офіційних світових валютних резервів, а частка СПЗ – лише 2,4 %.

Кінгстонська валютна система поки що не забезпечує повної валютної стабілізації у світі. Кредитні можливості МВФ незначні порівняно з величезними міжнародними фінансовими потоками і

дефіцитом платіжних балансів переважної більшості країн світу. Незадоволення країн-партнерів валютним механізмом Кінгстона, який дає США можливість продовжувати доларову експлуатацію інших країн, об'єктивно посилює необхідність подальшої фундаментальної розробки і проведення докорінної реформи світової валютної системи. Перш за все йдеться про пошук шляхів стабілізації валютних курсів, посилення координації валютно-економічної політики як провідних країн між собою, так і з іншими країнами світу.

Нині в рамках Кінгстонської угоди намітилась тенденція переходу від доларового стандарту до багатовалютного, який включає поряд з доларом США євро, японську єну, що, безумовно, означає посилення конкурентної боротьби між трьома світовими валютно-фінансовими центрами: США, Західною Європою і Японією.

1.2. Регіональні валютно-фінансові угруповання

Валютні блоки

Валютний блок – це угруповання країн на основі валютно-економічного домінування держав, що очолюють такий блок, шляхом прикріплення до їхньої валюти валют країн – учасниць блоку. Ці блоки, як правило, офіційно не оформлювалися певними угодами, а формувалися стихійно на основі вже існуючих відносин політичної, економічної та фінансової залежності слабких країн, що розвиваються, від могутніх капіталістичних держав – колишніх метрополій.

Створення валютних блоків пов'язано з дією різних факторів, які історично сформувалися і слугували певним «цементуючим матеріалом» для їх складових, головні серед яких (табл. 1.4):

У період світової економічної кризи 1929 – 1933 рр. з крахом золотодевізного стандарту єдина світова валютна система перестала існувати. Вона розпалася на валютні блоки – регіональні валютні угруповання, які вступили в жорстку конкуренцію. Таких регіональних блоків сформувалося три: стерлінговий, доларовий та золотий.

Стерлінговий валютний блок виник після скасування золотого стандарту у Великій Британії в 1931 р. До його складу ввійшли країни Британської імперії, крім домініонів – Канади і Ньюфаундленду, а також території Гонконг. До блоку ввійшли також держави, які були економічно тісно пов'язані з Великою Британією (Єгипет, Ірак, Португалія, пізніше – Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Японія – де-факто, а потім – Греція та Іран).

Таблиця 1.4.

Фактори створення валютних блоків

Фактори	Характеристика
Торговельні фактори	країна, що очолює блок, є головним торговельним партнером інших країн, які його утворюють. Ця країна закуповує значну частину товарів і послуг, що експортуються іншими країнами, які входять до блоку, і становить значний і, як правило, стабільний зовнішній ринок
Фінансові фактори	більшість країн – членів блоку мають довгострокову заборгованість або перед країною, яка очолює блок, або взаємну заборгованість членів блоку чи зовнішню – перед третіми країнами. Ця заборгованість погашалася у валюті країни гегемона
Економічні фактори	країни, що очолюють певний блок, найбільш індустріально розвинуті та відносно найменше постраждали за роки світової кризи і Великої депресії
Політичні фактори	вони склалися історично і традиційно міцно зв'язували країни – члени валютного блоку

Входження до валютного блоку, очолюваного Великою Британією, ставило країни перед необхідністю дотримання певних «правил гри». Це означало, що валюти залежних країн прикріплювались до валюти країни, яка очолювала блок, – фунта стерлінгів.

Курс цих валют ставився в залежність від фунта стерлінгів, а їх курс у відношенні до інших валют встановлювався відповідно до курсу фунта стерлінгів щодо відповідних валют; взаємні розрахунки між учасниками блоку велись переважно у фунтах стерлінгів, а їхні валютні резерви зберігалися в Банку Англії і використовувались як для взаємних розрахунків, так і для розрахунків із третіми країнами.

Доларовий валютний блок було створено в 1933 р. після скасування золотого стандарту в США. До нього увійшли економічно залежні від США країни Латинської Америки та Канада. Цікаво, що у валютному блоці не здійснювався валютний контроль з боку країни, яка його очолювала. Члени доларового блоку лише підтримували певні співвідношення між доларом США і валютами своїх країн та зберігали переважну частину своїх валютних резервів у банках США, через які здійснювались розрахунки як між самими країнами – членами блоку, так і з третіми державами.

У червні 1933 р. країни, які намагалися будь-що зберегти вільне функціонування золотого стандарту на основі незмінного золотого вмісту національних валют, утворили **золотий блок**. До нього увійшли держави, які навіть в умовах важкого кризового і післякризового періоду продовжували дотримуватись золотого стандарту, – Франція, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, а потім Італія і Польща. Безпосередній вплив на тривалість функціонування цього блоку справив той факт, що країни – учасниці золотого блоку не могли успішно конкурувати з Великою Британією та США, які очолювали інші блоки і де, як і в переважній більшості інших країн, золотомонетний стандарт було скасовано. А вирішальне значення для долі блоку мали економічні інтереси країн, які входили до нього. Ці інтереси, як показало життя, були майже несумісними, що особливо чітко виявилось в умовах післякризової депресії. Зрештою всі країни золотого блоку змушені були скасувати вільний обмін банкот на золото, і в 1936 р. цей блок остаточно розпався.

Крім стерлінгового, доларового та золотого блоків під час Другої світової війни країни «осі» – Німеччина та Японія – створили кожна свій валютний блок, куди увійшли окуповані ними країни, як правило, в примусовому порядку з метою додаткового їх пограбування.

Пізніше на основі валютних блоків утворилися валютні зони.

Валютні зони

Валютні зони порівняно з валютними блоками є більш високою формою регіональних валютних об'єднань, які утворилися на базі валютних блоків. Це валютні угруповання країн, що сформувалися під час Другої світової війни і після її закінчення з метою проведення узгодженої політики у сфері міжнародних валютних відносин.

Головні ознаки валютної зони:

- підтримання всіма учасниками валютної зони твердого курсу своїх валют відносно валюти країни-гегемона;
- зміна курсів валют – учасниць зони відносно інших валют лише за згоди на це країни-гегемона;
- збереження в банках домінуючої країни переважної частини національних валютних резервів країн – членів валютної зони;
- вільний взаємний обмін валют між країнами, що входять до зони;
- вільне переміщення валютно-фінансових коштів у межах валютної зони та наявність спільних обмежень відносно третіх країн;

- концентрування зовнішніх розрахунків країн-учасниць у банках країни, що очолює валютну зону.

Об'єднання багатьох країн, які відрізняються рівнем економічного розвитку, в спільне валютне угруповання було зумовлено вже сформованими тісними економічними зв'язками і певною політичною залежністю, що історично склалися між більшістю країн і державою-гегемоном. Країни, котрі очолюють валютні зони, як правило, використовують їх у своїх інтересах, одержуючи вільний доступ на ринки збуту і до джерел сировини країн, що входять до зони. Зовнішня торгівля цих країн також підпорядкована інтересам країни-гегемона, що призводить до нееквівалентного обміну в їх торговельних взаємовідносинах. Наявність валютної зони полегшує експорт капіталу з країни, яка її очолює, до інших країн зони, а золоті та валютні резерви, сконцентровані в банках країни – лідера зони, також використовуються в інтересах такої країни.

Після Другої світової війни утворилося шість основних валютних зон:

- британського фунта стерлінгів;
- долара США;
- французького франка;
- португальського ескудо;
- іспанської песети;
- голландського гульдена.

Найбільшими валютними зонами є стерлінгова, доларова та зона франка.

Стерлінгова валютна зона утворилася на базі валютного блоку на початку Другої світової війни після введення у Великій Британії валютного контролю без якихось особливих інститутів. Саме війна призвела до необхідності більш чіткої і суворої внутрішньої організації членів стерлінгової зони. Так, якщо до 1939 р. країнам – членам валютного стерлінгового блоку досить було спільно дотримуватися твердого обмінного курсу своїх валют щодо фунта стерлінгів та зберігати офіційні валютні резерви в Лондоні, то з 1939 р. виникають вимоги до країн – членів зони щодо спільного дотримання режиму валютного контролю, який був установлений Великою Британією, а також мати спільний валютний і золотий фонд.

Питання організації стерлінгової валютної зони визначені у двох основних законодавчих актах: «Про регулювання фінансового захисту» (1939 р.) та «Про валютний контроль» (1947 р.). Країни – члени стерлінгової зони зобов'язувалися забезпечувати не тільки взаємний валютний контроль, а й аналогічні спільні заходи цього

контролю щодо третіх країн, які не входили до зони. Між Сполученим Королівством і країнами стерлінгової зони було підписано угоди, які передбачали об'єднання їх золотих і валютних резервів, причому країни-учасниці мали право вільно використовувати значну частину цих резервів. Таке об'єднання ставило перед валютним центром зони низку важливих питань забезпечення ліквідності у відносинах з країнами, що не входять до валютної зони. Центр зобов'язаний був зберігати достатньо валютних резервів для забезпечення платіжних зобов'язань всіх країн валютної зони щодо зовнішнього світу. Тому нерідко коливання платіжних балансів країн – членів зони з країнами, що не входять до неї, ставлять центр перед необхідністю таких порушень рівноваги у міжнародних платежах, в яких центр безпосередньо не зацікавлений та які часто ставлять його в скрутне становище.

До складу стерлінгової валютної зони входять головним чином країни – члени Співдружності націй та деякі інші держави, які мають досить тісні торговельні, економічні, валютно-фінансові та політичні відносини, що склалися історично, протягом століть. Це – Ірландія, Ісландія, Йорданія, Єгипет та ін.

Об'єднання в складі стерлінгової зони багатьох і різних за рівнем економічного розвитку держав пояснюється перш за все тим, що всі вони перебували з Великою Британією в тісних економічних відносинах, які склалися ще в період колоніального англійського панування. Певну роль відіграли також традиційні методи здійснення між цими країнами міжнародних розрахунків через Лондонський фінансовий центр.

Функціонування стерлінгової валютної зони забезпечує Великій Британії серйозні економічні вигоди, оскільки переважна більшість країн-учасниць є невичерпними джерелами різноманітної сировини, місткими ринками збуту англійських товарів, сферою вивезення капіталу. Тому Велика Британія, щоб зберегти зону, останнім часом нерідко йде на певні поступки країнам-учасницям у напрямку лібералізації, надаючи їм фінансову допомогу, пільговий режим при реалізації товарів на англійському ринку, деякі переваги при здійсненні операцій на лондонському валютному ринку.

Такі поступки, як правило, мають місце після чергової девальвації фунта стерлінгів, тобто під час чергової загрози престижу головної валюти стерлінгової зони. Так, після девальвації фунта стерлінгів у 1967 р. Велика Британія була змушена допустити створення і нагромадження самостійних золотовалютних резервів у ряді країн – учасниць зони, значно збільшити надання економічної

допомоги та пільгових кредитів цим країнам. Останні домоглися також доларового застереження за належними їм стерлінговими авуарами, яке гарантує ці авуари від майбутнього ймовірного знецінення на випадок нової девальвації фунта стерлінгів.

Як зазначалося, стерлінгова валютна зона юридично не має централізованого керівного органу і формально вся її діяльність здійснюється автономними валютними органами кожного учасника, однак рекомендації англійського казначейства відіграють важливу роль у координації валютної політики зони в цілому. Крім того, координація валютної політики окремих країн здійснюється через гнучкі організаційні механізми зони: періодичними конференціями прем'єр-міністрів і міністрів фінансів країн – членів Британської співдружності націй. Важливу роль у цьому відіграє спеціально створений статистичний комітет стерлінгової зони.

Стерлінгова валютна зона є найбільшим серед подібних регіональних валютних угруповань країн світу.

Другим регіональним валютним угрупованням є **доларова валютна зона**, яка утворилася на початку Другої світової війни на базі доларового валютного блоку. До її складу входять, головним чином, країни Північної, Центральної і Південної Америки. Доларова зона – це регіональне валютне угруповання країн, грошові системи і зовнішні розрахунки яких орієнтуються на долар Сполучених Штатів Америки. Як і стерлінгова валютна зона, вона не має офіційної юридичної основи у вигляді спеціальних міждержавних угод. Її економічною основою є американський капітал. Саме США – основний споживач значної частини сировинних ресурсів країн – учасниць зони і головний постачальник готових виробів у ці країни.

Зовнішня торгівля країн доларової зони орієнтується переважно на американський ринок. Основна маса капіталів, вкладених в економіку країн – учасниць зони, також належить США, що забезпечує цій країні значний і не тільки суто економічний, вплив на всі країни – члени цього регіонального валютного угруповання.

Третім регіональним валютним угрупованням є валютна зона французького франка, яка виникла на базі попередніх французьких колоніальних володінь у 1945 р. На відміну від інших подібних регіональних угруповань між країнами – членами зони було досягнуто угоди про заснування її як добровільного об'єднання країн-учасниць. Вони також створили Валютний комітет для координації валютної і кредитної політики у цій валютній зоні. Згодом Валютний комітет зони франка було замінено секретаріатом, який є дослідницьким підрозділом Французького банку. Крім того, для розгляду питань, які

становлять спільний інтерес, та з метою зближення позицій країн – членів зони, систематично, два рази на рік, зустрічаються міністри фінансів відповідних країн. Угодою передбачено періодичні дво- та багатосторонні консультації.

Специфічною рисою валютної зони французького франка є існування трьох підгруп держав, що входять до неї.

До першої підгрупи входять французькі департаменти метрополії, чотири французькі заморські департаменти і заморські території. Всі ці регіони перебувають під валютним суверенітетом Французької Республіки.

Другу підгрупу утворюють африканські держави і Мадагаскар.

До третьої підгрупи входять Марокко, Алжир і Туніс.

У валютній зоні франка, як і в інших регіональних валютних угрупованнях, взаємні відносини валютного співробітництва невіддільні від інших форм зовнішньоекономічних зв'язків. Так, африканські країни і Мадагаскар (друга підгрупа) отримують державну допомогу з боку Франції. Це субсидії, позики або гарантії фінансування, капітальні вкладення через Фонд допомоги і співробітництва та Центральну касу економічного співробітництва, різноманітні торговельні та фінансові переваги. Щодо країн, які входять до третьої підгрупи (Марокко, Алжир, Туніс), то вони одержують від Франції фінансову допомогу на привілейованих умовах, користуються преференціальним режимом у торговельних відносинах; із Тунісом і Марокко, наприклад, підписані спеціальні протоколи про співробітництво, які регулюють їх валютно-фінансові й торговельні відносини із Францією.

Серед інших валютних зон зона французького франка виявилась найбільш стабільною і життєздатною та успішно функціонує донині.

Валютний союз ЄС

Найбільш високо-розвинутою і досконалою формою розвитку регіональних валютних угруповань є Економічний і валютний союз (ЕВС) (раніше – Європейська валютна система – ЄВС).

На початку 70-х років, за умов зростаючої амплітуди коливань курсу американського долара, розпочалися активні пошуки виходу зі своєрідного критичного стану передусім країн – членів Європейського Економічного Співтовариства («Спільного ринку»), спрямованих на створення власної регіональної валютної системи. Щоб протистояти гегемонії долара у світовій валютній системі, у березні 1979 р., тобто через рік після набрання чинності Кінгстонською угодою, було

створено міжнародну (регіональну) валютну систему – Європейську валютну систему (ЄВС). У ній брали участь країни – члени ЄЕС.

Отже, однією з особливостей сучасних валютних відносин кінця 70-х років ХХ ст. була поява поряд із міжнародною валютною системою регіонального валютного угруповання, що мало назву Європейська валютна система (згодом – Економічний і валютний союз). Європейська валютна система становила певні правила розрахунків між країнами, що входили до Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС).

Європейська валютна система – специфічна організаційно-економічна форма відносин країн ЄЕС у валютній сфері, спрямована на стимулювання інтеграційних процесів, зменшення амплітуди коливань курсів національних валют та їх взаємну ув'язку. Європейська валютна система функціонувала за принципом «кошика», в якому змішані курси національних грошових одиниць залежно від котирування тієї чи іншої валюти її ще називали «валютна змія», перевага якої полягала в тому, що сама «змія» була в цілому більш стійкою, ніж кожна з її складових. Саме на цій основі будувалася паритетна сітка двосторонніх курсів валют та визначалася межа їх відхилення. Так, фіксована межа їх відхилення становила спочатку $\pm 2,25\%$ для всіх країн, за винятком Італії та Іспанії, для яких ця межа була більш широка (для Італії, наприклад, вона становила $\pm 6\%$). Пізніше її було розширено до $\pm 15\%$, а згодом для окремих країн - до $\pm 30\%$. Метою створення ЄВС були досягнення валютної стабільності та створення єдиної валюти, яка оберталася б в ЄЕС, вирівнювання основних економічних показників та уніфікація економічної політики, розробка та впровадження засобів колективного регулювання валютної сфери, стабілізація економічного становища країн – членів Європейської валютної системи. У зовнішньому плані – це створення західноєвропейського валютного полюса в поліцентричній валютній системі.

Створення ЄВС було продиктовано насамперед прагненням Західної Європи до більшої фінансової самостійності та стабільності за рахунок ослаблення прив'язки європейських валют до долара, що давало можливість не тільки уникнути втрат за рахунок періодичних криз цієї валюти, а й більш успішно протистояти заокеанській конкуренції.

Європейська валютна система включала три зобов'язання (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Зобов'язання Європейській валютній системі

Зобов'язання	Характеристика
Щодо валютних курсів	узгоджена зміна ринкових валютних курсів у взаємодомовлених кількісних межах за допомогою валютного втручання центральних банків, у тому числі шляхом підтримання коливань ринкового курсу валют у звужених межах;
Щодо кредитної допомоги	впровадження механізму кредитної допомоги урядам, які зустрічалися з фінансовими труднощами при підтримці ринкового валютного курсу на двосторонній основі за рахунок засобів спеціального Європейського фонду валютного співробітництва (ЄФВС), згодом Європейського валютного фонду (ЄВФ).; короткострокове (від 3 до 6 міс.) та середньострокове (від 2 до 5 років) кредитування;
Щодо розрахункової одиниці	спеціальна європейська розрахункова одиниця – ЕКЮ, що була колективною міжнародною валютою і мала визначений валютний курс, розрахований на базі «валютного кошика» національних валют країн – членів ЄВС з урахуванням їхньої частки в сукупному валовому національному продукті.

ЕКЮ існувала у вигляді безготівкових записів на рахунках країн – учасниць ЄВС в Європейському валютному інституті. На відміну від СПЗ, ЕКЮ забезпечується не тільки солідними зобов'язаннями групи країн, а й фактичними активами (заставою) у формі золота і доларів США (20 % золотих і 20 % валютних резервів країн-учасниць). Під це забезпечення країни ЄВС мали спеціальні рахунки в ЕКЮ.

Успішне функціонування Європейської валютної системи (ЄВС) створило необхідні передумови для формування Економічного і валютного союзу (ЄВС). Найбільш чітко думка про те, що це має бути саме валютно-фінансовий союз, прозвучала в доповіді, підготовленій тодішнім президентом Європейської комісії Жаком Делором у 1989 р., де вперше було запропоновано трьох-етапний, розрахований на кілька років, перехід до такого Союзу. Стратегічною метою Союзу визначалося запровадження єдиної валюти і єдиного центрального банку дванадцяти країн ЄС. На основі «плану Делора» було розроблено засади договору про Європейський Союз, який підписано в

нідерландському місті Маастрихт. Маастрихтський договір набрав чинності 1 листопада 1993 р. Важливою складовою його реалізації стало створення 1 січня 1999 р. Європейського економічного та валютного союзу, центральним елементом якого є Європейський валютний союз (ЄВС).

Згідно з Маастрихтським договором, валютний союз був реалізований у **три етапи** (табл.1.6).

Таблиця 1.6

Етапи створення валютного союзу в рамках Маастрихтського договору

Етапи створення валютного союзу	Характеристика
Перший етап	розпочався 1 червня 1990 р., коли в більшості країн «Спільного ринку» було знято обмеження на рух капіталів у рамках єдиного внутрішнього ринку
Другий етап	розпочався 1 січня 1999 р. Було запроваджено жорсткий обмінний курс європейських валют і створено Європейський валютний інститут як попередник Європейського центрального банку.
Третій етап	(1 січня 2002 р.) завершився введенням єдиної валюти – євро, чому передувало заснування єдиного центрального банку, незалежного від урядів, свого роду «наднаціонального диригента» валютно-фінансової політики всього Співтовариства.

Після створення Європейської валютної системи ЕКЮ слугувала головним чином засобом міжнародних розрахунків та існувала тільки у вигляді записів на рахунках центральних банків країн – членів ЄВС в Європейському фонді валютного співробітництва.

У середині грудня 1995 р. лідери Європейського Союзу в Мадриді прийняли рішення про перехід із 1 січня 1999 р. на єдину валюту країн ЄС – **євро** (колишня ЕКЮ).

За підрахунками спеціалістів, впровадження євро дає змогу щорічно заощаджувати близько 100 млрд. французьких франків – суму, в яку обходилася країнам і громадянам ЄС різниця у валютних курсах при розрахунках. Єдина валюта надала імпульс розвитку взаємної торгівлі в рамках ЄС зміцнила його економічну стабільність, знизилася інфляція та зробила євро конкурентоспроможною валютою на міжнародних валютних ринках. Впровадження євро та створення Центрального банку ЄС стали наріжним каменем економічного і

валютного союзу. Вже сьогодні євро – одна з наймогутніших валют світу.

Оскільки Європейська валютна система не була заснована на принципі єдиної валюти, до «кошика» ЕКЮ входили національні валюти всіх країн-членів Європейського Економічного Співтовариства, кількість яких було 12 станом на 1994 р.

З кожним роком все більше країн – членів ЄС приєднуються до зони євро, на сьогодні до складу Європейського Союзу їх входить 28, що по суті свідчить про впровадження механізму зростаючої конкуренції в рамках ЄС, який веде до опосередкування життєвих стандартів.

За всієї складності поставлених перед ЄС проблем позитивний чинник, безумовно, переважає негативні сторони, про що красномовно свідчить створення Європейського центрального банку (ЄЦБ) та успішне впровадження єдиної валюти – євро.

Європейський центральний банк розпочав роботу на початку липня 1998 р. у Франкфурті-на-Майні (ФРН). Його було створено на базі Європейського валютного інституту, що функціонував у Франкфурті-на-Майні з 1994 р.

Вирішальним кроком у діяльності Європейського центрального банку стала жорстка фіксація обмінних курсів євровалют щодо євро, яка відбулася 31 грудня 1998 р. Завдяки цьому з 1 січня 1999 р. одинадцять із п'ятнадцяти країн – членів ЄС ввели нову грошову одиницю – євро, яка спочатку використовувалася лише в безготівковій формі, а також для проведення котирування на біржах та в інших фінансових операціях.

Європейські валютні біржі, натхненні успіхами євро, об'єднували зусилля та готувалися до поступового злиття. Так, Паризька і Швейцарська біржі підписали угоду про спільне проведення операцій на ринку акцій та облігацій. З 1999 р. вони стали членами єдиної «партнерської біржі», яка влітку цього ж року перейшла на сучасну, максимально спрощену єдину систему проведення біржових операцій.

Європейська Комісія встановила правила, за якими євроугоди, як і інші послуги (переведення рахунків у євро, виплати і внески, обмін банкнот), не оподатковуватимуться. Підтверджується також безперервність договорів: сторони не могли на підставі європереходу змінити чи закрити угоди.

Готівкові євро з'явилися 2002 р. у вигляді семи банкнот номіналом 6, 10, 20, 50, 100, 200 і 500 євро.

Курс євро до ЕКЮ був визначений як 1:1.

Дбаючи про надійність спільної валюти, країни – члени Європейського Союзу поставили жорсткі *вимоги щодо фінансово-економічних показників країн*, які бажають користуватися євро (табл. 1.7.)

Таблиця 1.7

Вимоги ЄС щодо фінансово-економічних показників країн

Показники	Умови
Дефіцит державного бюджету	не може перевищувати 3 % ВВП
Сукупний державний борг	повинен становити не більш як 60 % ВВП
Річна інфляція	не може бути вища за середній рівень інфляції у трьох країнах ЄС із найнижчим рівнем інфляції (приблизно 3-3,3 %) більш як на 1,5%
Середнє номінальне значення довгострокових відсоткових ставок	не повинне перевищувати 2 % від середнього рівня цих ставок трьох країн ЄС із найстабільнішими цінами (приблизно 9 %)
Країни, що переходять на нову європейську валюту	мають дотримуватися встановлених меж коливань валютних курсів у наявному механізмі європейських валютних систем

Головними критеріями готовності переходу до єдиної валюти на першому етапі були стабілізація державних фінансів та усунення взаємних обмежень на рух платежів і капіталів між країнами – членами ЄС. Загалом таким жорстким вимогам на момент запровадження євро цілком відповідав лише стан економіки та фінансів Люксембургу. Всі інші країни мали відхилення з того чи іншого показника (в основному за рахунок перевищення державного боргу).

Які ж економічні переваги переходу країн ЄС до єдиної валюти?

По-перше, за різними оцінками, країни ЄС втрачали від 15 до 30 млрд. ЕКЮ щорічно з причини циркуляції множинності валют на досить тісному економічному просторі. Суб'єкти ринку ЄС, страхуючись від можливих коливань валютних курсів, втрачали значну частину своїх активів.

По-друге, завдяки різниці масштабів цін досить важко зіставляти ціни на однорідні товари різних країн-виробників. Введення єдиного засобу платежу дає змогу зіставляти ці вартості, що, безумовно, посилює конкуренцію між постачальниками товарів та послуг, особливо за умови широкого використання систем електронної

оплати, що сприяє зростанню мобільності платежів і безперешкодному доступові до товару виробника у будь-якій точці Європи.

По-третє, за аналогією можна очікувати певного зниження відсоткової ставки за кредитом, іпотекою тощо та зменшення депозитних відсоткових ставок.

По-четверте, утворення міцної валюти на економічному просторі Європи вже сьогодні привело до виходу цієї валюти на міжнародні фінансові ринки та утвердження її в статусі резервної.

По-п'яте, кожний громадянин ЄС, виїжджаючи за межі своєї країни, зустрічається з тим же масштабом цін і тією ж валютою, що й у його державі. Подібність основних економічних показників країн ЄС робить практично безперешкодним пересування громадян у рамках економічного простору об'єднаної Європи.

Щодо України, то сьогодні не йдеться про її приєднання до зони євро, оскільки наші економічні показники поки що не дозволяють наблизитися до країн цієї зони. Однак, ураховуючи той факт, що значна частина нашого зовнішньоторговельного обороту припадає саме на цю зону, для України запровадження євро і заснування в Європі якісно нової валютної зони вже сьогодні має велике економічне значення як для окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і для економіки загалом.

Саме тому на порядку денному актуальним залишається питання більш активного виходу євро на валютний ринок України та відповідного формування валютних резервів Національного банку.

Тема 2. РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

- 2.1. Валютно-фінансова політика держави*
- 2.2. Валютні обмеження та валютні ризики*
- 2.3. Спеціальні (вільні) економічні зони. Офшорні центри*

2.1. Валютно-фінансова політика держави

Валютне регулювання – одна з форм державного регулювання міжнародних економічних відносин, спрямована на регулювання міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютою та валютними цінностями з метою урівноваження платіжних балансів, зміни структури імпорту або його обмеження, скорочення платежів за кордон, концентрації валютних ресурсів у руках держави.

Системи національного регулювання грошово-валютних відносин мають дуже давню історію. Розпочиналося воно, як правило, з впровадження заборони вивезення золота з країни. Поступово це регулювання поширилось на інші валютні цінності, в тому числі на платіжні засоби та цінні папери акції й облігації. З введенням оборотності валют валютне регулювання в деяких розвинутих країнах було скасоване, в інших – значно послаблене.

Валютне законодавство розвинутих країн визначає коло валютних операцій, які можуть бути підпорядковані валютному регулюванню. У більшості випадків вони поділяються на операції, пов'язані з міжнародним рухом капіталів, зовнішньою торгівлею, міжнародними борговими відносинами, операціями із золотом та іншими валютними цінностями; операції, пов'язані з розвитком таких сфер міжнародних відносин як туризм, інші форми спеціальних міждержавних виплат.

Валютне регулювання забезпечується спеціальною системою правових норм і засобів. Цю систему деякі спеціалісти-правники розглядають як самостійний інститут права (у зарубіжній літературі його називають «валютним правом»).

У розвинутих країнах ринкової економіки валютне регулювання здійснюють або міністерства фінансів (у більшості країн), або центральні емісійні банки (Велика Британія, Данія), або спеціальні урядові установи (Франція, Італія).

У системі державного регулювання економічного життя кожної країни виділяють сукупність заходів, які проводяться центральними банками у сфері грошового обігу і валютних відносин з метою впливу на купівельну спроможність грошей, валютні курси та на економіку загалом, що становить сутність певної валютної політики держави. Ця політика здійснюється переважно у двох формах: обліковій (дисконтній) і девізній (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Форми валютної політики держави

Форми валютної політики	Методи впливу (типи)
Облікова (дисконтна)	Політика кредитної рестрикції («дорогих грошей»)
	Політика кредитної експансії («дешевих грошей»)
Девізна політика	Валютний демпінг
	Штучно завищений валютний курс
	Девальвація і ревальвація

Облікова (дисконтна) політика означає зміну облікової ставки центрального банку з метою регулювання валютного курсу, шляхом впливу на рух короткострокових капіталів. В умовах пасивного платіжного балансу центральний банк підвищує облікову ставку і тим самим стимулює приплив іноземного капіталу з країн, де цей рівень нижчий. Цей приплив короткострокових капіталів поліпшує стан платіжного балансу, створює додатковий попит на національну валюту, таким чином, сприяє підвищенню її курсу. Досить неординарним прикладом застосування облікової валютної політики на сучасному етапі розвитку грошово-валютних відносин можуть слугувати дії Центрального банку Швеції, коли в другій половині 1992 р. виникла паніка на валютних ринках Європи і шведська крона опинилась у досить скрутному становищі. Щоб терміново підвищити валютний курс крони, було оголошено рішення Центрального банку про підвищення ставки позикового відсотка до 75 %, а згодом цю ставку було встановлено на небаченій досі в практиці валютних відносин цифрі в 500 %. До такого неординарного заходу Центральный банк Швеції вдався, щоб зупинити відплив валюти за кордон. Саме в той час до аналогічних заходів вдався і Центральный банк Норвегії.

За значного активного сальдо платіжного балансу, що трапляється рідко, центральні банки відповідних країн вдаються до протилежних дій. Вони знижують облікову ставку і тим самим

стимулюють відплив іноземного і національного капіталу з метою зменшення активного платіжного сальдо. За цих умов зростає попит на іноземну валюту, її курс підвищується, а курс національної валюти відповідно падає.

Облікова політика – це традиційний метод регулювання валютного курсу. Але в сучасних умовах ефективність цього методу значно зменшилася за рахунок інтенсивних процесів інтернаціоналізації господарського життя і негативного впливу дорогих кредитів на розвиток національних економік.

Прагнення управляти валютною політикою за допомогою відсоткових ставок за надання кредиту спостерігалось в розвинутих країнах ще наприкінці ХІХ ст., але досить активно і в широких масштабах таке управління почало проводитися у 20-30-х роках ХХ ст. Після Другої світової війни найбільш широко використовується так званий компенсацийний принцип облікової політики. Сутність цього методу валютного регулювання полягає в поєднанні та послідовному використанні двох протилежних типів цієї політики: політики обмеження кредиту, так званої кредитної рестрикції, або політики «дорогих грошей», а також політики стимулювання кредиту, так званої кредитної експансії, або політики «дешевих грошей».

Політика кредитної рестрикції («дорогих грошей») використовується, як правило, в умовах стрімкого промислового буму та зростання господарської активності. Її мета — перешкодити процесові активного використання кредиту господарськими суб'єктами та загальмувати промисловий бум, який часто призводить до «перегрівання економіки» і перевиробництва товарів.

Політика кредитної експансії («дешевих грошей»), навпаки, спрямована на стимулювання кредитних операцій у розрахунок на те, що більш сприятливі умови кредитування будуть спонукати до господарської активності, зростання виробництва і залучення іноземного капіталу.

Ліберальна політика кредитної експансії спричиняє зниження валютного курсу, і навпаки, політика кредитної рестрикції породжує тенденцію до підвищення валютного курсу.

Девізна політика спрямована на регулювання валютного курсу шляхом купівлі та продажу іноземної валюти (девіз). У сучасних умовах девізна валютна політика часто набуває форми валютної інтервенції — прямого втручання центрального банку в операції з іноземною валютою на валютних ринках з одночасним введенням обмежень у сфері валютних операцій на внутрішньому ринку.

При використанні девізної валютної політики у разі падіння курсу національної валюти центральний банк країни продає на валютних ринках, як правило, значні суми іноземної валюти, що веде до зростання курсу національної валюти щодо іноземної, та, навпаки, скуповування іноземної валюти веде до падіння курсу національної.

Девізна валютна політика справляє тимчасовий і обмежений вплив на рівень валютного курсу, якщо немає докорінних порушень платіжного балансу. За наявності таких порушень активне використання девізної політики може призвести до швидкого виснаження валютних резервів країни, не запобігши при цьому процесу знецінення національної валюти. Тому проведення валютної інтервенції передбачає наявність у центральних емісійних банках країн, що її проводять, великих валютних резервів і можливе тоді, коли неврівноваженість платіжного балансу незначна та характеризується періодичною зміною пасивного сальдо на активне. Інакше проведення валютних інтервенцій загрожує не тільки повним виснаженням валютних резервів, як уже зазначалося, а й розладнанням грошового обігу всередині країни.

Прикладом масової валютної інтервенції можуть бути дії уряду США, спрямовані на підтримання курсу долара, коли він став стрімко падати після значного зростання у 1980—1985 рр. Так, у вигляді валютної інтервенції для підтримки власної валюти США використали за період з 1987 р. по липень 1989 р., за різними оцінками, понад 140 млрд. дол.

Часто валютна інтервенція використовується для підтримання курсу валюти на заниженому рівні з застосуванням валютного демпінгу – знецінювання національної валюти з метою масового експорту товарів за цінами, нижчими за світові.

Валютний демпінг використовується для експорту товарів шляхом застосування спеціальних занижених валютних курсів, які відображають зовнішнє знецінення валюти у розмірах, що перевищують знецінення грошей на внутрішньому ринку країни, яка експортує товари та послуги. За валютного демпінгу експортер, навіть за високого рівня витрат виробництва, реалізуючи свої товари на зовнішніх ринках за цінами, нижчими за світові, може одержати досить вигідний прибуток у валюті тієї країни, куди експортується товар. Найчастіше валютний демпінг здійснюється в умовах множинності валютних курсів, при використанні так званих вільних курсів та інших спеціальних занижених курсів для певного виду товарів, послуг та операцій.

Валютний демпінг безпосередньо впливає на торговельно-економічні відносини відповідних країн. Так, занижений валютний курс підвищує конкурентоспроможність фірм певної країни на світових ринках та сприяє розширенню експорту товарів і послуг. Однак заниження валютного курсу призводить до зростання внутрішніх цін, країна вивозить більше товарів і послуг на відповідну одиницю імпорту, що порушує еквівалентність міжнародного обміну на шкоду цій країні.

Штучно завищений валютний курс спричиняє протилежний економічний ефект, коли на одиницю вивезеного за кордон товару країна, за рахунок імпорту, одержує більшу кількість товарів і послуг. Цим також порушується еквівалентність міжнародного обміну, але вже на користь цій країні.

Девальвація і ревальвація є традиційними методами валютного регулювання, які хоч і меншою мірою, ніж це було за часів дії золотомонетного стандарту, все ж знаходять застосування і в практиці сучасних грошово-валютних відносин. Сутність дії цих двох протилежних явищ полягає у відповідному зниженні або підвищенні валютного курсу.

До скасування офіційного вмісту золота у валютах *девальвація* означала зменшення в законодавчому порядку металічного вмісту національної грошової одиниці, або зниження офіційного курсу валюти певної країни щодо золота чи срібла, а після скасування — зниження курсу національної валюти щодо іноземних валют.

Нині девальвація часто офіційно закріплює вже здійснене в умовах інфляції фактичне знецінення національної валюти або є вихідним пунктом майбутньої інфляції. Нерідко девальвація не забезпечує стабілізації валюти, а лише є проміжним етапом інфляційних процесів. Після Другої світової війни і до скасування офіційного вмісту золота у валютах (1946—1973 рр.) у світі було проведено понад 500 де-вальвацій. У періоди глибоких економічних потрясень здійснюються масові девальвації валют, що спостерігалися в 1949 р., наприкінці 60-х — на початку 70-х років. Тому в економічній літературі можна зустріти визначення девальвації як відносно тривалого зниження курсу валюти. З початку 80-х років лише в межах ЄС девальвації проводилися більше десяти разів, а щодо деяких валют — неодноразово (наприклад, італійська ліра).

Ревальвація – офіційне підвищення вартості валюти, що виражається у зростанні її золотого вмісту (система золотомонетного стандарту), або в підвищенні її курсу щодо інших валют. За

механізмом впливу на економічні процеси ревальвація протилежна девальвації.

На відміну від девальвації ревальвація порівняно рідкісне явище у валютно-фінансовому світі. Це пояснюється тим, що країна, яка здійснює ревальвацію своєї валюти, ставить сама себе в менш вигідне становище у сферах зовнішньої торгівлі, припливу іноземного капіталу і розвитку міжнародного туризму порівняно з іншими країнами. Адже, підвищуючи курс своєї валюти щодо валют інших країн, держава, яка здійснює ревальвацію, викликає підвищення цін експортованих товарів у іноземній валюті, чим знижує конкурентоспроможність країни на світовому ринку, стримує експорт її товарів. Паралельно відбувається процес зниження цін, виражених у національній валюті, на товари, що імпортуються до країни. Отже, ревальвація призводить до зростання попиту на імпортовані товари та послуги і реально збільшує обсяги імпортованої продукції. Ревальвація робить невигідним вкладення капіталу в цю країну для іноземних інвесторів, оскільки вони при обміні валют одержують меншу суму в місцевій валюті. Для країни, яка ревальвувала свою валюту, стає вигідним експорт капіталу, адже виникає можливість купівлі більш дешевої іноземної валюти.

Традиційно ревальвація використовується для боротьби з інфляційними процесами, оскільки, стримуючи зростання грошової маси в обігу, дещо затримує зростання внутрішніх цін.

Ревальвація також здійснюється з метою стримування зростання активності сальдо торговельного балансу. Оскільки вона сама по собі ставить країну, що вдається до ревальвації, в менш вигідне становище на світовому ринку, то часто здійснюється під тиском інших країн, які мають найактивніші зовнішньоекономічні зв'язки з цією країною.

2.2. Валютні обмеження та валютні ризики

У практиці грошово-валютних відносин набувають застосування методи прямого втручання держави у механізм формування валютних курсів. Йдеться про валютні обмеження як систему нормативних правил, встановлених у законодавчому й адміністративному порядку, спрямованих на обмеження операцій із золотом, валютними цінностями та іноземною валютою. Вони поширюються на фізичних та юридичних осіб щодо обміну валюти власної країни на іноземну, а також інші валютні операції.

Валютні обмеження передбачають організацію і здійснення компетентними органами відповідних країн спеціальних заходів валютного контролю з метою врівноваження платіжних балансів і підтримання курсів національних валют. Система валютного контролю за здійсненням валютних операцій часом ослаблюється, часом стає жорсткішою, залежно від економічної ситуації як у певній країні, так і у світовому господарстві.

Уперше валютні обмеження у формі зосередження обороту іноземної валюти в руках держави були впроваджені в Німеччині у 1931 р.

Втручання держави у сферу міжнародних валютно-фінансових відносин виявляється в періодичному використанні **валютних клірингів**, при застосуванні яких взаємні розрахунки між двома або декількома країнами здійснюються шляхом заліку зустрічних вимог, а платежі валютою здійснюються лише на суму різниці в товарних поставках та наданих послугах. Валютний кліринг спочатку використовувався лише для зовнішньоторговельних розрахунків, а згодом був поширений на операції неторговельного характеру та інші платежі, що виникають у результаті економічних зв'язків між окремими країнами й економічними угрупованнями.

У практиці міжнародних розрахунків розрізняють дво-, три- і багатосторонні кліринги. Найбільшого поширення набули двосторонні кліринги, за яких залік зустрічних вимог і зобов'язань відбувається між двома країнами. Першу подібну клірингову угоду було підписано між Швейцарією та Угорщиною в 1931 р., а вже до березня 1935 р. підписано 74 клірингові угоди, станом на 1937 р. діяло 169 таких угод. У цілому до середини 50-х років близько 60 % міжнародних розрахунків капіталістичного світу здійснювалось через валютні кліринги.

Багатосторонній валютний кліринг відрізняється від двостороннього тим, що заліки взаємних вимог, зобов'язань та взаємне збалансування міжнародних платежів, здійснюються між всіма країнами – учасницями клірингової угоди. Вперше подібний кліринг діяв з червня 1960 р. по грудень 1958 р. у формі Європейського платіжного союзу (ЄПС), в якому брали участь 17 країв Західної Європи. Незважаючи на труднощі й незгоди міждержавних суперечностей, ЄПС у цілому успішно справився з нелегкою роллю, пов'язаною з функціонуванням багатостороннього клірингу, скоротивши, завдяки взаємному заліку, обсяг взаємних вимог на 45 % та заощадивши при цьому значні золотовалютні резерви країн — членів Союзу.

З 1958 р. у зв'язку з підвищенням ступеня оборотності валют країн із розвинутою ринковою економікою частка клірингових розрахунків у загальному обсязі платежів капіталістичного світу стала поступово та неухильно знижуватися. І все ж, незважаючи на таку тенденцію, у вересні 1985 р. в результаті трирічних переговорів між найбільшими європейськими комерційними банками було створено *багатосторонній кліринг* для взаємного заліку вимог і зобов'язань, пов'язаних з операціями в ЕКЮ. Це було зумовлено перш за все швидким впровадженням ЕКЮ в приватний сектор. Клірингові розрахунки дали можливість через систему СВІФТ щоденно здійснювати взаємні розрахунки за 1000 операцій на суму 2 млрд. ЕКЮ.

Єдиний в історії міжнародний проект клірингового союзу був розроблений Дж. М. Кейнсом у квітні 1943 р. як протизвага «плану Уайта» при підготовці Бреттон-Вудської валютної угоди. За задумом Кейнса, Міжнародний кліринговий союз (МКС) мав бути призначений для взаємного заліку вимог і зобов'язань країн нової валютної системи і міждержавного валютного регулювання. Кейнс розглядав міжнародний кліринг як інститут міжнародного уряду з економічних питань і як засіб подолання тогочасних міжнародних суперечностей. Однак цей проект, як відомо, не знайшов підтримки на Бреттон-Вудській міжнародній конференції внаслідок позиції США. І не випадково, адже володіючи на той час уже досить значними золотовалютними резервами порівняно з іншими країнами — учасниками Другої світової війни, Сполученим Штатам для реалізації їхніх далекоглядних стратегічних інтересів був не вигідний такий принцип міждержавних розрахунків.

Останнім часом клірингові розрахунки почали широко застосовуватися в багатосторонніх взаємних розрахунках країн, що розвиваються, у рамках їх економічних і валютних угруповань. Так, на початку 90-х років 87 країн, що розвиваються, уклали 148 двосторонніх клірингових угод. Крім того, діє чотири багатосторонніх кліринги, які охоплюють 13 країн Латинської Америки, 8 – Карибського басейну, 13 – Західної Африки, 7 – Азії.

У 1961 р. було створено багатосторонній кліринг країн – членів Центральноамериканського спільного ринку – Центральноамериканську розрахункову палату. З метою розвитку взаємної торгівлі країн Азії і Тихого океану з 1975 р. функціонує Азіатський кліринговий союз (АКС). В Економічному співтоваристві країн Західної Африки в липні 1976 р. замість двосторонніх

клірингових угод було створено багатосторонній кліринг у складі центральних банків ряду країн Африки.

Досить активно систему дво- і багатостороннього клірингу свого часу використовували країни – члени Ради економічної взаємодопомоги. Двосторонній валютний кліринг діяв тут до 1963 р., коли було підписано угоду про запровадження багатостороннього клірингу, в якому спочатку брали участь вісім соціалістичних країн, згодом приєднались ще дві. З 1991 р., з початком активного впровадження ринкових відносин, система багатостороннього клірингу перестала функціонувати.

Загалом валютні кліринги справляють двоїстий вплив на розвиток зовнішньої торгівлі. З одного боку, вони пом'якшують негативні наслідки валютних обмежень, надаючи можливість країнам-експортерам використовувати валютну виручку. З Іншого боку, при клірингових розрахунках зовнішньоторговельний оборот необхідно регулювати з кожною країною окремо, а валютну виручку можна використовувати лише в тій країні, з якою укладена клірингова угода. Крім того, замість виручки в конвертованій валюті експортери за поставлені товари та надані послуги одержують національну валюту. Спочатку це було причиною пошуку країнами різних обхідних шляхів щодо додержання клірингових угод, а згодом, з лібералізацією міжнародних економічних відносин, валютний кліринг між розвинутими країнами значно скоротився, а з часом фактично припинив існування.

Однією з форм валютних обмежень є **валютна блокада** – припинення або обмеження валютно-фінансових відносин із заблокованою країною, аж до заморожування в банках валютних цінностей держави та валюти приватних осіб з метою здійснення на неї економічного і політичного тиску.

Розрізняють *односторонню*, коли одна країна блокує іншу, та *багатосторонню*, коли вона здійснюється рядом держав. Валютна блокада буває *повна* – при використанні всіх методів валютно-фінансового впливу, аж до заморожування валюти країни, що піддається валютній блокаді, та *часткова*, коли використовуються лише окремі методи валютної блокади. Багатостороння валютна блокада часто здійснюється через міжнародні валютно-фінансові організації – Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та ін.

Прикладами багатосторонньої валютної блокади були припинення валютно-фінансових відносин всіма країнами Антанти з Радянською державою до середини 30-х років, блокування західними державами Єгипту в 1956 р. у відповідь на націоналізацію Суецького

каналу, Лівії (1988 р.), Ірану та Іраку під час війни 1980-1988 рр., знову Іраку під час агресії проти Кувейту та після неї, республік, що входили до складу Югославії. Останнім часом валютна блокада застосовується до країн - учасниць локальних і регіональних конфліктів.

Валютні обмеження можуть практикуватися через офіційне встановлення країною кількох валютних курсів. Встановлюючи множинність валютних курсів, держави диференціюють їх за групами товарів, послуг і цільовим використанням валюти. Вперше така форма валютних обмежень почала використовуватися під час Великої депресії після світової економічної кризи 1929-1933 рр. Німеччина напередодні Другої світової війни, наприклад, застосовувала близько 60 валютних курсів щодо долара США.

Деякі країни світу використовують одночасно кілька видів валютних курсів, наприклад, особливий курс для зовнішньоторговельних операцій, курс для фінансових операцій, для туристів тощо. Це було характерно для колишнього СРСР, особливо в останні роки його існування.

У післявоєнні роки практично всі розвинуті країни Заходу практикували певні валютні обмеження, за винятком США та Швейцарії. Сьогодні, за різними оцінками, від 60 до 70 % країн – членів МВФ використовують валютні обмеження.

Зовнішньоекономічні операції пов'язані з різноманітними валютними ризиками, небезпекою валютних (курсівих) втрат, які можуть виникнути у зв'язку зі зміною курсу іноземної валюти щодо національної при проведенні зовнішньоторговельних, кредитних та валютних операцій. При цьому, експортер може зазнавати збитків (курсівих втрат) при зниженні курсу іноземної валюти щодо національної – у період між підписанням контракту та здійсненням за ним платежів. Курсові втрати імпортера пов'язані з імовірним підвищенням курсу валюти, в якій передбачені розрахунки за контрактом.

Для запобігання валютним ризикам практика міждержавних розрахунків виробила систему валютних застережень, які є специфічною формою валютних обмежень.

Валютні захисні застереження спрямовані на усунення або обмеження валютного ризику в торговельно-економічних відносинах із країнами, розрахунки з якими здійснюються у вільно конвертованій валюті, а також тими з них, де розрахунки здійснюються за клірингом. При цьому застереження, що передбачають перерахунок суми платежу в разі зміни курсу валюти платежу, носять назву двосторонніх, оскільки можливі збитки і вигоди однаково поширюються і на

експортера, і на імпортера. Односторонні застереження захищають інтереси тільки однієї зі сторін на випадок підвищення або зниження валютного курсу.

Різновидом валютних застережень є так звані мультивалютні застереження. *Мультивалютні застереження* передбачають перерахунок суми платежу за умови зміни середньоарифметичного курсу найбільш стійких валют світу щодо валюти платежу. Використання мультивалютних застережень дає можливість уникнути залежності тільки від однієї валюти, оскільки розрахунок здійснюється за середнім умовним показником, який дає змогу визначити величину валюти ціни і валюти платежу на базі не однієї, а кількох валют. Широке використання в зовнішньоекономічних відносинах спеціальних розрахункових одиниць – СПЗ і євро – дає змогу уникнути ситуацій, які спонукають сторони вдаватися до мультивалютних застережень.

Система валютних обмежень регламентується державою в цілому, а специфічна їх форма – валютні застереження - використовуються на макроекономічному рівні у зовнішньоекономічних відносинах – юридичними і фізичними особами.

Загалом система валютного регулювання і валютного контролю в кінцевому підсумку спрямована на досягнення країнами або іншими суб'єктами зовнішньоекономічних відносин більшого ступеня платоспроможності щодо інших країн чи суб'єктів і світового співтовариства в цілому.

2.3. Спеціальні (вільні) економічні зони. Офшорні центри

Світова практика свідчить, що проблема залучення іноземного капіталу вирішується шляхом створення сприятливих умов для його інвестування, гарантій збереження та прибуткової віддачі. Одним із засобів залучення іноземних інвестицій, який безпосередньо впливає на інтенсивність фінансово-кредитних потоків до країни, є створення вільних (спеціальних) економічних зон (ВЕЗ, СЕЗ).

Вільна економічна зона – це частина території держави, на якій встановлено вільний режим для іноземних інвестицій і пільгові економічні умови (сприятливий валютний режим, податкові пільги, низькі митні ставки, особливості трудового законодавства тощо).

Такі зони створюються як у розвинутих країнах (Велика Британія, Німеччина, США та ін.), так і в країнах із перехідною економікою (Китай, Південна Корея та ін.).

Метою створення ВЕЗ є активізація спільної інвестиційної діяльності, залучення новітніх іноземних технологій, валютних коштів, перейняття передового світового досвіду організації виробництва, розвиток експортного потенціалу, створення нових робочих місць, розвиток комунікаційної, ділової та соціальної інфраструктури, що має прискорити соціально-економічний розвиток певного регіону чи території держави.

При створенні ВЕЗ, як правило, враховуються такі чинники:

- економіко-географічні й екологічні умови;
- політична стабільність у регіоні;
- наявність транспортних мереж і комунікацій;
- ресурсний потенціал території;
- забезпеченість об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури;
- відсутність підприємств із чітко визначеними відмінностями щодо рівня рентабельності;
- відсутність суперечностей у податковій політиці на території ВЕЗ;
- спрощена та прискорена процедура вирішення всіх організаційних питань;
- зважена політика відбору інвестиційних проектів.

В Україні створено 12 СЕЗ: «Сиваш», «Славутич», «Закарпаття» та ін..

Офшорні зони – це невеликі держави чи території, що залучають іноземні капітали через надання податкових та інших пільг у проведенні фінансово-кредитних операцій з іноземними резидентами і в іноземній валюті. Тут для певних типів іноземних компаній встановлено пільги з оподаткування, зменшено або зовсім не застосовуються загальноприйняті вимоги до бухгалтерського обміну і аудиту, частково або повністю скасовано митні й торговельні обмеження.

Залучення капіталу за таких умов набуло розвитку, особливо в острівних державах, таких як Кіпр, Мальта, Гібралтар, Мен, Коста-Рика, Багамські, Віргінські та Бермудські острови, що виникли в другій половині ХХ ст. Далі до них приєдналися держави та окремі території у складі держав: Ірландія, Бахрейн, Андорра, Ліхтенштейн, Ліберія, Сінгапур, Інгусетія та ін.

Найчастіше офшорний бізнес набуває розвитку в банківській справі, страхуванні, торгівлі, будівництві, наданні транспортних послуг, інвестиційній діяльності, проведенні операцій з цінними паперами та ін.

За принципами оподаткування офшорні зони можна умовно поділити на три групи:

- з фіксованою платою і відсутністю оподаткування;
- з наявністю оподаткування за низькими ставками;
- змішані системи, які включають як фінансові витрати, так і оподаткування доходів офшорних компаній.

Офшорним бізнесом займаються й офшорні банківські центри, діяльність яких є результатом виникнення євровалютного ринку, і які функціонують паралельно з національними фінансовими ринками, проте майже не підлягають національному регулюванню з метою залучення міжнародних позичальників і кредиторів. Звільнення від місцевих податків є характерною рисою майже всіх офшорних банківських центрів.

На початок нинішнього століття офшорні банківські центри функціонували в Європі (Амстердам, Брюссель, Лондон, Люксембург, Нормандські острови, Париж, Франкфурт, Швейцарія); в Західній півкулі (Антигуа, Антильські острови, Барбадос, Бермудські Острови, Кайманові острови, Лос-Анджелес, Майямі, Нассау, Нью-Йорк, Панама, Торонто); в Азії (Бахрейн, Вануату, Гонконг, Маніла, Сінгапур, Тайбей, Токіо).

Офшорні банки особливо цікавлять підприємців, які намагаються не афішувати свій бізнес. У цих країнах офшорні банки користуються режимом найбільшого сприяння. Їх звільняють від податків, значно спрощують процедуру реєстрації і, що найголовніше, не цікавляться ні походженням капіталу банку, ні його обсягом, ні особами його власників, ні фінансовою та податковою звітністю.

Крім ліберальної системи оподаткування, функціонування офшорних центрів має й низку інших переваг. Операції, що проводяться, не зачіпають внутрішньої економічної та фінансової політики і мають суто міжнародний аспект. Офшорні банки розташовуються в місцях, де є високоефективні засоби зв'язку та розвинута транспортна інфраструктура. Місцева адміністрація доброзичливо ставиться до їхньої діяльності, як правило, забезпечується таємниця контракту. Нарешті, ці банки підтримують постійний зв'язок з міжнародними фінансовими центрами світу, які, у свою чергу, використовують офшорні банки для зміцнення своїх міжнародних фінансових позицій.

Тема 3. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ВАЛЮТНО РИНКУ

3.1. Валютний курс та курсоутворення

3.2. Сутність, функції та класифікація валютного ринку

3.3. Специфіка функціонування міжнародних валютно-фінансових ринків

3.2. Валютний курс та курсоутворення

Валютний курс – це співвідношення між валютами окремих країн або «ціна» валюти однієї країни, що виражена в іноземних грошових одиницях або міжнародних валютних одиницях.

Зовнішньовалютний курс є для учасників обміну коефіцієнтом перерахунку однієї валюти в іншу, що визначається співвідношенням попиту і пропозиції на валютному ринку.

На валютний курс впливають різні групи факторів (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Фактори впливу на розмір валютного курсу

Структурні фактори	Кон'юнктурні фактори
Конкурентоспроможність товарів країни на світовому ринку і її зміни	Діяльність валютних ринків
Стан платіжного балансу країни	Спекулятивні валютні операції
Купівельна спроможність грошових одиниць і темпи інфляції	Кризи, війни, стихійні лиха
Різниця %-х ставок у різних країнах	Прогнози
Державне регулювання валютного курсу	Циклічність ділової активності в країні
Ступінь відкритості економіки	Рівень розвиненості інших секторів фінансового ринку

Валютний курс виконує **функції**:

- сприяння інтернаціоналізації грошових відносин;
- сприяння об'єднанню та розвитку фінансових ринків;
- порівняння рівнів та структури цін, результатів виробничої діяльності в різних країнах;

- порівняння національної та інтернаціональної вартості на національних та світових ринках;
- перерозподіл національного продукту між окремими країнами тощо.

У міжнародній практиці використовують такі **режими валютних курсів**:

1) *фіксований валютний курс* передбачає наявність певного офіційного паритету, який підтримують органи державного валютного контролю.

Курс національної валюти може фіксуватися:

- щодо однієї валюти;
- щодо кошика валют (СДР).

2) *плаваючий валютний курс* змінюється залежно від ринкового попиту і пропозиції валюти на ринку, що в свою чергу, залежить від стану платіжного балансу країни, відсоткових ставок, темпів інфляції, валютних інтервенцій. Розрізняють:

- *плавання відповідно до певного індексу* (коли автоматично змінюється курс залежно від зміни економічних індикаторів);
- *кероване плавання*, коли Центральні банки постійно змінюють валютний курс залежно від стану платіжного балансу, рівня інфляції, валютних резервів;
- *незалежне плавання*, коли курс визначається попитом на валюту без втручання держави. Вільне плавання можуть дозволити собі тільки економічно розвинуті країни.

3) *змішаний валютний курс* характеризується груповим плаванням із внутрішніми і зовнішніми валютними курсами, спільним плаванням стосовно будь-якої іншої валюти поза власною системою.

Ринковий валютний курс – розраховується на валютних біржах або у розрахунках між банками при здійсненні міжнародних платежів, здійснюючи купівлю-продаж інвалюти та формуючи, таким чином, попит і пропозицію інвалют. Цей курс використовується центральними банками в якості офіційного (на певний час і дату), в тих державах, де діє режим вільних ринкових коливань («вільного «плавання») валют.

1. *Курс покупця (bid rate)* – курс, за яким банк купує валюту.
2. *Курс продавця (offer rate)* – курс, за яким банк продає іноземну валюту за національну.
3. *Середній курс* – середнє арифметичне курсів продавця і покупця.

Маржа – різниця між курсами продавця і покупця.

В залежності від виду угод розрізняють:

1) *Крос-курс* – співвідношення між двома валютами, яке виражене через їх курс до третьої валюти.

2) *Форвардний курс* – це ціна валюти в певний момент в майбутньому.

3) *Курс «спот»* – це обмінний курс купівлі-продажу, який використовується для валютних операцій без будь-якої попередньої угоди для здійснення майбутньої купівлі-продажу. Як правило, поставка валюти при угодах на умовах «спот», відбуваються на другий робочий день.

Паритет купівельної спроможності (ПКС) – співвідношення грошових одиниць в залежності від їх купівельної спроможності на ринках відповідних країн.

Встановлення валютного курсу валют називається *котируванням*, тобто це співвідношення між двома валютами, які були запропоновані для обміну. Якщо пропозицію валюти обмежено, то її курс підвищується і навпаки, якщо надлишок валюти, то курс знижується.

Котирування валют – фіксація курсу національної грошової одиниці в іноземній на даний момент.

Пряме котирування – вартість одиниці іноземної валюти, виражається у національній валюті. Наприклад, 1 дол. США = 5,0541 грн.

Зворотне котирування – вартість одиниці національної валюти, виражається у іноземній валюті. Його застосовують в Англії та частково в США. Наприклад, 1 фунт ст. = 1,6800 дол. США.

Якщо котирування валют здійснює НБУ, то котирування зветься *офіційним*, а якщо уповноважені комерційні банки – *ринковим або вільним* котируванням валют. У міжбанківській торгівлі валютою котирування коливаються навколо офіційного курсу і залежать від платоспроможності банків, їх обороту, виду ділових відносин між ними тощо.

Повне котирування – курс покупця і продавця, згідно яким банк купить або продасть іноземну валюту за національну:

Фіксинг – процедура котирування, яка складається з визначення і реєстрації міжбанківського курсу шляхом послідовного зіставлення попиту та пропозиції по кожній валюті.

Практично всі курси, за якими не встановлюються котирування до долара, називають *крос-курсами*. Найбільш активними ринками валютообмінних операцій за крос-курсами є німецька марка до японської єни – DEM/JPY; англійський фунт стерлінгів до німецької марки – GBP/DEM; німецька марка до швейцарського франка –

DEM/CHF, німецька марка до французького франка DEM/ FRF та деякі інші.

Використання крос-курсів обумовлене тим, що часто для валют, обсяги застосування яких у міжнародних торговельних та фінансових операціях незначні, існують курси тільки по відношенню до долара США, а практика потребує визначення певного співвідношення саме між цими валютами.

Особливістю розрахунків крос-курсів є те, що їх котирування може здійснюватися по-різному залежно від того, хто проводить котирування.

При котируванні крос-курсів з англійським фунтом стерлінгів він завжди є **базовою валютою**, тобто запис буде таким: **GBP/XXX**.

Котирування крос-курсів провідних валют проводитьсяся агентством Рейтер на сторінці WXWX автоматично через кожні кілька хвилин. Його здійснюють більшість банків і брокерських фірм, однак за наявності валютних курсів долара США їх можна розрахувати й самостійно.

Найчастіше на практиці використовують три **методи розрахунку крос-курсів**:

1) з **прямим котируванням до долара США** (*долар є базою котирування для обох валют*). Наприклад, потрібно розрахувати крос-курс німецької марки до швейцарського франка DEM/CHF. USD/CHF = 1,3100; USD/DEM = 1,5500. Тоді крос-курс становитиме:

$$DEM / CHF = \frac{USD / CHF}{USD / DEM} = \frac{1,3100}{1,5500} = 0,8452 ;$$

2) з **прямим та зворотним котируванням до долара США**, якщо *долар є базою котирування лише для однієї з валют*. У цьому разі для визначення крос-курсу доларові курси валют слід перемножити. Наприклад, треба розрахувати крос-курс GBP/DEM, якщо GBP/USD = 1,6820; USD/DEM = 1,5500. У такому випадку

$$GBP/DEM = 1,6820 \times 1,5500 = 2,6071 ;$$

3) зі **зворотним котируванням до долара США**, якщо *долар є валютою котирування для обох валют*. Для визначення крос-курсу доларові курси необхідно розділити один на другий. Наприклад, треба розрахувати крос-курс GBP/EUR за умови: GBP/USD = 1,6820; EUR/USD = 1,2500. Визначення буде таким:

$$GBP / EUR = \frac{GBP / USD}{EUR / USD} = \frac{1,6820}{1,2500} = 1,3456$$

Розглянуті методи використовуються для розрахунку середнього крос-курсу. Однак на практиці вони застосовуються рідко,

оскільки як клієнтів, так і банки цікавлять конкретні курси купівлі та продажу.

На міжбанківському ринку крос-курси купівлі та продажу валюти визначаються за такими **правилами**:

1. Крос-курси купівлі та продажу для валют з **прямим котируванням до долара США**.

1.1. Для визначення **крос-курсу купівлі** потрібно розділити доларовий курс купівлі валюти, яка в крос-курсі є *валютою котирування*, на доларовий курс продажу валюти, яка в крос-курсі є *базою котирування*.

1.2. Для визначення **крос-курсу продажу** слід розділити доларовий курс продажу валюти, яка в крос-курсі є *валютою котирування*, на доларовий курс купівлі валюти – *базу котирування*.

2. Крос-курси купівлі та продажу для валют з **прямим і зворотним котируванням до долара**.

2.1. Для визначення **крос-курсу купівлі** треба доларові курси купівлі цих валют перемножити.

2.2. Для визначення **крос-курсу продажу** необхідно перемножити доларові курси продажу цих валют.

3.2. Сутність, функції та класифікація валютного ринку

Процес міжнародного руху товарів, послуг, капіталу, міграція робочої сили, туризм породжують грошові вимоги і зобов'язання учасників міжнародних економічних відносин. Міжнародний платіжний оборот, зв'язаний з оплатою грошових зобов'язань юридичних і фізичних осіб різних країн, обслуговується *валютним ринком*.

Валютний ринок у широкому розумінні – це сфера зовнішньоекономічних відносин, які проявляються при здійсненні операцій купівлі-продажу іноземної валюти та цінних паперів в іноземній валюті, експортно-імпортних операцій між резидентами та нерезидентами, а також операції з інвестування валютного капіталу та залучення і розміщення вільних валютних коштів.

Валютний ринок, як економічна категорія – це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі – продажу іноземних та платіжних документів в іноземних валютах.

Валютні ринки з інституціональної точки зору – це сукупність комерційних і центральних банків, бірж, брокерських фірм, корпорацій (особливо транснаціональних), міжнародних валютно-кредитних і фінансових організацій.

Основні особливості сучасних валютних ринків:

1. Посилення інтернаціоналізації валютних ринків на базі інтернаціоналізації господарських зв'язків.

2. Широке використання електронних засобів зв'язку і здійснення операцій і розрахунків їх каналами.

3. Операції здійснюються безперервно протягом доби по черзі в різних країнах світу.

4. Техніка валютних операцій уніфікована та ґрунтується на записах на кореспондентських рахунках банків.

5. Широкий розвиток операцій з метою страхування валютних та кредитних ризиків.

6. Спекулятивні та арбітражні операції набагато перевершують комерційні валютні операції, пов'язані з комерційними угодами.

7. Нестабільність курсів валют.

8. Децентралізований характер здійснення валютних операцій.

Лібералізація національних валютних законодавств і зміцнення внутрішніх валютних ринків тощо.

Функції валютного ринку:

- забезпечення своєчасності здійснення міжнародних рахунків;

- диверсифікація валютних резервів банків, підприємств, держав, регулювання валютних курсів;

- страхування валютних і кредитних ризиків;

- взаємозв'язок світових, кредитних і фінансових ринків;

- отримання спекулятивного прибутку учасниками ринку у вигляді різниці курсів валют;

- проведення валютної політики, спрямованої на державне регулювання економіки.

На валютному ринку можна виділити такі групи *суб'єктів* (рис. 3.1.):

- валютні біржі;

- комерційні банки;

- Центральні банки;

- підприємства, фінансові установи, які здійснюють зовнішньоекономічні операції;

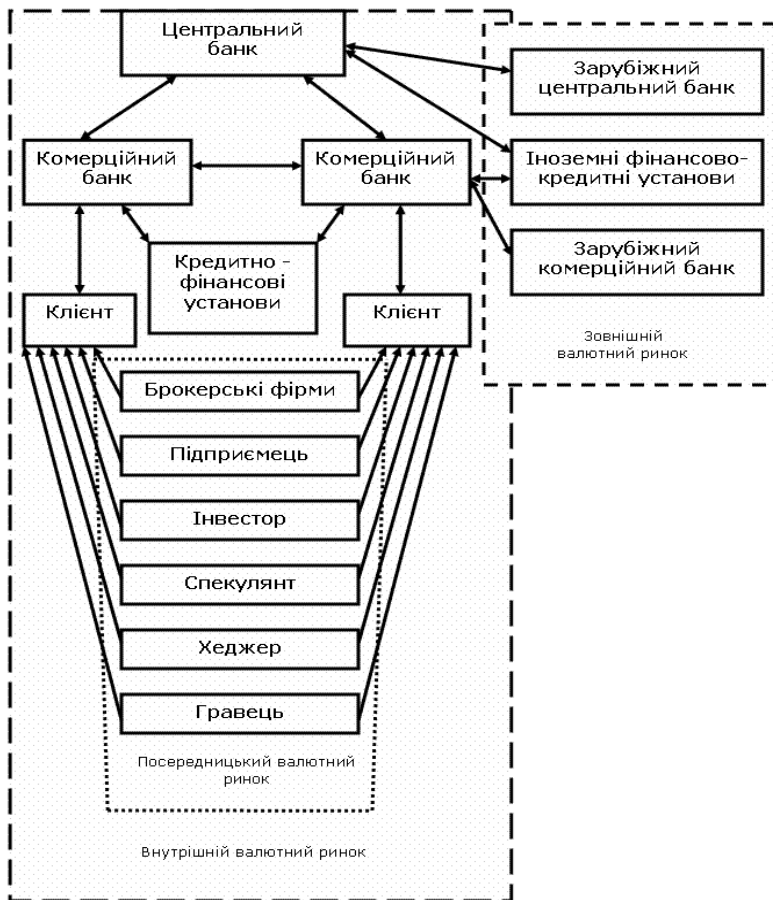

Рис. 3.1. Взаємовідносини учасників валютного ринку

- підприємства, міжнародні корпорації, фінансові установи, які здійснюють іноземні вкладення активів;
- фізичні особи;
- валютні брокерські фірми.

Центральні банки виходять на валютний ринок з двох причин:

- з метою залучення іноземної валюти від імені свого уряду (наприклад, для поповнення федерального резерву);
- з метою створення впливу на валютний курс шляхом здійснення валютних інтервенцій.

Втручання центрального банку в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти за допомогою купівлі-продажу іноземної валюти – це **валютна інтервенція**. В цілях підвищення курсу національної валюти центральний банк продає іноземну валюту, а для зниження курсу своєї валюти скуповує іноземну валюту в обмін на національну. Валютна інтервенція здійснюється за рахунок золотовалютних резервів країни або кредитів з міжбанківських угод «своп».

Комерційні банки – банки, яким надано право на проведення валютних операцій, називаються уповноваженим. В Україні це – будь-який комерційний банк, офіційно зареєстрований на території країни, що має ліцензію Національного банку України на виконання валютних операцій, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів.

Фінансові установи (фонди хеджування, пенсійні фонди) - установи, які виступають на ринку через посередництво банків. Уповноваженими кредитно-фінансовими установами називаються ті, що отримали ліцензію НБУ на проведення валютних операцій (наприклад, Українська фінансова група, Кредитно-фінансова спілка та ін.).

Резиденти:

- фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, що тимчасово перебувають за кордоном;

- юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність на підставі законів України;

- дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності.

Нерезиденти:

- фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України;

- юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють

відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності з участю юридичних осіб та інших суб'єктів підприємницької діяльності України;

- розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій і фірм, які не здійснюють підприємницької діяльності на підставі законів України.

У таблиці 3.2. надано класифікацію валютного ринку.

Таблиця 3.2

Класифікація валютного ринку

Класифікаційні знаки	Види
1. За суб'єктами	- Міжбанківський (прямий і брокерський) (біля 80% обсягу всіх операцій на світовому валютному ринку припадає на міжбанківський ринок, оскільки валютні біржі існують не в усіх країнах світу); - Клієнтський. - Біржовий. - Торгівля через валютну біржу. - Торгівля деривативами.
2. За терміном операцій	- Спот ринок (поточний). - Форвардний ринок (терміновий). - Свop ринок.
3. За функціями	- Обслуговування міжнародної торгівлі. - Чисто фінансові трансферти (спекуляція, хеджування, інвестиції).
4. За валютними обмеженнями	- Вільні. - Обмежені.
5. За застосуванням валютних курсів	- З одним режимом. - З кількома режимами.
6. За об'ємом і характером валютних операцій	- Глобальні (світові). - Регіональні (міжнародні). - Внутрішні (національні).
7. За територіальною ознакою	1. Європейський ринок – Лондон, Франкфурт-на-Майні, Париж, Цюрих. 2. Американський ринок – Нью-Йорк, Чикаго, Лос-Анджелес, Монреаль. 3. Азіатський – Токіо, Гонконг, Сингапур, Бахрейн.

Ринок євровалют – частина світового ринку позичкових капіталів, на якій банки здійснюють безготівкові депозитно-позичкові операції у іновалютах за межами країн – емітентів цих валют, тобто у євровалютах. Ринок євровалют охоплює біля 5000 банків та включає: міжбанківські операції; угоди з небанківськими клієнтами.

Історично цей ринок почав розвиватися в Європі, звідси і префікс «євро», але такі операції можуть здійснюватися не тільки у Європі, але і за її межами. Основним фінансовим центром цього ринку є Лондон, де здійснюються 15% від світового обсягу операцій і євровалюті. Ринок євровалют виник у 1950-х роках з розміщення доларових депозитів у європейських банках. У 60-70-х роках національні валюти, які виконували функції світових грошей, насамперед долар США, поступово перетворилися у тій частині, яка оберталась на світовому ринку, в так звані *єврогроші* – це грошові одиниці, які вийшли з-під контролю національних урядових органів, вільно рухалися по світу і мали податкові та інші переваги порівняно з тими національними валютами, з яких утворилися євро гроші.

З другої половини 60-х років подібні зміни торкнулися німецької марки, голландського гульдена, французького і швейцарського франка.

Специфічні риси ринку євровалют:

- беруть участь тільки першокласні позичальники;
- мінімальна сума депозиту становить 1 млн. дол. США або еквівалент цієї суми;
- кредити в євровалюті завжди незабезпечені;
- термін угод зазвичай не перевищує одного року;
- операції здійснюються на міжбанківському валютному ринку депозитів та за допомогою депозитних сертифікатів.

На відміну від національних ринків, де міжнародні операції проводять у національних валютах, операції на євровалютному ринку здійснюються в євровалютах.

Євровалюта – це іноземна валюта, якою здійснюються операції за межами країни-емітента цієї валюти.

Особливістю ринку євровалют є специфіка процентних ставок. Ставки євроринку включають змінну *Лондонську міжбанківську ставку (ЛИБОР)*, за якою лондонські банки надають короткострокові незабезпечені позики (до одного року) у євровалюті першокласним банкам шляхом розміщення у них відповідних депозитів, а як постійний елемент – надбавку «СПРЕД», тобто премію за банківські послуги (маржу). Її рівень коливається від 0,75 до 3%.

Як ставка пропозиції (розміщення) грошових коштів, ЛБОР переважно на 1,8% вище *Лондонської міжбанківської ставки залучених коштів – ЛЛБІД*. Найширше використання отримала ЛБОР в \$, але це не виключає її застосування у інших євровалютах. Застосовується також середня ставка між ЛБОР і ЛЛБІД ставка ЛІМІН.

Валютні операції на ринку євровалют включають:

- надання євро кредиту (від 1 млн. до 1,5 млрд. \$);
- випуск єврооблігацій;
- короткострокові угоди.

Робляться спроби регулювання євrorинку: домовленість «групи десяти» у 1997 році про введення помірнього контролю над євrorинком; створення у 1978 році групи з 118 банків Західної Європи для регулювання операцій ТНБ на євrorинку; освіта комітету по банківському регулюванню й практиці при Банку міжнародних розрахунків (м. Базель) (БМР) з представників національних органів банківського контролю 12 країн.

Термін «євrorинок» застосовується й для позначення аналогічних міжнародних ринків, що виникли у інших регіонах, наприклад, у Південно-Східній Азії.

Валютний ринок України

Сьогодні структура валютного ринку України включає два сегменти – міжбанківський ринок і ринок продажу готівки (див. рис. 3.2).

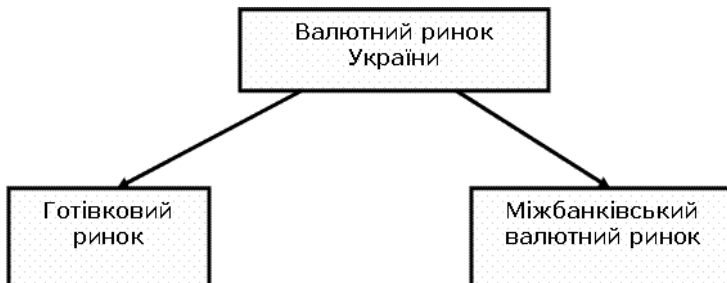

Рис. 3.2. Структура валютного ринку України

Починаючи з 2000 р. НБУ проголосив політику плаваючого курсу, під яку було сформовано нині діючу структуру валютного ринку і систему здійснення валютних операцій.

Учасниками валютного ринку України є:

- Національний банк України.
- Уповноважені банки та валютно-кредитні установи.
- Резиденти та нерезиденти, які здійснюють у встановленому

НБУ порядку операції через уповноважені банки.

Ринок продажу готівки обслуговує готівковий оборот, і суб'єктами цього ринку є резиденти та нерезиденти, які купують валюту в обмінних пунктах безпосередньо.

Міжбанківський валютний ринок України - це сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою в Україні між суб'єктами ринку, між суб'єктами ринку та їх клієнтами (у тому числі банками-нерезидентами), а також між суб'єктами ринку і Національним банком [3].

Суб'єкти міжбанківського валютного ринку України:

- Національний банк України;
- уповноважені банки (комерційні банки, які отримали ліцензію Національного банку України на право здійснення операцій з валютними цінностями);
- уповноважені кредитно-фінансові установи (які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення операцій з валютними цінностями);
- валютні біржі.

В Україні, за даними Національного банку України, станом на 01.11.2010, ліцензію на здійснення валютних операцій року мали 195 банків.

3.2. Специфіка функціонування міжнародних валютно-фінансових ринків

Світові ринки золота

У світі є спеціальні центри торгівлі золотом, де здійснюється регулярна його кулівля-продаж. Це ринки золота (золоті аукціони).

Золото на ринки постачається у вигляді стандартних зливків (рис. 3.3).

- зливки міжнародного зразка в 400 тройських унцій (12,5 кг) з пробою не менше 995;
- великі зливки з пробами від 900 до 916,6 і вагою в декілька кілограмів;
- малі зливки вагою від 1005 до 990 г;

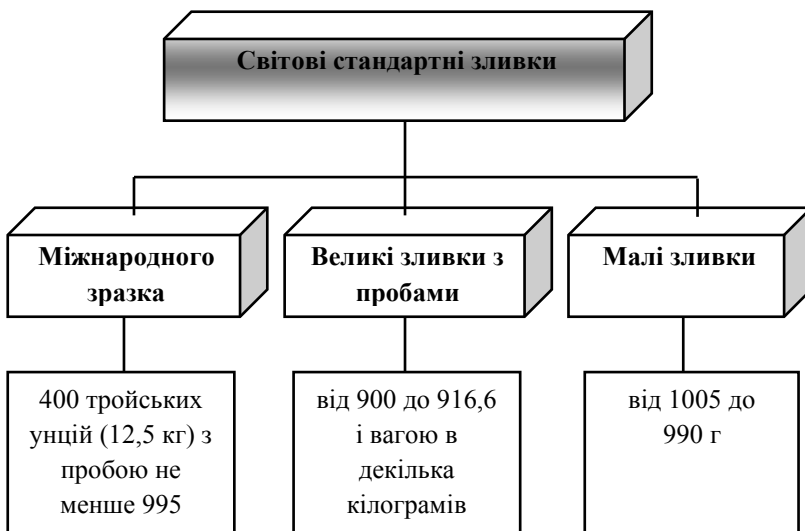

Рис. 3.3. Види злитків на світових ринках золота

Об'єктами операцій на ринках золота є також золоті монети як старого карбування, так і сучасні ювілейні та сувенірні монети.

Сьогодні функціонує понад 50 ринків золота:

- 11 – у Західній Європі (Цюрих, Париж, Лондон, Женева та ін.);
- 14 – в Америці, вт. ч. 5—у США;
- 19 – в Азії;
- 8 – в Африці.

Провідне місце належить ринкам золота в Лондоні та Цюриху.

Залежно від режиму, який надає держава, ринки золота поділяються на:

- світові ринки (Лондон, Цюрих, Нью-Йорк, Гонконг, Дубай та ін.);
- внутрішні вільні (Париж, Мілан, Стамбул, Ріо-де-Жанейро);
- місцеві контрольовані (Афіни, Каїр);
- чорні (Бомбей та ін.)

Після Другої світової війни виник вільний ринок золота. У 1961 р. було організовано Золотий пул, до якого ввійшли США та провідні країни Західної Європи. Мета пулу – підтримувати ціну золота на вільному ринку на офіційному рівні. Проіснував він до 1968 р.

На зміну Золотому пулу в 70-ті роки прийшли золоті аукціони – продаж золота з публічних торгів. Такі аукціони періодично проводились МВФ, урядами США, Індії, Португалії та ін.

Наприкінці 90-х років намітилась тенденція продажу золота центральними банками низці країн і МВФ з метою поновлення своїх валютних резервів. Лише в 1997 р. 14 центральних банків продали 825 т золота. Так, частковий продаж своїх золотих запасів (від 1/3 до 2/3) здійснили Нідерланди, Бельгія, Австрія, Канада, Австралія. Аргентина реалізувала весь свій золотий запас – 125 т золота.

Загалом, останнім часом центральні банки деяких країн розпочали активний збут своїх золотих активів. Це пояснюється тим, що з часом ключова роль у забезпеченні гарантій стабільності національних валют все більше належить не золоту, а стабільності й силі власних економік та економік країн – емітентів і постачальників резервних валют.

Слід зазначити, що на діяльність світових ринків золота впливає подвійний статус цього металу, який, будучи цінним стратегічним сировинним товаром, одночасно є реальним резервним і фінансовим активом (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Подвійний статус золота

Золото — звичайний метал	Золото — валютний метал
Використання: техніка, медицина, ювелірна справа тощо	Використання: державні резерви, резерви міжнародних організацій, приватні скарби
Властивості: виняткова хімічна стійкість, висока електро- і теплопровідність, міцність, ідеальна антикорозійність	Властивості: не потребує, на відміну від паперових грошей, зовнішньої державної гарантії, має незмінний попит на ринку

Централізовані запаси монетарного золота наприкінці ХХ ст. становили близько 35 тис. т. Однак деякі фахівці вважають, що офіційні дані, які публікуються МВФ, не враховують деякі секретні й приховані фонди, особливо властиві країнам Близького Сходу.

Юридична власність на національні золоті запаси в більшості країн належить центральним банкам, казначействам або спеціальним державним установам (фондам). Франція, наприклад, зберігає золоті запаси в Центральному банку, в Італії вони розділені між Банком Італії та валютним бюро Міністерства фінансів.

Найбільшими власниками золота є США, ФРН, Швейцарія, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди. На промислово розвинуті країни припадає близько 83 % світових централізованих запасів золота. Великим власником золота є Міжнародний валютний фонд.

Загальна кількість золота, яким користується сьогодні людство і яке знаходиться в банках, у приватних осіб у вигляді монет, злиwkів, прикрас, накопичувалася тисячоліттями. 31493 по 1993 р., тобто за 500 років, було взято на облік 110 тис. т видобутого золота, а за всю історію його видобутку, яка налічує близько 6 тис. років, — понад 125 тис. т.

У середньому на планеті щорічно видобувається близько 1350 т цього благородного металу, який використовується в електронній промисловості для створення комп'ютерів і космічної апаратури. Досить сказати, що тільки електронна індустрія Японії використовує щорічно понад 50 т золота. Приблизно 65 т припадає на зубопротезування. Все інше «осідає» в приватних колекціях, сховищах і використовується для карбування монет.

Найбільшим у світі ви добувачем золота є Південно-Африканська Республіка, яка щорічно дає близько 70 % загальносвітового видобутку золота. У цій галузі на 39 шахтах і копальнях, більшість з яких знаходиться на глибині 2-4 км працює понад півмільйона осіб.

Значним добувачем золота був свого часу Радянський Союз.

В1953 р. були опубліковані перші офіційні відомості про валютні запаси СРСР, які становили на той час 2050 т. У цьому ж році було продано за кордон 148,7 т і спрямовано на потреби народного господарства 5,2 т золота. Однак підрахунки свідчать, що до 1953 р. було видобуто загалом не менше 2,5 тис. т золота. Близько 4-5 тис. т було реквізовано у Російської православної церкви, відібрано у так званих класово ворожих елементів, вивезено з республіканської Іспанії, переможеної Німеччини, країн Східної Європи. Тобто загалом до сховищ СРСР надійшло близько 15 тис. т золота. Максимальна його кількість була видобута у 1988 р. – 304 т.

На момент розпаду СРСР його золоті запаси оцінювалися в 240 т, хоча ця цифра, безперечно, принаймні на порядок, занижена, а сьогодні незалежна Росія оприлюднювати більш точні дані не зацікавлена з причини хоч і гіпотетичних, але справедливих вимог щодо поділу золотого запасу СРСР між колишніми його республіками – нині незалежними державами.

Максимальна кількість золотих резервів – 77 % від загального світового запасу – припадає на промислово розвинуті країни.

На сьогоднішній день тринадцять країн світу, тримають найбільші запаси золота (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

Запаси золота за країнами світу, тони

Номер у рейтингу	Країна	Золото
1	США	
2	Німеччина	8 133,5
3	Італія	3 401,8
4	Франція	2 435,4
5	Китай	1054,1
6	Швейцарія	1040,1
7	Росія	851,5
8	Японія	765,2
9	Нідерланди	612,5
10	Індія	557,7
11	Тайвань	423,6
12	Португалія	382,5
13	Венесуела	365,8

Світовий попит на золото в I кварталі 2016 року в натуральному вираженні виріс на 21% в порівнянні з аналогічним періодом 2015 року та склав майже 1,29 тис. тонн, говорить в звіті World Gold Council (WGC).

У грошовому вираженні споживання зросло на 17%, приблизно до \$ 49,04 млрд.

При цьому попит на ювелірні прикраси впав на 19%, приблизно до 482 тонн. Зате інвестиційний попит виріс в 2,2 рази, майже до 618 тонн.

Драйвером зростання інвестиційного попиту став приплив золота в ETF (exchange traded funds – біржові інвестиційні фонди) і схожі інструменти, який склав майже 364 тонни. Це в рази більше показника за I квартал 2015 року та є максимальним квартальним результатом на останні 7 років. Такий обсяг припливу золота повністю компенсував відтік 2014-2015 років (в сумі склав близько 312 тонн).

Почасти активність ETF пояснюють ралі цін на золото (ціна підскочила на 17% в січні-березні в доларовому вираженні, що стало найбільш вражаючим ралі майже за три десятиліття), проте, на думку WGC, це, скоріше, носило тактичний характер, а ключовим фактором

був прихований попит з боку інвесторів, які давно шукали можливість повернутися на цей ринок.

Закупівлі центробанків сповільнилися, проте все одно перевищили 109 тонн.

Міжнародний ринок акцій

Акція – це цінний папір без встановленого строку обігу, який свідчить про внесення певного паю в статутний фонд акціонерного товариства, дає право на участь в управлінні ним, одержанні частини прибутку у формі дивідендів, а також на участь у розподілі майна у випадку ліквідації акціонерного товариства.

Випадки, в яких здійснюється емісія акцій на дано в (рис. 3.4):

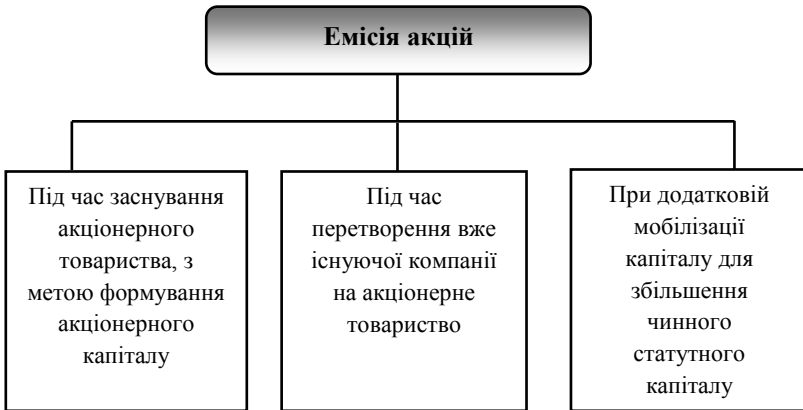

Рис. 3.4. Емісія акцій на світових ринках

Є декілька класифікацій акцій (табл. 3.5)

Для керівництва корпорації більш зручними є іменні акції, оскільки вони дають змогу контролювати процес руху акціонерного капіталу і концентрацію акцій у руках окремих акціонерів.

Самі акціонери надають перевагу акціям на пред'явника, які вільно продаються і купуються на вторинному ринку.

Таблиця 3.5

Класифікації акцій

Тип	Види	Характеристика
За способом їх передачі від одного акціонера іншому	іменні	акції, власники яких повинні бути зареєстровані в реєстрі корпорації, де фіксуються відомості про кожну іменну акцію, включаючи дані про власника, час придбання акції, кількість акцій у кожного з акціонерів.
	на пред'явника	акції, які не реєструються корпорацією, фіксується тільки їх загальна кількість
Відповідно до права участі в управлінні корпорацією	звичайні	акції, власник яких має право голосу на загальних зборах акціонерів і право на отримання дивіденду; кожна акція надає їй власнику один голос на загальних зборах акціонерів
	привілейовані	акції, власник яких має право на першочергове отримання доходу, компенсацію доходу, пріоритетну участь у розподілі майна

З розвитком акціонерних товариств і ринку цінних паперів іменні акції поступово витісняються акціями на пред'явника, які є об'єктом купівлі-продажу на фондовій біржі.

Звичайна акція не дає гарантії на отримання дивідендів, які залежать від результатів діяльності корпорації. Розмір доходу за звичайними акціями коливається залежно від прибутку товариства, який розподіляється у вигляді дивідендів між власниками звичайних акцій лише після сплати дивідендів власниками привілейованих акцій. Враховуючи, що власники звичайних акцій мають підвищений ризик, пов'язаний із діяльністю акціонерного товариства, їм надається право обирати членів правління товариства та вирішувати інші питання на загальних зборах акціонерів.

Звичайні акції можуть випускатися серіями «А» і «Б». Як правило, серія «А» призначена для засновників корпорації, тобто осіб, які підписали її статут, а серія «Б» - для решти інвесторів. Власники акцій серії «А» мають більше прав, а також можливість отримання більших дивідендів (плата за ризик).

Привілейовані акції є іменними і дають власникові право на:

- першочергове отримання доходу, що відраховується від чистого прибутку товариства у вигляді фіксованого проценту (дивіденду) до номінальної вартості акцій;
- компенсацію доходу, недоотриманого власником акцій у зв'язку зі скороченням прибутку товариства у відповідному році, за рахунок резервного фонду;
- пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства в разі його ліквідації.

Власники привілейованих акцій не мають права брати участь в управлінні акціонерним товариством, якщо інше не передбачене його статутом. Зате вони мають право на першочергове отримання дивіденду, тобто до виплати дивідендів за звичайними акціями.

Корпорація може випускати декілька серій привілейованих акцій, при цьому різні серії мають різну кількість привілеїв, опис яких за кожною серією акцій розміщується на її сертифікаті.

Є декілька підвидів привілейованих акцій:

- ті, що беруть і не беруть участь у розподілі надприбутків;
- кумулятивні і некумулятивні (залежно від можливості отримання в майбутньому оголошених, але не виплачених дивідендів);
- конвертовані і неконвертовані (які можна або не можна обміняти на інший вид акцій).

Будь-яка акція є неподільною. У разі, коли одна і та ж акція належить кільком особам, усі вони визначаються одним власником акції та можуть реалізувати свої права через одного з них або через спільного представника.

Акції оплачуються у національній чи іноземній валюті, або шляхом передачі майна (у випадках, передбачених статутом акціонерного товариства). Незалежно від форми внесеного вкладу вартість акції виражається в національній валюті.

Грошова сума, зазначена на акції, називається номінальною вартістю акції, а ціна, за якою акція реалізується на ринку, має назву курсу акції. Курс акцій прямо залежить від отриманого за ним дивіденду і обернено – від норми позичкового проценту.

Загальний обсяг ринку акцій у світі становить близько 20 трлн дол. США.

Упродовж останніх десятиліть деякі багатонаціональні корпорації активно включилися в процес імітування своїх акцій спеціально з метою їх поширення в інших країнах. Щоб вийти з такими емісіями на міжнародних ринок, вони вносять свої акції до

курсів бюлетенів на біржах різних країн. Деякі ТНК для емісії акцій і одночасно їх розміщення на зарубіжних ринках об'єднуються в синдикати.

Однак, щоб внести свої акції до курсових бюлетенів закордонних бірж, необхідно затратити значні кошти. По-перше, біржі часто стягують достатньо великі суми за розміщення інформації в таких бюлетенях. По-друге, уряди деяких країн і самі біржі вимагають від компаній надання достатнього обсягу інформації, яка до того ж, часто повинна пройти незалежну аудиторську перевірку і сертифікацію достовірності. По-третє, треба додати значних зусиль і витратити достатньо коштів, щоб про таку компанію і перспективи її діяльності знали закордонні ЗМІ, брокери та потенційні інвестори.

І все ж компанії свідомо йдуть на переборення таких труднощів, оскільки внесення до таких бюлетенів відомостей про свої акції робить їх доступними для більшої кількості покупців чи інвесторів. З іншого боку, якщо у компанії є дочірнє підприємство за кордоном, то внесення відомостей про це в бюлетень може покращити стосунки з місцевим урядом і розширити певною мірою участь місцевих ділових кіл у розвитку цього бізнесу в певній країні.

Загалом, обсяг міжнародного переміщення капіталу, пов'язаного з купівлею акцій, досяг близько 200 млрд. дол. США, з яких більше 60 млрд. дол. припадало на фондові ринки, що розвиваються (у світовій практиці прийнято поділяти фондові ринки на розвинуті, на ті, що виникають, розвиваються).

На міжнародний ринок цінних паперів мають великий вплив національні ринки, ступінь якого залежить від обсягу та розвиненості кожного з цих ринків. Одним з найважливіших показників ринку є його капіталізація.

Капіталізація ринку – це показник, який відображає ринкову вартість усіх компаній, які беруть участь в операціях на фондовому ринку. Ринкова вартість компанії визначається як добуток курсової вартості її акцій на кількість акцій, що знаходяться в обігу.

Найвищий показник капіталізації має ринок акцій США, друге місце припадає на ринок Японії, а три найбільші ринки світу (США, Японії та Великої Британії) мають спільний показник капіталізації, що становить 77 % світового ринку акцій.

Рейтингові місця у світовій класифікації розвинутих ринків цінних паперів розташовуються у такій послідовності: СІЛА, Японія, Велика Британія, Німеччина, Франція, Канада, Швейцарія, Італія, Австралія. Щодо ринків, які виникають, розвиваються, то найбільш суттєві зміни на міжнародних фондових ринках, які відбуваються

протягом останніх десятиліть, зумовлені саме швидким розвитком національних ринків країн Латинської Америки і Азії, окремі з яких досягають якісних і кількісних критеріїв розвинутих фондових ринків.

Міжнародний ринок облігацій. Євроринок

Поява акцій пов'язана з утворенням і поширенням акціонерних товариств, які з часом стали перетворюватися на складні монополістичні об'єднання (концерни, трести, картелі, консорціуми). Їх функціонування в умовах гострої конкурентної боротьби і розвитку науково-технічної революції зумовило залучення не тільки акціонерного, а й облігаційного капіталу, що, в свою чергу, викликало випуск і розміщення приватними компаніями і корпораціями поряд з акціями також облігацій, тобто облігаційних позик. Тому структура ринку цінних паперів складається із трьох основних елементів: акцій, облігацій приватного сектору і державних облігацій.

Облігація – це боргове зобов'язання позичальника перед кредитором, яке оформляється не кредитною угодою, а продажем-купівлею спеціального цінного папера. Облігації поділяються на різні види залежно від емітента, способу виплати доходу, термінів, на які вона випускається, умов обігу та надійності (табл. 3.6).

Державні облігації, незалежно від того, зазначаються чи ні об'єкти та форми їх забезпечення, завжди вважаються забезпеченими, оскільки держава має достатні ресурси і збанкрутувати практично не може.

Облігації, які розміщуються на закордонних ринках, згідно з усталеною термінологією, мають назву міжнародних і, в свою чергу, поділяються на іноземні, або закордонні, облігації та єврооблігації.

Основна відмінність єврооблігацій від іноземних облігацій полягає в тому, що єврооблігації випускаються у валюті, яка є іноземною як для емітента, так і для інвесторів, серед яких відбувається розміщення цих цінних паперів. Єврооблігації розміщуються одночасно у фінансових центрах декількох країн і є на сьогодні найпоширенішим видом міжнародних облігацій.

Зарубіжні, або іноземні, облігації – це цінні папери, які випущені та розміщені емітентом у будь-якій іноземній країні за допомогою внутрішнього національного суб'єкта ринку цінних паперів з цієї країни і у валюті країни розміщення позики. Валюта позики для позичальників є іноземною, а для інвесторів – національною.

Таблиця 3.6.

Класифікацій облігацій

Група	Вид	Характеристика
1. Залежно від емітента	державні	облігації випускають центральні органи управління, як правило, це Міністерство фінансів; залучені кошти спрямовуються на покриття бюджетного дефіциту чи на фінансування певних інвестиційних проектів
	місцеві	облігації місцевих позик випускають місцеві органи управління
	інституційні, в т.ч. корпоративні	облігації випускаються суб'єктами підприємницької діяльності, фінансовими товариствами
2. Залежно від способу виплати	процентні	облігації передбачають виплату доходу у вигляді річного процента, що встановлюється до номінальної вартості
	дисконтні	дохід формується як різниця між номінальною вартістю і цінами купівлі
	конвертовані	облігації передбачають не виплату доходу, а обмін їх на нові; при цьому номінальна вартість приданих облігацій збільшується, тобто дохід утворюється за рахунок різниці між номінальною вартістю нових і попередніх облігацій
3. За терміналом випуску	строкові	випускаються на певні терміни, які не можуть змінюватися; залежно від тривалості періоду вони поділяються на короткострокові (до 1-2 років), середньострокові (до 5 років) та довгострокові (понад 5-10 років)
	безстрокові	облігації не передбачають визначення термінів їх випуску
	з правом дострокового погашення	передбачають право емітента на довгострокове погашення
4. За умовами обігу	з вільним обігом	облігації передбачають вільний перехід прав від одного до іншого власника
	З обмеженим обігом	облігації передбачають обмежений перехід прав від одного до іншого власника
5. За надійністю	забезпечені	передбачають гарантії на їх погашення і виплати доходу з дотриманням установлених термінів. Забезпеченням таких облігацій може бути нерухоме майно, земля, державні цінні папери
	незабезпечені	облігації не передбачають встановлення їх забезпечення, що зазначається в умовах випуску

Є і деякі відмінності між іноземними (за емітентом) і звичайними внутрішніми облигаціями щодо режиму оподаткування, методики розміщення, регулювання часу і максимальних обсягів емісії, вимог щодо типу та обсягу інформації, яка розкривається позичальником перед проведенням емісії, особливі процедури реєстрації випуску, а також обмеження на кількість і склад потенційних інвесторів.

Найбільші ринки іноземних облигацій розташовані в Цюриху, Нью-Йорку, Токіо, Франкфурті-на-Майні, Лондоні та Амстердамі.

Єврооблігації – це боргові зобов'язання, що є одним із видів цінних паперів, котрі випускаються позичальниками при отриманні довготермінових кредитів на євrorинку. Маючи всі ознаки (реквізити) облигацій, вони відрізняються деякими особливостями.

Так, на відміну від іноземних облигацій, які розміщуються на ринках однієї країни, єврооблігації розміщуються одночасно на ринках кількох держав. Валюта єврооблігаційної позики для кредиторів, як правило, є іноземною, за винятком банків США. Гарантом з позики є переважно емісійні синдикати, які утворюються банками кількох країн і здійснюють розміщення єврооблігацій.

Щодо історичних меж виникнення ринку єврооблігацій, то в економічній літературі, особливо довідковій, досить поширеним є твердження про те, що цей ринок виник на початку 70-х років минулого століття.

Спочатку ринок єврооблігацій був практично нерегульованим і набув слави саме відсутністю управління своєю активністю, хоча все ж певне регулювання здійснювалося центральними банками під час прийняття ними емісій у тих чи інших валютах, а також провідними банками, які управляли емісіями.

Згодом виникає необхідність вироблення більш чітких правил гри, що привело до створення Асоціації міжнародних облигаційних дилерів (AIBD) і пов'язаною з нею групою Міжнародної асоціації учасників первинних ринків (IPMA). Асоціація розробила досить детальну і масштабну систему регулювання, включаючи правила здійснення і регулювання операцій, етики поведінки і процедур врегулювання конфліктів. Асоціація надає всім зацікавленим клієнтам інформацію про ринки європаперів, а також проводить навчальні семінари з видачею спеціальних дипломів для роботи на міжнародних фондових біржах. Її штаб-квартира знаходиться у Швейцарії, але переважна більшість роботи проводиться в Лондоні, де розташований її секретаріат.

Основними операторами ринку єврооблігацій з позицій емісії є великі банки і компанії, що мають досить високий кредитний рейтинг, залежно від якого здійснюється рейтингове оцінювання випущених ними облігацій. Найпоширенішими у світі формами рейтингового оцінювання облігацій є такі значення індексу оцінки облігацій (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Індекси рейтингової оцінки облігацій

«Стандарт енд Пурс»	«Мудис»	Значення індексу
AAA	Aaa	Найвищі інвестиційні якості
AA	Aa	Високі інвестиційні якості
A	A	Інвестиційні якості вищі за середній рівень
BBB	Baa	Середні інвестиційні якості
BB	Ba	Інвестиційні якості нижчі за середній рівень
B	B	Спекулятивні облігації з низьким кредитним рейтингом
CCC	Ca	Високий ступінь ризику неплатежу
CC	C	Високоспекулятивні облігації
C	C	Найнижчі інвестиційні якості

На ринку єврооблігацій випускаються облігації різних типів: звичайні, або «прямі», з «плаваючою» процентною ставкою; з нульовим процентом (купоном); з індексованим процентом і конвертовані облігації; з опціоном та ін.

На звичайні, або прямі, облігації власнику виплачується фіксований процент у вигляді річних купонів. На них припадає понад 60 % усіх єврооблігацій.

Облігації в «плаваючою» процентною ставкою стали випускатися на євrorинку з 70-х років. Ставка і дохід на них залежать від зміни ринкового процента. «Плаваюча» ставка за єврооблігаціями базується переважно на ставці ЛІБОР1 з надбавкою (спредом) залежно від умов ринку.

Облігації з нульовим купоном з'явилися на євrorинку у 80-ті роки. Їх власники отримують дохід не щорічно, а лише один раз – при викупі облігацій. Процент за цими облігаціями встановлюється при визначенні емісійного курсу, який, як правило, нижчий за номінал (інколи досягає всього лише 30-40 %). У той же час погашення

облігації здійснюється за номіналом, у зв'язку з чим дохід власника облігації визначається різницею між емісійним курсом і її номіналом. Крім того, інвестори не платять податок на дохід від облігацій.

Процент за облігацією з індексованим процентом залежить від зміни індексу цін на товари (наприклад, нафту або золото).

Конвертовані облігації набули поширення на євrorинку цінних паперів у 80-х роках. Вони хоч і приносять їх власнику менший процент, ніж, наприклад, «прямі» облігації, зате дають йому право по закінченні терміну обміняти їх на акції компанії-позичальника, за умови, якщо дивіденди за акціями виявляться вищі, ніж проценти за облігаціями.

Облігації з опціоном також з'явилися у 80-ті роки. Вони дають інвестору право вибору різних варіантів операції. Наприклад, була випущена позика, яка давала змогу власнику за рахунок опціону купити одну тройську унцію золота за наперед встановленою ціною. Купівля таких акцій мала рацію за умови, коли ціна на золото мала тенденцію до зростання. Облігації з опціоном також дають можливість обмінювати один вид цінного папера на інший: наприклад, облігацію – на акцію, або облігацію з «плаваючою» ставкою – на облігацію з фіксованою ставкою.

Для залучення коштів інвесторів» ресурси яких відрізняються довгостроковим характером (строкові компанії, пенсійні фонди), випускаються облігації з фіксованою, а також «плаваючою» ставкою на досить значні терміни – 30 і навіть 40 років.

Залученню засобів на ринок єврооблігацій сприяє і така умова, як продаж облігацій у розстрочку. При цьому покупець платить спочатку лише частину курсової вартості облігацій, а суму, що залишилася, може внести через певний час.

Позичальники на єврооблігаційному ринку, залежно від країни походження, поділяються на такі основні групи:

- розвинуті країни;
- країни, що розвиваються;
- міжнародні інститути, які не мають конкретної національної належності;
- офшорні центри.

Якщо проаналізувати весь обсяг первинної емісії єврооблігацій за останні 15 років, то на розвинуті країни припадає 75 %; країни, що розвиваються, – 7; міжнародні інститути -10; офшорні центри - 8 %. Причому на трійку лідерів – Західну Європу, США та Японію – 65 %. Понад 90 % всього обсягу залучених шляхом випуску єврооблігацій коштів припадає на позичальників із Північної Америки, Західної

Європи, Азії (переважно Японії), Австралії й Нової Зеландії та на міжнародні організації.

Слід зазначити, що групування суб'єктів євrorинку за принципом інвесторів в облігації на пред'явника є досить умовним, оскільки достовірно визначити безпосереднього власника цих цінних паперів практично неможливо. Це пояснюється тим, що банки та інші організації, які розповсюджують єврооблігації, виявляють виняткову стриманість у визначенні своїх клієнтів, намагаючись їх не афішувати.

І все ж, хоч і з певним ступенем умовності, можна визначити декілька основних груп «кінцевих» інвесторів, які займають домінуюче становище на ринку єврооблігацій. Це приватні та інституціональні інвестори.

Приватні інвестори – це фізичні особи, які здійснюють операції з єврооблігаціями. Інколи їх називають кінцевими або роздрібними інвесторами.

Ринок єврооблігацій є досить привабливим для приватних інвесторів, які проживають у країнах із недостатньо розвинутим ринком капіталу й обмеженими інвестиційними можливостями для розміщення тимчасово вільних грошових коштів. Для осіб із економічно і політично нестабільних країн, або якщо вони бажають зберегти свою анонімність, ринок єврооблігацій також є досить привабливим місцем вкладання капіталу. Завдяки цьому, переважна більшість таких приватних інвесторів не володіє достатнім досвідом і часом для всебічного аналізу фінансової інформації, що надається позичальником. Тому вони, як правило, дотримуються досить традиційної, можна сказати, консервативної позиції, надаючи перевагу купівлі єврооблігацій добре відомих кредиторів із розвинутих країн. Крім того, приватні інвестори намагаються "тримати" єврооблігації до моменту погашення. Вони не займаються частими операціями купівлі чи продажу облігацій, обміну одних інвестиційних інструментів на інші, граючи на змінах і терміновості ринку, як це притаманно професійним учасникам євrorинку. Як правило, головною метою таких приватних інвесторів є намагання будь-що диверсифікувати свої валютні заощадження або збільшити процентний дохід шляхом придбання облігацій, номінованих у різних валютах.

Як свідчить аналіз, від 40 до 60 % всіх єврооблігацій, які розміщуються на ринку, належить швейцарським і люксембурзьким банкам, які діють в інтересах своїх приватних клієнтів-інвесторів. Причому переважна більшість єврооблігацій, які складають портфелі названих банків, були придбані в останні десять років минулого століття, коли розпочали свій активний рух до ринкових засад

економіки постсоціалістичні країни та країни пострадянського простору.

Іншу численну групу ринку єврооблігацій становлять інституціональні інвестори. Важливим етапом у зростанні ролі інституціональних інвесторів стала практика випуску з першої половини 90-х років великих єврооблігаційних позик, що дало змогу знизити амплітуду коливання цін і підвищити ліквідність вторинного ринку єврооблігацій.

На ринку єврооблігацій в групі інституціональних інвесторів можна виокремити:

- банки (центральні, інвестиційні, комерційні);
- державні установи;
- міжнародні фінансові інститути;
- пенсійні фонди;
- страхові фонди і компанії (у тому числі офшорні);
- взаємні (пайові) інвестиційні фонди (ППФи);
- менеджери вкладів (управляючі інвестиціями);
- пайові інвестиційні фонди;
- великі корпорації.

Досить активну роль на ринку єврооблігацій відіграють центральні банки, чому сприяло інтенсивне накопичення ними валютних резервів.

Певне місце серед інвесторів ринку єврооблігацій займають державні установи (агентства) та міжнародні фінансові інститути. Їх інвестиційна стратегія полягає у погодженні валюти позики і терміну погашення випущених ними боргових паперів та розміщення коштів в облігації, що випускаються високо-надійними емітентами. Як і центральні банки, ця категорія інвесторів також має жорсткі обмеження з інвестування своїх коштів і тому орієнтується виключно на високоліквідні фінансові інструменти.

Казначейства транснаціональних корпорацій для збереження ліквідності та капітальної вартості своїх активів розміщують кошти як у короткотермінові інструменти грошового ринку, так і періодично вкладають свої касові залишки в єврооблігації з плаваючою відсотковою ставкою, забезпечуючи таким чином високу дохідність вкладень і при цьому звичайно беручи на себе високий рівень ризику.

Суттєве місце серед інвесторів ринку єврооблігацій займають пенсійні фонди, які у своїй переважній більшості створювалися транснаціональними корпораціями. Створення таких фондів дає змогу уникнути процедурних складностей, пов'язаних зі сплатою податків. На пенсійні фонди припадає 25 % інституціональних інвестицій.

Щодо страхових та інвестиційних компаній, то вони разом забезпечують близько 60 % інституціональних інвестицій. Певна частина інвесторів на ринку єврооблігацій представлена також страховими фондами, офшорними страховими компаніями, переважно дочірніми, які створені транснаціональними компаніями.

Ще однією категорією інвесторів ринку єврооблігацій є менеджери вкладів (управляючі інвестиціями), в якості яких виступають банківські трастові департаменти. Враховуючи той факт, що клієнтами в більшості випадків є приватні інвестори, менеджери вкладів зазвичай надають перевагу цінним паперам корпорацій, переважно американських. При цьому перевага надається високій дохідності і, відповідно, більш високим кредитним ризиками.

Останніми роками на ринку єврооблігацій набирають силу пайові інвестиційні фонди, які є професійними учасниками ринку і володіють великими пакетами єврооблігацій. У той же час ці фонди в будь-який час (у випадку зміни умов на ринку) готові перевести свої кошти в інші активи для підвищення їх дохідності, або для досягнення інших інвестиційних цілей. Це, як правило, досить мобільні інвестиційні структури, які забезпечують вкладникам диверсифікацію інвестиційного портфеля, високу ліквідність і високопрофесійне управління цінними паперами.

Діяльність фондових бірж на міжнародному ринку цінних паперів

Загальноприйнятого визначення міжнародного ринку цінних паперів немає. Як правило, на цьому ринку відбувається торгівля цінними паперами між нерезидентами та торгівля фондовими цінностями, вираженими в інших валютах, ніж національна. Критерій «міжнародності» визначається тим, що капітал перетікає з однієї країни в іншу, а інвестиційні ресурси перетинають національні кордони.

Важливим для аналізу міжнародного ринку цінних паперів є його поділ на:

- первинний;
- вторинний.

Первинним ринком цінних паперів є економічний простір, яким цінний папір проходить від свого емітента до першого покупця. Економічним цей простір називається тому, що на ньому діють емітент та інвестор, він раціонально організований, виконує певну економічну функцію і тільки в межах цього простору емітент може отримати необхідний йому капітал.

На первинному ринку розміщуються нові випуски боргових інструментів міжнародними позичальниками, зазвичай за допомогою великих інвестиційних інститутів (інвестиційного банку чи інвестиційного підрозділу універсального банку) або їх синдикату.

На **вторинному ринку** цінних паперів продаються і купуються уже випущені запозичення між різними закордонними інвесторами. Вторинний ринок для боргового інструменту розвивається там, де відбувається перевищення попиту міжнародних інвесторів на ризик певного позичальника над пропозицією запропонованих цим позичальником своїх боргових інструментів на первинному ринку.

Інвестори, які не мають змоги задовольнити свій попит на первинному ринку, звертаються на вторинний ринок боргових інструментів і купують їх у інших інвесторів. У результаті встановлюється нова ціна на кредитний ризик позичальника вже на основі операцій на вторинному ринку на більш привабливому для позичальника рівні. При цьому останній не отримує якихось прямих вигод від нової рівноваги, оскільки він, як правило, не залучається до торгівлі інструментом. Однак позичальник отримує значні побічні вигоди, адже попит на його інструменти розширюється, його імідж у інвесторів підвищується і в кінцевому рахунку в нього з'являються можливості здійснення нових емісій на більш вигідних умовах.

Проте вторинний ринок може створити і значні проблеми для позичальника, оскільки ціни цього ринку є мірилом кредитоздатності та ризику боржника. У випадку виникнення негативної інформації, яка може бути і зовсім необґрунтованою і відповідної негативної зміни ціни на цьому ринку, доступ позичальника на первинний ринок з новими емісіями може бути суттєво обмежений. Таким чином, особливу важливість набуває ефективність стратегії позичальника і на первинному і на вторинному ринках цінних паперів.

Вторинний ринок цінних паперів може бути:

- неорганізованим (позабіржовим)
- організованим (біржовим).

Позабіржовий (неорганізований) ринок цінних паперів характеризується такими особливостями:

- численністю продавців цінних паперів;
- відсутністю єдиного курсу на однакові цінні папери (питання про курс будь-якого цінного папера вирішується під час переговорів між його продавцем і покупцем);
- торгівля цінними паперами відбувається в різних місцях і в різний час;

– немає єдиного центру, який організовує цю торгівлю і відпрацьовує її методологію (на відміну від біржі). Торгівля відбувається як відповідно до чинного законодавства, так і з порушенням його.

І хоча у більшості країн на позабіржовому ринку обертається основна маса (приблизно 85 %) цінних паперів, а на біржовому — відносно мала їх частина, все ж саме біржовий ринок, де зосереджені найважливіші цінні папери, визначає кон'юнктуру та процес розвитку міжнародного ринку цінних паперів.

Фондова біржа – це організаційно оформлений і регулярно функціонуючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Вона виконує такі основні функції:

– відкриває доступ підприємствам до позичкового банківського капіталу;

– є важливим координатором розміщення державних цінних паперів;

– забезпечує можливість переміщення капіталу з однієї сфери діяльності в іншу;

– є своєрідним економічним барометром ділової активності.

Основними операціями, які здійснює фондова біржа, є:

– перевірка якості та надійності цінних паперів;

– обмін цінних паперів, їх приймання, надання рекомендацій щодо встановлення початкової котирувальної ціни;

– встановлення на основі аукціонної торгівлі єдиного курсу на однакові цінні папери одного емітента;

– оформлення угод щодо купівлі-продажу цінних паперів;

– виконання централізованих взаєморозрахунків у межах біржового ринку цінних паперів;

– забезпечення централізованого інформування (гласності біржових операцій) і курсового контролю;

– правове оформлення угод.

Як особливий інститут вторинного ринку цінних паперів, фондові біржі сприяють накопиченню капіталу, його розподілу і перерозподілу, а також контролю за інвестиціями та інфляцією. У світі налічується близько 200 фондових бірж, об'єднаних у міжнародну Федерацію фондових бірж. Найбільшими з них є фондові біржі Нью-Йорка, Лондона та Токіо, на які припадає до 60 % загальносвітового обсягу торгівлі акціями.

Провідне становище на міжнародному ринку цінних паперів має Нью-Йоркська фондова біржа, в складі якої 1366 членів, близько 140 з яких діють від свого імені. Це – найбільший у світі вторинний ринок

цінних паперів, де продаються і купуються 1500 акцій, майже 1000 корпоративних облігацій, приблизно 400 конвертованих облігацій і більше 200 конвертованих привілейованих облігацій.

Друге за значенням місце на ринку цінних паперів США має Американська фондова біржа, яка функціонує також у Нью-Йорку.

У Великій Британії провідне місце на міжнародному ринку цінних паперів займає Лондонська міжнародна фондова біржа, яка концентрує понад 60 % всіх операцій з цінними паперами в країні. Тут у біржових торгах беруть участь цінні папери близько 3000 компаній, більше 500 з яких – іноземні, причому 190 з них також пройшли лістинг і на Нью-Йоркській біржі.

Головною особливістю Лондонської біржі є те, що понад половина її торговельних операцій припадає на цінні папери закордонного походження, оскільки Лондон продовжує виконувати роль одного з провідних світових фінансових центрів.

Процедура допущення цінних паперів для торгівлі ними на Лондонській біржі досить складна. Однак можна визначити два основних показники, які повинні задовольняти емітенти:

- *ринкова капіталізація.* Початкова (до розглядуваного випуску цінних паперів) сумарна ринкова вартість емітента повинна бути принаймні 700 000 фунтів стерлінгів для акцій і 200 000 – для облігацій;

- *кількість придбаних акцій.* Принаймні 25 % цінних паперів будь-якого ґатунку повинні бути придбаними, тобто належати акціонерам, які не є директорами чи основними акціонерами компанії.

Лістинг зарубіжних компаній передбачає, що ці компанії повинні задовольняти стандартні вимоги біржі, які застосовуються до компаній Великої Британії. Однак біржа надає деякі поступки іноземним компаніям, особливо тим, які пройшли лістинг на визнаних зарубіжних фондових біржах. У цих випадках, наприклад, вимагається розкриття фінансової інформації лише за останні три роки, на відміну від п'яти років за звичайних вимог.

Токійська фондова біржа займає з обігу цінних паперів третє місце у світі після Нью-Йоркської і Лондонської фондових бірж. Значення Токійської біржі почало стрімко зростати з середини 60-х років, коли японський капітал відновив свої позиції всередині країни і став успішно конкурувати з американським і західноєвропейським капіталами. Крім цього, розгортанню біржових операцій в Японії сприяли високі темпи зростання економіки, які адекватно відображалися на курсах цінних паперів і високій нормі грошових заощаджень.

Іноземна компанія, яка бажає пройти лістинг на Токійській біржі, повинна спочатку пройти лістинг на своїй національній біржі, отримати дозвіл від Токійської фондової біржі та від Міністерства фінансів Японії. Акції компанії повинні бути ліквідними на ринку. Компанія має вести неперервний бізнес протягом п'яти років і виплачувати дивіденди кожні три роки, які передують лістингу. Вона повинна мати акціонерний капітал у кінці фінансового року, що передував лістингу, хоч би 10 млрд. єн, а дохід до обкладення податками за останні три роки має бути приблизно 2 млрд. єн.

Фондові біржі організовуються, як правило, у вигляді приватних акціонерних товариств (США, Велика Британія), або публічно-правових інститутів (Німеччина, Швейцарія, Франція). За публічно-правового статусу біржі уряд бере участь у розробці правил біржової торгівлі, призначає маклерів, забезпечує порядок на торгах, слідкує за виконанням норм і правил при укладанні та виконанні біржових фондових угод. Робота біржі та діяльність її членів регламентується статутом, внутрішніми правилами та інструкціями.

Система міжнародних фондових бірж становить найбільш усталений і динамічний сегмент інфраструктури сучасної глобальної економіки. Концентрація світових біржових центрів у країнах із розвинутою ринковою економікою обумовлена, з одного боку, високим рівнем розвитку національних фондових ринків цих країн, з іншого – їх глибиною і різнобічною міжнародною взаємодією. Останніми роками в процеси глобального інвестування активно включалися окремі країни, що розвиваються. Використовуючи сучасні комп'ютерні технології, біржі цих країн стають невід'ємним і все більше значущим елементом глобальної біржової інфраструктури. Це, перш за все, біржі Південної Кореї, Гонконгу, Сінгапуру, Філіппін, Таїланду.

Щодо України, то тут також поступово формується система біржової фондової торгівлі, розробляються і реалізуються сучасні біржові технології інвестування. Через механізм державного регулювання можливим стає не тільки подальший розвиток національного фондового ринку, але й його інтеграція у глобальні біржові структури. У структурі масиву цінних паперів України акції займають 75 %, ощадні сертифікати – 9, векселі – 5, облігації та інші папери – 11 %. 75 % акцій випускають підприємства, 25 % – комерційні банки.

На біржовому фондовому ринку України функціонують 10 бірж: ПАТ «Українська біржа» (м. Київ); ПАТ «Східно-Європейська фондова біржа» (м. Київ); ПАТ «Фондова біржа «Перспектива» (м.

Дніпропетровськ); ПрАТ «Українська міжбанківська валютна біржа» (м. Київ); ПрАТ «Українська Міжнародна Фондова Біржа» (м. Київ) та ін..

У контексті глобалізації інвестиційних ринків та перспектив виходу фондових бірж України на міжнародну арену актуальним є вирішення таких проблем:

- формування цілісної біржової фондової системи на базі діючих фондових бірж і фондових секцій інших бірж, враховуючи той факт, що діюча біржова структура фондового ринку складається стихійно, без чіткого законодавчого забезпечення;
- раціоналізація структур позабіржового та біржового ринків цінних паперів із пріоритетним розвитком останнього;
- залучення у біржову торгівлю підприємств загальнонаціонального значення, запровадження на цій основі національного фондового індексу;
- електронізація біржових операцій у рамках уніфікованої, з орієнтацією на міжнародні стандарти, національної системи електронного обігу цінних паперів.

Тема 4. ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ І ВЕДЕННЯ ВАЛЮТНИХ РАХУНКІВ

4.1. Поняття «валютний рахунок», їх класифікація

4.2. Ідентифікація клієнтів

4.3. Порядок відкриття поточних рахунків

4.1. Поняття «валютний рахунок», їх класифікація

Валютний рахунок – це рахунок, який відкривається в комерційному банку для зберігання іноземної валюти і здійснення всіх видів банківських операцій.

В Україні порядок відкриття та ведення валютних рахунків відбувається відповідно до Інструкції НБУ від 12.11.2003 N 492 «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах».

Банки можуть відкривати рахунки зареєстрованим у встановленому чинним законодавством порядку:

1) фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які не займаються підприємницькою діяльністю:

– фізичні особи-нерезиденти – іноземці, особи без громадянства, громадяни України, які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України;

– фізичні особи-резиденти – громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, що тимчасово перебувають за кордоном;

2) суб'єкти господарювання:

– юридичні особи-резиденти;
– фізичні особи-підприємці – суб'єкти господарювання, які здійснюють підприємницьку діяльність; 3) юридичні особи-нерезиденти - юридичні особи з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави;

4) юридичні особи-резиденти – юридичні особи з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність на підставі законів України;

5) відокремлений підрозділ – філія, представництво, відділення або інший відокремлений підрозділ, що не має статусу юридичної особи і здійснює свою діяльність від імені юридичної особи-резидента.

6) іноземні представництва – іноземні дипломатичні, консульські, торговельні, інші офіційні представництва та установи міжнародних організацій, що користуються імунітетом і дипломатичними привілеями, представництва іноземних банків, іноземних компаній, фірм, які представляють інтереси юридичних осіб-нерезидентів в Україні, а також військові частини Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокуються на території України;

7) нерезиденти-інвестори – суб'єкти, які провадять інвестиційну діяльність на території України, а саме: юридичні особи, створені відповідно до законодавства інших країн; фізичні особи - іноземці, які не мають постійного місця проживання на території України і не обмежені в дієздатності; іноземні державні органи, міжнародні урядові та неурядові організації; інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, що визнаються такими відповідно до законодавства України;

8) офіційні представництва – іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, що користуються імунітетом і дипломатичними привілеями;

9) постійні представництва – представництва юридичних осіб-нерезидентів (іноземних компаній, фірм, міжнародних організацій, що представляють інтереси юридичних осіб-нерезидентів;

Банківські рахунки в іноземній валюті поділяються:

- на поточні;
- депозитні (вкладні).

Поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

До поточних рахунків також належать:

1) рахунки за спеціальними режимами їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабінету Міністрів України;

2) поточні рахунки типу «Н», що відкриваються в національній валюті офіційним представництвам і представництвам юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю на території України;

3) поточні рахунки типу «П», що відкриваються в національній валюті постійним представництвам;

4) поточні (накопичувальні) рахунки виборчих фондів, інвестиційні рахунки, що відкриваються нерезидентам-інвесторам в уповноважених банках України відповідно до вимог цієї Інструкції для здійснення інвестиційної діяльності в Україні, а також для повернення іноземної інвестиції та прибутків, доходів, інших коштів, одержаних іноземним інвестором від інвестиційної діяльності в Україні.

Вкладний (депозитний) рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей, що передаються клієнтом в управління на встановлений строк або без зазначення такого строку під визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнту відповідно до законодавства України та умов договору. До вкладних (депозитних) рахунків також належать пенсійні депозитні рахунки, що відкриваються фізичним особам відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» для накопичення заощаджень на виплату пенсії.

Банки відкривають своїм клієнтам за договором банківського рахунку поточні рахунки, за договором банківського вкладу – вкладні (депозитні) рахунки

Суб'єкти господарювання, нерезиденти-інвестори, іноземні представництва і фізичні особи мають право відкривати рахунки для забезпечення своєї господарської діяльності і власних потреб у будь-яких банках України відповідно до власного вибору, крім випадків, коли банк не має можливості прийняти на банківське обслуговування або якщо така відмова допускається законом або банківськими правилами.

Юридичні особи-резиденти можуть відкривати поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки в банках через свої відокремлені підрозділи

Умови відкриття рахунку та особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом.

Банк може відмовити клієнту в обслуговуванні рахунку у випадках, передбачених законодавством України і договором.

Договір банківського рахунку укладаються в письмовій формі. Один примірник договору зберігається в банку, а другий банк зобов'язаний надати клієнту під підпис.

Клієнти можуть відкривати лише один поточний рахунок для формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу, пайового або неподільного фонду) суб'єкта господарювання –

юридичної особи та один поточний рахунок за кожною угодою *сумісної (спільної)* діяльності без створення юридичної особи.

Юридичні особи-нерезиденти можуть відкривати в банках України інвестиційні рахунки для здійснення інвестицій.

У разі відкриття поточного або вкладного (депозитного) рахунку підприємцю до отримання банком повідомлення про взяття рахунку на облік органом державної податкової служби (далі - повідомлення) операції за цим рахунком здійснюються лише із зарахування коштів. Повідомлення має відповідати формі і змісту, визначеним законодавством України.

Датою початку видаткових операцій за рахунком підприємця в банку є дата реєстрації отримання банком зазначеного повідомлення. Повідомлення зберігається в справі з юридичного оформлення рахунку.

Видаткові операції за рахунком відокремленого підрозділу юридичної особи-підприємця здійснюються після отримання банком повідомлення про взяття рахунку на облік органом державної податкової служби за місцезнаходженням відокремленого підрозділу.

Місцезнаходженням (місцем проживання) власника рахунку – суб'єкта господарювання вважається місцезнаходження (місце проживання), зазначене в свідоцтві про державну реєстрацію.

Місцезнаходження (місце проживання) суб'єкта господарювання, зазначене в картці із зразками підписів і відбитка печатки (картці із зразками підписів), має відповідати місцезнаходженню (місцю проживання), наведеному в свідоцтві про державну реєстрацію.

У разі зміни місцезнаходження (місця проживання) власник рахунку – суб'єкт господарювання в місячний строк з дня отримання нового свідоцтва про державну реєстрацію зобов'язаний подати до банку копію цього свідоцтва, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально. Копії нового свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи, засвідчені органом, що його видав, або нотаріально, у такий самий строк подаються до банків, у яких відкрито рахунки відокремлених підрозділів цієї юридичної особи.

У разі зміни місцезнаходження суб'єкта господарювання, що пов'язане із зміною адміністративного району (міста), цей клієнт додатково в місячний строк після зняття з обліку органом державної податкової служби за попереднім місцезнаходженням має подати копію нового документа, що підтверджує взяття його на облік органом державної податкової служби за новим місцезнаходженням, засвідчену органом, який видав документ, або нотаріально.

Копії нового свідоцтва про державну реєстрацію та нового документа, що підтверджує взяття суб'єкта господарювання на облік органом державної податкової служби, можуть бути засвідчені підписом уповноваженого працівника банку як такі, що відповідають оригіналу, у разі пред'явлення клієнтом оригіналів цих документів.

На підставі поданих документів уносяться відповідні зміни до картки із зразками підписів і відбитка печатки (картки із зразками підписів) або подається нова картка.

Документи, подані клієнтом для відкриття рахунків, мають бути чинними та містити достовірну інформацію на час їх подання банку.

За наявності в банку підтвердженої інформації про те, що будь-який з поданих документів є не чинним, банк відмовляє особі у відкритті рахунку.

У разі наявності в банку мотивованої підозри щодо подання особою для відкриття рахунку підроблених документів" або таких, що містять недостовірну інформацію, банк повідомляє про це органи внутрішніх справ і спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу із зазначенням ідентифікаційних даних клієнта та/або паспортних даних особи, яка подала документи на відкриття цього рахунку.

Документи, подані для відкриття рахунків, які були видані на території іноземної держави, мають бути легалізовані в установленому порядку, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України. Копії цих документів мають бути нотаріально засвідченими.

У разі пред'явлення клієнтом оригіналів документів, поданих для відкриття рахунків, уповноваженому працівнику банку дозволяється засвідчувати підписом копії документів як такі, що відповідають оригіналу документа.

У разі відкриття поточного рахунку клієнту в його заяві уповноважений працівник банку зазначає дату відкриття та номер рахунку. На заяві клієнта мають бути зазначені підписи одного з керівників банку або уповноваженої ним особи, на якого (яку) згідно з внутрішніми положеннями банку покладено обов'язок приймати рішення про відкриття поточних рахунків клієнтів, а також уповноважених осіб (особи) банку, які (яка) відповідно до внутрішніх положень банку здійснюють перевірку на достовірність і відповідність чинному законодавству документів та копій документів, що подаються клієнтом, а також контролюють правильність присвоєння номера рахунку клієнта та його відповідність внутрішньому плану рахунків банку.

Тексти заяви про відкриття поточного рахунку та картки із зразками підписів (за потреби) можуть бути зазначені в договорі банківського рахунку між банком і клієнтом – фізичною особою за довільною формою, але із збереженням реквізитів.

Під час відкриття клієнтам поточних рахунків з обмеженими режимами їх використання банки мають забезпечити цих осіб інформацією про режим використання цих рахунків у порядку, установленому внутрішніми положеннями банку.

Банк має повідомити клієнта – юридичну особу про зміст частини шостої статті 63 Закону України «Про виконавче провадження».

З документів, які вимагаються від клієнта в разі відкриття рахунків, формується справа з юридичного оформлення рахунку.

Банки та їх клієнти зобов'язані дотримуватися вимог законодавства України з питань відкриття та ведення рахунків.

За порушення зазначених вимог банки та їх клієнти несуть відповідальність, передбачену законодавством України.

4.2. Ідентифікація клієнтів

Банкам забороняється відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки. Банки зобов'язані ідентифікувати клієнтів, які відкривають рахунки, а також осіб, уповноважених діяти від їх імені, у порядку, установленому законодавством України, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку. Рахунок клієнту відкривається лише після його ідентифікації банком.

Підставою для ідентифікації клієнта – фізичної особи, його довіреної особи, а також особи, яка уповноважена діяти від імені клієнта - юридичної особи, є такі документи:

- для громадян України, які постійно проживають в Україні, - паспорт громадянина України або тимчасове посвідчення, що підтверджує особу громадянина України, або тимчасове посвідчення громадянина України, для малолітніх і неповнолітніх осіб, яким не виповнилося 16 років, - свідоцтво про народження;
- для громадян України, які виїжджають на постійне місце проживання за кордон, - паспорт громадянина України для виїзду за кордон з відміткою про виїзд на постійне місце проживання за кордон;
- для громадян України, які постійно проживають за кордоном, - паспорт громадянина України для виїзду за кордон;

- для іноземних громадян, які постійно проживають в Україні, - паспортний документ з відміткою про наявність дозволу на постійне проживання;
- для іноземних громадян, які тимчасово перебувають в Україні, - паспортний документ;
- для осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні, - посвідка на постійне проживання;
- для осіб без громадянства, які тимчасово перебувають в Україні, - паспортний документ;
- для біженців - посвідчення біженця.

Фізичні особи-резиденти, крім паспорта або документа, що його замінює, додатково мають пред'явити документ, виданий органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків.

Банк має право відкрити рахунок фізичній особі-резиденту без подання документа, що засвідчує присвоєння їй ідентифікаційного номера платника податків, якщо в паспорті цієї особи зроблено відмітку про право здійснювати будь-які платежі без ідентифікаційного номера.

Уповноважений працівник банку в присутності фізичної особи, яка відкриває рахунок, робить копію сторінки її паспорта з такою відміткою. Ця копія засвідчується підписами уповноваженого працівника банку та фізичної особи, яка відкриває рахунок, як така, що відповідає оригіналу, і зберігається в справі з юридичного оформлення рахунку.

Уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію фізичної особи, яка відкриває поточний або вкладний (депозитний) рахунок, і робить *у присутності цієї особи копії сторінок* паспорта або документа, що його замінює, які містять прізвище, ім'я, по батькові (у разі його наявності), дату народження, серію і номер паспорта або документа, що його замінює, дату видачі та найменування органу, що видав документ, місце проживання або тимчасового перебування, інформацію про громадянство (якщо особа, яка відкриває рахунок, є нерезидентом), а також копію документа, виданого органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння фізичній особі-резиденту ідентифікаційного номера платника податків. Копії документів, зазначених у цьому пункті, *засвідчуються підписами уповноваженого працівника банку та фізичної особи*, що відкриває рахунок, як такі, що відповідають оригіналу, і зберігаються в справі з юридичного оформлення рахунку.

У разі надання власником рахунку права розпорядження рахунком іншим особам уповноважений працівник банку ідентифікує цих осіб і підтверджує здійснення ідентифікації копіюванням відповідних документів у такому ж порядку.

Особи, які мають право першого та другого підписів, особисто подають до банку документи для відкриття поточних і вкладних (депозитних) рахунків юридичних осіб і відокремлених підрозділів. Ці особи мають пред'явити уповноваженому працівнику банку паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково мають пред'явити документ, виданий органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків.

Уповноважений працівник банку ідентифікує цих осіб та підтверджує здійснення ідентифікації копіюванням відповідних документів.

У разі змін у складі осіб, які мають право розпоряджатися рахунком юридичної особи або відокремленого підрозділу, новопризначена особа (особи) має особисто подати картку із зразками підписів і відбитком печатки, пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують її повноваження. Фізична особа-резидент додатково має пред'явити документ, виданий органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їй ідентифікаційного номера платника податків. Уповноважений працівник банку ідентифікує цю особу (осіб) і підтверджує здійснення ідентифікації копіюванням відповідних документів. У разі укладання договору банківського вкладу або *договору* банківського рахунку на користь третьої особи банк ідентифікує особу, що відкриває рахунок, а особу, на користь якої укладено договір і відкрито рахунок, - під час пред'явлення цією особою до банку першої вимоги або вираження нею іншим способом наміру скористатися цим рахунком.

Банк має право витребувати від клієнта інші документи і відомості, потрібні для з'ясування його особи, суті діяльності, фінансового стану.

У разі неподання клієнтом необхідних документів або відомостей, які витребує банк з метою виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або умисного надання клієнтом неправдивих відомостей про себе рахунок йому не відкривається.

У разі наявності під час здійснення ідентифікації клієнта мотивованої підозри щодо надання ним недостовірної інформації про

себе або навмисного надання інформації з метою введення в оману інформація про відкриття рахунку такій особі надається банком до спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу.

Ідентифікація клієнта банку, що відкриває рахунок, не є обов'язковою, *якщо клієнт* вже має рахунки в цьому банку і був раніше ідентифікований відповідно до вимог законодавства України, яке регулює відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

4.3. Порядок відкриття поточних рахунків

Днем відкриття поточного рахунку клієнта вважається дата, що зазначена на заяві про відкриття цього рахунку в розділі «Відмітки банку».

Порядок відкриття поточних рахунків:

I. Суб'єктам господарювання:

Якщо не має в цьому банку рахунків, то відкриття поточного рахунку здійснюється в такому порядку:

1) суб'єкт господарювання чи особи (особа), які діють (яка) від імені суб'єкта господарювання мають:

а) пред'явити паспорт або документ, що його замінює;

б) представники юридичних осіб мають також пред'явити документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково пред'являють документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків;

в) подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку) для ідентифікації;

г) на підставі зазначених вище документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію клієнта та осіб, уповноважених розпоряджатися поточним рахунком;

д) між банком і клієнтом укладається в письмовій формі договір банківського рахунку.

2) юридична особа має подати такі документи:

а) заяву про відкриття поточного рахунку. Заяву підписує керівник юридичної особи або інша уповноважена на це особа; копію свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи, засвідчену органом, що видав свідоцтво, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку;

б) копію належним чином зареєстрованого установчого документа (статуту/ засновницького договору/ установчого акта/ положення), засвідчену органом, який здійснив реєстрацію, або нотаріально. Положення юридичних осіб публічного права, які затверджуються розпорядчими актами Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування засвідчення не потребують.

Юридичні особи публічного права, які діють на підставі законів, установчий документ не подають:

а) копію довідки про внесення юридичної особи до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчену органом, що видав довідку, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку;

б) копію документа, що підтверджує взяття юридичної особи на облік в органі державної податкової служби, засвідчену органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку;

в) картку із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену нотаріально або організацією, якій клієнт адміністративно підпорядкований, в установленому порядку. До картки включаються зразки підписів осіб, яким відповідно до законодавства України або установчих документів юридичної особи надано право розпорядження рахунком та підписання розрахункових документів.

Юридичні особи, які використовують найману працю і відповідно до законодавства України є платниками страхових внесків, додатково до вищезазначеного переліку документів мають подати такі документи:

а) копію документа, що підтверджує реєстрацію юридичної особи у відповідному органі Пенсійного фонду України, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку;

б) копію страхового свідоцтва, що підтверджує реєстрацію юридичної особи у Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України як платника страхових внесків, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку.

Інформацію про те, що юридична особа не використовує найману працю і не є платником страхових внесків, клієнт обов'язково зазначає в заяві про відкриття поточного рахунку в рядку «Додаткова інформація».

Якщо суб'єкт господарювання вже має в цьому банку поточний рахунок, цей клієнт ідентифікований банком і сформована справа з юридичного оформлення рахунку, то відкриття нового поточного рахунку (зокрема, поточного рахунку за спеціальним режимом використання, поточного рахунку в іноземній валюті) здійснюється за умови подання цим клієнтом:

- заяви про відкриття поточного рахунку;
- засвідченої в установленому порядку картки із зразками підписів і відбитка печатки (картки із зразками підписів);
- додатково до цих документів подається клопотання юридичної особи, якщо відкривається новий поточний рахунок відокремленого підрозділу.

Якщо суб'єкт господарювання вже має в цьому банку вкладний (депозитний) рахунок, цей клієнт ідентифікований банком і сформована справа з юридичного оформлення рахунку, то для відкриття поточного рахунку такому клієнту потрібно додатково подати;

- заяву про відкриття поточного рахунку;
- картку із зразками підписів і відбитка печатки (картку із зразками підписів), засвідчену в установленому порядку.

Суб'єкт господарювання, який використовує найману працю і є платником страхових внесків, додатково має подати копії відповідних документів, що підтверджують його реєстрацію у Пенсійному фонді України і Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, засвідчені органами, що їх видали, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку. Інформацію про те, що суб'єкт господарювання не використовує найману працю і не є платником страхових внесків, клієнт обов'язково зазначає в заяві про відкриття поточного рахунку в рядку «Додаткова інформація».

Додатково до цих документів подається клопотання юридичної особи, якщо відкривається поточний рахунок відокремленого підрозділу цієї юридичної особи

II. Іноземним представництвом.

Якщо іноземне представництво не має рахунків у цьому банку, то відкриття йому поточного рахунку в іноземній валюті здійснюється в такому порядку:

1) Особи (особа), які (яка) відкривають рахунок, мають:

а) пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково пред'являють документ, виданий відповідним

органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків;

б) подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку), такі ж як і для відкриття іноземним представництвом поточних рахунків типу «Н» і «П» у національній валюті.

На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію іноземного представництва та осіб, уповноважених розпоряджатися поточним рахунком в іноземній валюті.

Між банком та іноземним представництвом укладається в письмовій формі договір банківського рахунку. Якщо іноземне представництво (крім військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації) вже має в цьому банку поточний рахунок у національній валюті, цей клієнт ідентифікований банком і сформована справа з юридичного оформлення рахунку, то відкриття поточного рахунку в іноземній валюті здійснюється за умови подання іноземним представництвом заяви про відкриття рахунку та засвідченої в установленому порядку картки із зразками підписів і відбитка печатки.

III. Міжнародним організаціям.

Спеціалізованим установам Організації Об'єднаних Націй (Міжнародний банк реконструкції і розвитку тощо), що здійснюють свою діяльність відповідно до Конвенції ООН «Про привілеї та імунітети спеціалізованих установ», відкриваються поточні рахунки.

Особи (особа), які (яка) *відкривають поточний* рахунок, мають:

а) пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково пред'являють документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків;

б) подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку), які дають змогу банку ідентифікувати спеціалізовану установу ООН, заяву про відкриття поточного рахунку та картку із зразками підписів і відбитка печатки.

На підставі цих документів уповноважений працівник банку ідентифікує цього клієнта та осіб, уповноважених розпоряджатися поточним рахунком.

Між банком та спеціалізованою установою ООН укладається в письмовій формі договір банківського рахунку.

Режим цього рахунку не обмежується жодним фінансовим контролем, правилами або мораторієм будь-якого роду відповідно до

розділу 7 Конвенції ООН «Про привілеї та імунітети спеціалізованих установ».

Міжнародні фінансові установи, які здійснюють свою діяльність на підставі міжнародних програм і домовленостей, підтриманих (гарантованих) Кабінетом Міністрів України, що спрямовані на підтримку економіки України, та міжнародні організації, що здійснюють свою діяльність відповідно до Конвенції

«Про правовий статус, привілеї та імунітети міждержавних економічних організацій, які діють в певних галузях співробітництва» (від 05.12.80), відкривають поточні рахунки на підставі рішення Правління Національного банку.

Існує ряд особливостей відкриття поточних рахунків

З метою забезпечення таких видів діяльності, як виробнича кооперація, спільне виробництво та інші види спільної діяльності, що здійснюються на підставі договорів (контрактів) без утворення юридичної особи, у банку відкривається один поточний рахунок.

Уповноважена учасниками договору особа (особи) подає до банку такі документи:

1) заяву про відкриття поточного рахунку, що підписана уповноваженою учасниками договору особою;

2) копію договору про ведення спільної діяльності, засвідчену нотаріально;

3) рішення учасників договору про визначення осіб, яким надається право розпорядчого підпису під час проведення грошових операцій за цим рахунком, що оформляється у формі довіреності;

4) картку із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену нотаріально. У картці наводяться зразки підписів осіб, які мають право розпоряджатися цим рахунком, і зразок відбитка печатки учасника договору, якому за довіреністю всіх учасників договору про спільну діяльність надано право розпорядчого підпису під час проведення грошових операцій за цим рахунком;

5) копію документа, що підтверджує взяття на облік в органі державної податкової служби договору про спільну діяльність без створення юридичної особи, засвідчену органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку.

Відмітка банку про відкриття рахунку робиться на титульній сторінці першого примірника договору (контракту).

Кошти за цим рахунком використовуються відповідно до порядку, встановленого для використання коштів за поточними рахунками суб'єктів господарювання.

Порядок проведення операцій за рахунками клієнтів, відкритих у національній та іноземних валютах, регулюється законодавством України, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку. Операції за рахунками здійснюються за допомогою платіжних інструментів за формами, установленими банківськими правилами (нормативно-правовими актами Національного банку, внутрішніми положеннями банку тощо).

Зміною рахунків клієнтів вважається процедура відкриття нових рахунків і закриття раніше відкритих рахунків клієнтів не за їх ініціативою, у результаті проведення якої змінюються всі або окремі (один або кілька) банківські реквізити клієнтів - найменування банку, код банку, номер рахунку, валюта рахунку.

Зміна рахунків клієнтів здійснюється банком у разі:

- проведення реорганізації в межах одного банку;
- проведення реорганізації банків шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення;
- зміни місцезнаходження банку, у результаті якої змінюється код банку;
- зміни порядку бухгалтерського обліку рахунків клієнтів (у тому числі рахунків клієнтів, за якими операції не здійснювалися протягом трьох років і більше та на яких є залишки коштів).

Про зміну рахунків банк зобов'язаний завчасно повідомити всіх клієнтів у порядку, установленому внутрішніми положеннями банку.

У разі зміни рахунків клієнтів нові справи з юридичного оформлення рахунків не формуються. За потреби вони передаються іншому банку (установі цього банку) за передавальним актом.

Про зміну рахунків суб'єктів господарювання банк повідомляє відповідні органи державної податкової служби в порядку, установленому Державною податковою адміністрацією України.

Банки можуть застосовувати процедуру зміни рахунків у разі зміни умов договору банківського вкладу.

Банк не здійснює зміну рахунків клієнтів у разі зміни найменування банку, яка не пов'язана з його реорганізацією, а також у разі зміни найменування банку у зв'язку з проведенням його реорганізації шляхом перетворення.

РОЗДІЛ II. ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ ОПЕРАЦІЇ НА СВІТОВОМУ ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

Тема 5. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

5.1. *Визначення валютних операцій та їх класифікація*

5.2. *Конверсійні валютні угоди з негайною поставкою*

5.1. **Визначення валютних операцій та їх класифікація**

Міжнародна економічна діяльність, передусім торговельна, зумовлює потребу в купівлі, продажу або запозиченні іноземних валют через систему банків. Такі операції дістали назву валютних операцій.

Згідно ДЕКРЕТУ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ про систему валютного регулювання і валютного контролю **валютні операції** – це операції:

- пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком тих, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням по території України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за кордон валютних цінностей.

Валютні операції здійснюються з метою:

1. Продати *іноземну валюту* чи, навпаки, придбати необхідну іноземну *валюту для проплати імпорту*, погашення валютного кредиту і процентів по ньому і т.п.;

2. *Запобігти* можливих збитків, пов'язаних з несприятливими змінами курсів валют (операції хеджування).

3. Отримати спекулятивні прибутки на різниці курсів валют.

Валютні операції — це контракт на купівлю або продаж певної суми однієї валюти в обмін на іншу за умови узгодження часу поставки і розрахунку за строго визначеною ціною (валютним курсом) на валютних ринках.

Здійснюючи будь-яку валютну операцію, слід розрізнити дві дати:

1. *Дату укладання угоди* (по телефону, телексу, письмової та ін.);

2. *Дату валютування* – дату виконання умов угоди, тобто фізичного переміщення грошових коштів; день реалізації угоди купівлі-продажу валюти.

Валютні операції являють собою операції обміну однієї національної валюти на іншу через купівлю-продаж на валютних ринках. Розглянемо біль детально конверсійні операції.

На світовому ринку торгівля валютою в основному зосереджена на міжбанківському валютному ринку (Forex); торгівля строковими угодами здійснюється на Chicago Mercantile Exchange, CME та в позабіржовий час на позабіржовому електронному ринку (GLOBEX). Торгівля ф'ючерсними угодами на індекси долара США (Dollar Index), яка використовується для хеджування різноманітних портфельних інвестицій, здійснюється у Нью-Йорку на NYBOT (New York Board of Trade).

Характерними рисами міжнародного ринку обміну валют (Forex) є:

- *ліквідність;*
- *доступність;*
- *прозорість;*
- *прогнозованість;*
- *термін виконання угоди.*

На рис. 5.1. представлено класифікацію валютних операцій у міжнародному бізнесі.

Рис. 5.1. Класифікація валютних операцій

5.2. Конверсійні валютні угоди з негайною поставкою

Конверсійні операції – це угоди агентів валютного ринку з купівлі-продажу обумовлених сум готівкової та безготівкової валюти однієї країни на валюту іншої країни за узгодженим курсом на визначену дату. Готівкові операції здійснюються обмінними пунктами банків, а безготівкові – банками, валютними біржами та іншими учасниками валютного ринку.

Мета конверсійних операцій:

- обмін валют при міжнародній торгівлі, здійсненні туризму, інвестицій;
- спекулятивні операції (одержання прибутку від зміни курсу валют);
- хеджування валютних ризиків

На рис 5.2. надано види конверсійних операцій.

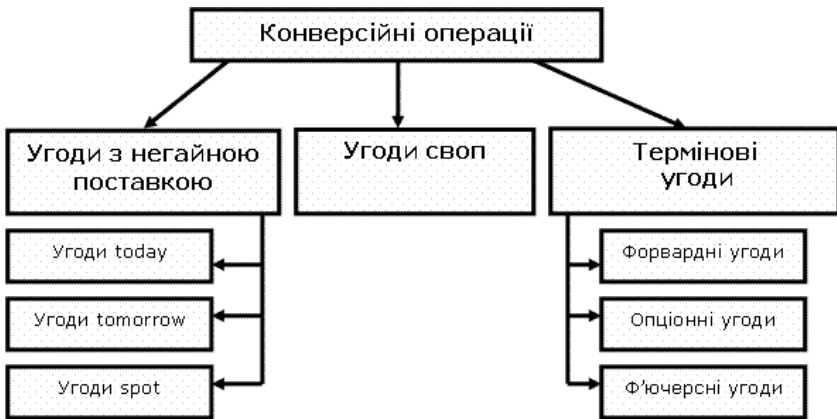

Рис. 5.2. Класифікація конверсійних валютних операцій

Угоди з негайною поставкою – купівля-продаж валюти на умовах її поставки банками-контрагентами не пізніше ніж на другий банківський день з дня укладання угоди за курсом, що зафіксований на момент її укладання.

Угоди today – конверсійна операція з датою валютування в день укладання угоди.

Приклад щодо операцій: основні торги по українській гривні (UAH) або російському рублю (RUR) до американського долара проводяться з датою валютування «сьогодні». Це пояснюється тим, що

і в Україні, і в Росії банки встигають підготувати всі платіжні документи і розрахуватися національною валютою в день укладання угоди, а розрахунки в доларах США — американські банки починають тоді, коли в Європі вже вечір, тобто є реальний час для контрагентів підготувати необхідні документи і відправити валюту.

Угоди tomorrow – конверсійна операція з датою валютування на наступний робочий банківський день за днем укладання угоди.

Приклад щодо операції: конверсійні операції з євро (EUR), англійським фунтом стерлінгом (GBP), швейцарським франком (CHF) до гривні, українські банки звичайно проводять із датою валютування «завтра» (TOM), так як європейські банки починають працювати практично з українськими банками і їм потрібен час для опрацювання платіжних документів.

Для поточної конверсії \$ США в канадські \$ (USD/CAD) дата валютування буде завтрашнім днем (що обумовлено близьким розташуванням США і Канади).

Угоди spot – конверсійна операція з датою валютування на другий робочий банківський день з дня укладання угоди. При цьому враховуються робочі дні в країнах валют, з якими укладаються угоди, тобто якщо наступний день за датою угоди є неробочим для однієї валюти, термін поставки валют збільшується на один день. Наприклад, для угод, укладених у четвер, термін поставки валюти – понеділок, у п'ятницю – вівторок.

Для безготівкових конверсійних операцій датою валютування є календарне число здійснення реального обміну грошових коштів у вигляді отримання купленої валюти та поставки контрагенту угоди проданої валюти.

Для депозитних операцій датою валютування буде дата початку депозиту, тобто дата надходження коштів на банківський рахунок позичальника. Датою закінчення депозиту є дата повернення основної суми на рахунок кредитора.

Датами валютування та датами закінчення угоди є тільки робочі дні банку, тобто всі дні за винятком «вихідних і святкових днів для даної валюти».

Традиційно базовою валютною операцією є угода спот і базовим курсом є курс спот- курс на момент укладання угоди при умові обміну валюти банками-контрагентами на другий робочий день з дня заключення угоди. Саме на базі курсів спот розраховуються інші курси угод на валютному ринку – крос-курси, курси форвардних і ф'ючерсних угод.

За допомогою операцій спот банки забезпечують потреби своїх клієнтів в іноземній валюті, перелив капіталів, у тому числі «гарячих»

коштів, з однієї валюти в іншу, здійснюють арбітражні та спекулятивні операції.

Валютні операції «спот» становлять 60 % від загального обсягу міжбанківського ринку. Більше 5% обсягу торгівлі на ринку валютних спот-контрактів відносяться до реальних угод, що обслуговують реальний рух товарів, послуг і капіталу. Решта 95% є виключно спекулятивним оборотом. Угоди «спот» можуть укладатися за телефоном, факсом, Інтернет торговим терміналом Рейтер-дилінг або безпосередньо на валютному ринку, а розрахунки здійснюються банківськими переказами електронною поштою.

В міжнародній практиці використовують електронну систему «SWIFT» — Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication – Товариство міжнародних міжбанківських фінансових комунікацій), членом якої є НБУ і провідні банки України.

Стандартним у здійсненні операцій між двома валютними дилерами ринку поточних операцій є здійснення котирування валют з використанням двох сторін BID та ASK (offer). Дилер, який робить запит (ASK) стосовно котирування якоїсь конкретної валюти, навмисне називає тільки суму, на яку планував здійснити операцію:

Наприклад: «здійснить мені котирування на половинку «кабелю», що означає запит ціни на 0,5 млн. GBP/USD.

Це робиться, щоб дилер, який дає котирування, не знав намірів першого (щоб не завищував ціну валюти в разі придбання або не занижував під час продажу першим).

Єдиною платою за здійснення операції на ринку «спот» є саме «спред». Комісійні на даному сегменті валютного ринку, як правило, не стягуються. Здійснення угоди спот зображено на рис. 5.3.

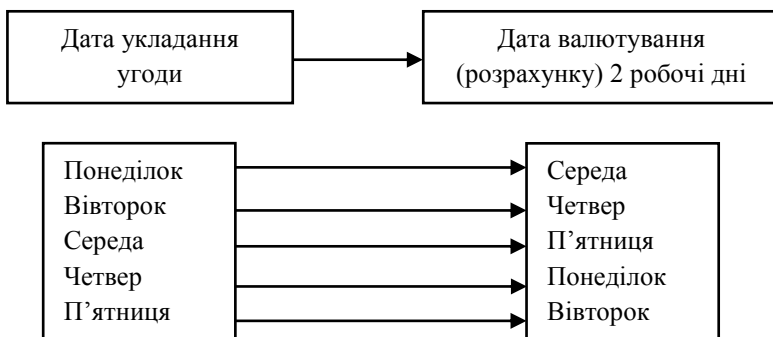

Рис. 5.3. Здійснення угоди спот

Із цього правила є винятки:

1. Угоди між американськими і канадськими доларами здійснюється наступного робочого дня, що обумовлено територіальною близькістю США й Канади;

2. БХ – ринки на Середньому Сході закрито на п'ятницях, але відкрито по суботах (американські долари надходять у п'ятницю, а Саудівські ріялси — у суботу).

Валютні угоди з негайною поставкою традиційно потребують повідомлення за *2 банківські дні* до укладання угоди. У разі, якщо у певний день укладена угода "spot", продаж валют відбудеться лише через 2 дні.

Дата розрахунку за договором – це дата валютування оскільки це день, коли валюти в належній сумі доставляються на банківські рахунки партнерів за угодою. Це дасть змогу перевести кошти в будь-яку країну і закінчити оформлення угоди. Цей проміжок часу також потрібен для здійснення необхідних операцій з паперами і підготовки переведення грошей. Цей час потрібен для:

- перевірки угоди (шляхом обміну підтвердженнями між партнерами), деталізації термінів здійснення угоди;
- надання інструкцій з розрахунку кожним партнерам своєму банку (для оплати рахунка за контрактом у визначену дату);
- задоволення вимог валютного контролю, якщо він існує (наприклад, у 1978 р. у Великобританії валютний контроль скасували).

Базою для проведення операцій «spot» є кореспондентські відносини між банками.

Особливості угод «spot»:

- виникнення кредитного ризику – *делькредере*;
- відсутність твердих умов за поточного ринкового продажу валюти;
- поява короткострокових конверсійних операцій.

Мета угод «spot»:

- забезпечення потреб клієнтів банку в іноземній валюті;
- «перелив» коштів з однієї валюти в іншу;
- проведення спекуляції.

Обмінний курс продажу чи купівлі, який використовується для валютних операцій без будь-якої попередньої угоди для здійснення майбутньої конверсії (купівлі (продажу) – називається **spot-курсом**. Це базовий курс для крос-курсів, курсів форвардних і ф'ючерсних угод, тому що при зміні курсу spot змінюється котирування угод із деривативами.

При укладанні угоди (по телефону) на екрані моніторів дилери вказують 2 валюти:

- базову;
- валюту котирування.

Наприклад: котирування «USD/UAH на 5 січня 2016р. 25,9725» означає що 1 долар США = 25,9725 грн.

Курси «спот» - це поточні ціни купівлі і продажу за «спот»-угодою у валюті. Вони застосовуються для угод на суму, що перевищує певний розмір, і є основою для встановлення валютного курсу за угодами меншого розміру.

Мінімальний розмір угоди, яку бажає укласти банк за «спот» - курсом», залежить від типу валюти і конкретних банків.

Курси «спот» визначаються як вираження вартості однієї фіксованої грошової одиниці щодо вартості одиниці інших валют.

Поточні курси публікуються в щотижневих газетах. «Фанейшел Таймс» публікує спот-курси головних торгових валют проти фунта стерлінгів та американського долара — курси закриття Лондонського ЕХ-ринку за попередній день.

Денний спред – найнижчі і найвищі курси на Лондонському ЕХ-ринку на цей день.

Курси закриття в Лондоні – це курси попиту і пропозиції на кожен валюту (банківські ціни продажу і купівлі)

Існують 2 «спот» - курси для валюти:

- курс попиту;
- курс пропозиції.

Коли банк і клієнт укладають угоду, вони є протилежними сторонами. Якщо фірма конвертує надходження з продажу в Японію (шляхом продажу ¥ за стерлінги), банк купуватиме ¥ за стерлінги. Таким чином банком котируються 2 валютних курси:

- курс, за яким клієнт може купити одну валюту в обмін на іншу (курс попиту);
- курс, за яким клієнт може продати одну валюту в обмін на іншу (курс пропозиції).

Зрозуміло, банк завжди купуватиме і продаватиме валюту за найбільш сприятливим із цих 2 для нього курсів.

Валютні операції з негайною поставкою є *наймобільнішим* елементом *валютної позиції* і містять у собі відповідний *ризик*.

Зміна курсу може зумовити або великі прибутки, або великі збитки.

Для запобігання ризикам валютні дилери проводять економічний та технічний аналіз руху курсу. У результаті аналізу вони віддають перевагу «довгій» (купівля валюти) або «короткій» (продаж валюти) **позиціям**, для конкретної валюти, щодо якої вони укладають угоду.

При появі нових повідомлень протягом дня оцінка тенденцій валютного ринку дилерами та напрямки валютних операцій можуть неодноразово змінюватись.

Укладаючи угоди з негайною поставкою, банки дають доручення про переказування проданої валюти і на використання придбаної валюти, не очікуючи отримання письмового підтвердження про купівлю або продаж від контрагента. При великих оборотах валютні банки вимагають від клієнтів перераховувати на свої рахунки відповідні кошти (заставу), щоб запобігти ризикам неплатежу.

Крім ринку валютних позицій, *для банку існує ще ризик не переказу покриття* у зв'язку з коливаннями курсів на валютних ринках. Різниця в часі роботи регіональних та міжнародних валютних ринках веде до того, що зазвичай банк переказує продану валюту до отримання інформації про зарахування на його рахунок суми придбаної валюти. У зв'язку з цим банки встановлюють для своїх клієнтів **ліміти незавершених операцій** (тобто загальну суму валютних угод, за якими ще не надійшла інформація про переказ валюти). Використання електронних засобів інформації і комунікацій зводить до «тіп» розрив між зарахуванням на рахунок банку коштів та отриманням ним інформації про це. Банки можуть отримувати інформацію з комп'ютера кореспондента, в якого відкриті їхні рахунки, і навіть у разі несприятливої різниці у часі будуть мати інформацію про всі суми, що надійшли, вранці наступного дня.

Це, однак, передбачає наявність суттєвих операційних витрат. Тому тільки великі банки можуть ефективно забезпечити значні обсяги операцій на валютних ринках.

Для операцій, що здійснюються протягом певного проміжку часу, в світовій практиці існують загальноприйняті умови виконання, які включають стандартні дати валютування та дати закінчення операцій (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Стандартні умови укладання депозитних угод

Назва операції	Позначення	Дата укладання угоди	Дата валютування	Період	Дата завершення
Overnight	o/n	Сьогодні	Сьогодні	1 день	Завтра
Tom / next	t/n	Сьогодні	Завтра	2 дні	Післязавтра
Tom / week	t/w	Сьогодні	Завтра	1 тиждень	Завтра + 7 днів
Spot: Spot / next	s/n	Сьогодні	Другий робочий день	1 день	Третій робочий день
Spot / 1 week	s/w	Сьогодні	Другий робочий день	1 тиждень	Спот + 1 тиждень
Spot / month	1 m	Сьогодні	Другий робочий день	1 місяць	Спот + 1 місяць
Spot / 3 mth	3 m	Сьогодні	Другий робочий день	3 місяці	Спот + 3 місяці
Spot / 6 mth	6 m	Сьогодні	Другий робочий день	6 місяців	Спот + 6 місяців
Spot / 1 рік	12 m	Сьогодні	Другий робочий день	1 рік	Спот + 1 рік

Тема 6. ТЕРМІНОВІ ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ

- 6.1. Сутність термінових угод
- 6.2. Характеристика форвардних угод

6.1. Сутність термінових угод

Термінові угоди, їх сутність та загальна характеристика

Терміновими (строковими) угодами вважають угоди про купівлю або продаж певного фінансового активу у визначений угодою строк (більше 2 банківських днів, не рахуючи дня укладання угоди) за ціною, визначеною на момент її укладання.

До термінових угод відносять:

- форвардні
- ф'ючерсні (опціонні) операції.

У межах форвардних операцій виокремлюють операції «**аутрайт**» (одинична конверсійна угода з датою виконання контракту (датою валютування) більше 2 днів, що відрізняється від дати спот) та своп-операції (комбінація 2 протилежних конверсійних угод з різними датами виконання контракту(датами валютування)).

Строкові операції можуть здійснюватись на організованому фінансовому ринку – біржі (ф'ючерси, ф'ючерсні операції) та поза ними (форварди, форвардні операції).

Умовно строкові операції поділяються на конверсійні, страхові і спекулятивні. Але майже в кожній строковій операції присутній елемент спекуляції.

Валютною спекуляцією є діяльність на фінансовому ринку, розрахована на отримання прибутку від зміни валютних курсів. Ця діяльність передбачає свідоме прийняття валютного ризику.

Серед строкових валютних операцій спекулятивного характеру виділяють:

- гру на зниження курсу;
- гру на підвищення курсу валюти.

Якщо очікується **падіння** курсу валюти, то ті, хто грає на зниження («*ведмеді*»), продають її за існуючим у даний момент форвардним курсом (для того, щоб через певний термін поставити покупцям цю валюту, яку вони, в разі сприятливого для них розвитку курсу, зможуть дешево купити на ринку, отримавши прибуток у вигляді *курсової різниці*).

Якщо очікується підвищення курсу, гравці на підвищення («бики») скуповують валюту на термін, у надії (при його настанні) отримати її від продавця за курсом, зафіксованим у момент угоди, і продати цю валюту за вищим курсом.

Багато спільного з валютною спекуляцією мають операції «лідз-енд-легз» - це маніпулювання термінами здійснення міжнародних розрахунків в очікуванні зміни валютного курсу, відсоткових ставок, оподаткування, введення або відміни валютних обмежень, погіршення платоспроможності боржника.

До спекулятивних операцій можна віднести також операції **валютного арбітражу** – поєднує купівлю/продаж валюти з подальшим здійсненням контроперації з метою отримання прибутку за рахунок різниці в курсах валюти на різних ринках (просторовий валютний арбітраж) або за рахунок курсових коливань, протягом певного періоду (часовий валютний арбітраж).

Основний принцип валютного арбітражу – купити валюту дешевше, а продати її дорожче. На сучасному етапі в результаті розвитку електронних засобів зв'язку, швидкого обміну інформацією та розширення обсягу валютних операцій курсові різниці між різними фінансовими ринками виникають рідше. Тому просторовий валютний арбітраж поступився місцем часовому.

6.2. Характеристика форвардних угод

Мета застосування форвардних угод: страхування від зміни курсів валют або одержання спекулятивного прибутку.

Для захисту експортера або імпортера від валютного ризику з банком укладаються **форвардний контракт** – це угода між банком та клієнтом про купівлю або продаж певної кількості іноземної валюти в установлений термін (або протягом встановленого періоду) за курсом, який визначається в момент укладання угоди.

Форвардні операції здійснюються не на біржі, а на банківському ринку, тобто у вигляді міжбанківських операцій та операцій банку з клієнтурою. Форвардні операції можуть укладатися на будь-який зручний для клієнта термін (від 1 тижня – 5 років, але найбільш ліквідними і найпоширенішими – термін до 1 року). Зазвичай банк дає котирування форвардних курсів на так звані стандартні дати: 1 тиждень, 2 тижні, 1 місяць, 2 місяці, 3 місяці, 6 місяців, 12 місяців.

Для форвардних контрактів так само, як і для операцій спот, вживають терміни:

Дата укладання – це дата укладання угоди між клієнтом та банком, саме на цю дату фіксуються всі умови суми, курс, термін.

Дата валютування – дата зарахування коштів на кореспондентський рахунок банку. Дата валютування віддалена від дати укладання на дату спот + термін дії форвардної угоди.

Наприклад: якщо у понеділок 15 серпня укладається 3-місячна форвардна угода, то датою валютування буде четвер 17 листопада (15 серпня + 2 робочі дні + 3 місяці).

Якщо при укладанні форвардної угоди аутрайт на стандартні строки дата спот припадає на останній день місяця, то для визначення дати валютування угоди діє «правило останньої дати місяця» (то дата валютування припадає також на останній день місяця).

Наприклад: якщо місячна угода укладається 29 серпня з датою валютування спот 31 серпня, то датою валютування угоди буде 30 вересня.

Якщо дата валютування припадає на вихідний або святковий день, то валютування відбудеться аналогічно валютуванню угоди на умовах спот (тобто датою валютування є наступний робочий день). *Винятком* є лише ті випадки, коли цей вихідний або святковий день є останнім днем місяця або року: тоді дата валютування форвардної угоди – не наступний робочий день, а останній перед датою валютування.

Наприклад: якщо дата валютування припадає на неділю 31 грудня, то вона переноситься на п'ятницю 29 грудня.

Якщо виконання форвардного контракту відбувається менше 1 місяця (1 день, 1 тиждень, 2 тижні), його вважають укладеним на *короткі дати*.

Розрахунок форвардного курсу

Форвардний курс відрізняється від курсу за поточними операціями на величину **форвардної маржі** (премії, коли курс «форвард» вищий за курс «спот»).

В основі форвардного курсу лежить курс спот на дату укладання угоди, скоригований на форвардні пункти.

Форвардні пункти називають також своп-пунктами, форвардною різницею або своп-різницею. Вони являють собою абсолютні пункти даного валютного курсу (в одиницях валюти котирування), на які коректується курс спот при проведенні форвардних угод, і відображають різницю відсоткових ставок за конкретні періоди

між валютами, що продаються на міжнародних грошових ринках, - **відсотковий диференціал**.

Форвардні пункти розраховуються так:

$$\text{ФП} = \frac{\text{Фкс} \times (\%Вк - \%Вб) \times Д}{360 \times 100 \times Д}$$

де ФП – форвардні пункти;
Фкс – форвардний курс спот;
% Вк - % валюти котирування;
%Вб - % базової валюти;
Дн – кількість днів

Тут відсоткові ставки за валютами стосуватимуться періоду (кількості днів), для якого обчислюється форвардний курс.

Замість 360 днів, прийнятих для більшості валют за валютну базу, для фунта стерлінгів слід брати 365 днів.

Якщо отримані форвардні пункти матимуть позитивний знак, то вони є з *премією* і додаються до курсу спот; у випадку від'ємного знака вони будуть *знижкою (дисконтом)* і відніматимуться від курсу спот. Курси валют за строковими операціями, визначені методом премії чи дисконту, мають назву **курси аутрайт**.

Форвардний курс аутрайт = Курс спот + Форвардні пункти

За умов *прямого котирування* премія додається до курсу «спот» (дисконт віднімається).

За *непрямого котирування* премія віднімається від курсу «спот» (дисконт – додається).

Валюти з відносно низькими відсотковими ставками котируються з премією проти валют з відносно високими відсотковими ставками.

Для розрахунку форвардного валютного курсу (європейські котирування) використовують формулу:

$$\text{Фк} = \text{Кс} \frac{1 + r(B) \times \frac{Д}{360(365)}}{1 + r(\$) \times \frac{Д}{360(365)}}$$

де Фк(В/\$) – форвардний курс даної валюти до \$ США;

K_c (в/\$) – спот-курс валюти до \$ США;
 $r(B)$ – відсоткова ставка за даною валютою;
 $r(\$)$ – відсоткова ставка за \$ США;
 D – форвардний період у днях;
 $360(365)$ – база розрахунку в днях.

Форвардний курс на купівлю чи продаж валюти можна визначити так:

$$\begin{aligned}
 K_{ф.куп} &= K_{с.куп} + П (- D) \\
 K_{ф.прод} &= K_{с.прод} + П (- D),
 \end{aligned}$$

K_c (куп., прод.) – спот курс на купівлю (продаж) валюти;
 $П$ – премія;
 D – дисконт.

Премію (дисконт) для купівлі певної валюти розраховують:

$$П(D)_{куп} = \frac{K_{с.куп} \times (r_{д.в} - r_{к.б}) \times D}{360(365) \times 100 + r_{к.б} \times D}$$

де $П (D)$ куп – премія або дисконт для форвардного курсу купівлі певної валюти;

$K_{с.куп.}$ – спот-курс купівлі певної валюти;

$r_{д.в}$ – відсоткова ставка за міжбанківськими депозитами, для валюти котирування;

$r_{к.б}$ – відсоткова ставка за міжбанківськими кредитами для базової валюти (база котирування);

D – термін у днях, на який розраховується форвардний курс;

$360(365)$ – базова кількість днів у році.

Премію (дисконт) на продаж певної валюти можна розрахувати так:

$$П(D)_{пр} = \frac{K_{с.пр} \times (r_{к.в} - r_{д.б}) \times D}{360(365) \times 100 + r_{д.б} \times D}$$

де $П (D)$ пр. – премія (дисконт) для форвардного курсу на продаж певної валюти;

$K_{с.пр.}$ – спот-курс продажу валюти;

г к.в. – відсоткова ставка за міжбанківськими кредитами для певної валюти;

г д.б. – відсоткова ставка за міжбанківськими депозитами для базової валюти.

Якщо процентна ставка за валютою, яка є базою котирування, *вища* за процентну ставку за валютою котирування, то курс форвард буде нижчим за курс спот, відповідно форвардні пункти будуть відніматися від курсу-спот (валюта буде котируватися на форвардному ринку з дисконтом).

Якщо % за валютою, яка є базою котирування *нижча* за % за валютою котирування, то курс форвард буде вищим за курс спот (валюта буде котируватися на форвардному ринку з премією).

Якщо % валюти бази і валютні котирування *збігаються*, то форвардний курс становитиме курс спот на дату укладання угоди.

Для полегшення запам'ятовування порядку обчислення форвардного курсу, дилери застосовують правило «драбини»:

$$\boxed{\text{Низький}} + \boxed{\text{Високий}} = \boxed{\text{Найвищий}}$$

Якщо форвардні пункти *зростають* зліва направо (котируванні значення *bid* менші за значення *offer*), то для визначення курсу аутрайт для дати валютування далі, ніж спот, форвардні пункти *додаються* до курсу спот.

Якщо форвардні пункти *зменшуються* зліва направо (сторона *bid* більша за сторону *offer*), то для визначення курсу аутрайт для дати валютування далі, ніж спот форвардні пункти *віднімаються* від курсу спот.

$$\boxed{\text{Високий}} - \boxed{\text{Низький}} = \boxed{\text{Найнижчий}}$$

В інформаційних сторінках Рейтер форвардні пункти, що зменшуються зліва направо, для більшої зручності сприймання додатково споряджаються *від'ємним знаком*, що вказує, що для визначення форвардного курсу їх треба відняти від курсу спот.

Курс аутрайт для операцій з датою валютування до спот: Для операцій з датою валютування «завтра» або навіть «сьогодні», які

ближче, ніж дата спот, застосовуються *зворотні правила* розрахунку курсу аутрайт:

1. Якщо форвардні пункти *зростають* зліва направо, то для визначення курсу аутрайт для дати валютування ближчої, ніж спот, форвардні пункти *мінються місцями і віднімаються від курсу спот*;

2. Якщо форвардні пункти *зменшуються* зліва направо, то для визначення курсу аутрайт до спота форвардні пункти *мінються місцями і додаються до курсу спот*.

Форвардні крос-курси

Форвардні крос-курси розраховують за тими ж правилами, що і крос-курси спот: слід перемножити або поділити доларові форвардні курси валют.

Існує кілька способів розрахунку крос-курсів, які враховують котирування валют до \$ США:

- пряме;
- непряме (опосередковане).

Якщо обчислюється крос-курс спот для валют з **прямим** котируванням до \$ США, то для отримання сторони *bid* слід *поділити bid на offer*, а для отримання сторони *offer* слід *поділити offer на bid*.

Якщо обчислюється крос-курс спот для валют з **і непрямим** котируванням до \$ США, то для отримання сторони *bid* і правої сторони *offer* треба курси *перемножити*.

Закриття форвардного контракту

При виконанні форвардних контрактів може виникнути ситуація, коли клієнт або не може або не бажає виконати свої зобов'язання за цим контрактом, що зветься **закриттям форвардного валютного контракту**.

Закриття може бути:

- повним;
- частковим.

Повне закриття має місце, коли клієнт виявляє, що:

- він не може отримати іноземну валюту, яку за контрактом повинен продати банку;
- йому більше не потрібна іноземна валюта, яку він за контрактом повинен купити у банку.

Часткове закриття банк здійснює, коли клієнт виявляє, що:

- він не може отримати повну суму іноземної валюти, яку за контрактом повинен продати банку;
- йому більше не потрібна вся іноземна валюта, яку він за контрактом повинен купити у банку.

Форвардне покриття можливе до 5 років і більше, але курси продажу та купівлі звичайно котируються на 1, 2, 3, 6, 12 місяців.

Форварди використовуються здебільшого великими зовнішньоторговими фірмами для хеджування валютних ризиків.

Їм значно зручніше укласти індивідуальну угоду з банком щодо майбутньої конверсії однієї валюти в іншу, аніж виходити на біржу для купівлі ф'ючерсних угод, оскільки:

- форвардна угода дає можливість вибрати необхідний термін обміну валют;
- форвардний ринок гнучкий у визначенні суми форварду.

Разом з тим **вадою форвардних угод** порівняно з ф'ючерсами є те, що гарантією виконання форвардної угоди є *тільки банк*, тоді як за ф'ючерсною угодою гарантом є біржа.

Тема 7. ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ «СВОП»

7.1. Поняття валютних свопів та їх класифікація

7.2. Укладення операції своп

7.3. Процентні свопи, їх види та характеристика. Свопи ринку капіталів

7.1. Поняття валютних свопів та їх класифікація

Валютний своп – це комбінація двох протилежних конверсійних угод на однакову суму з різними датами валютування. Також це – обмін потоками двох валют за певний період у майбутньому між сторонами угоди (рис. 7.1).

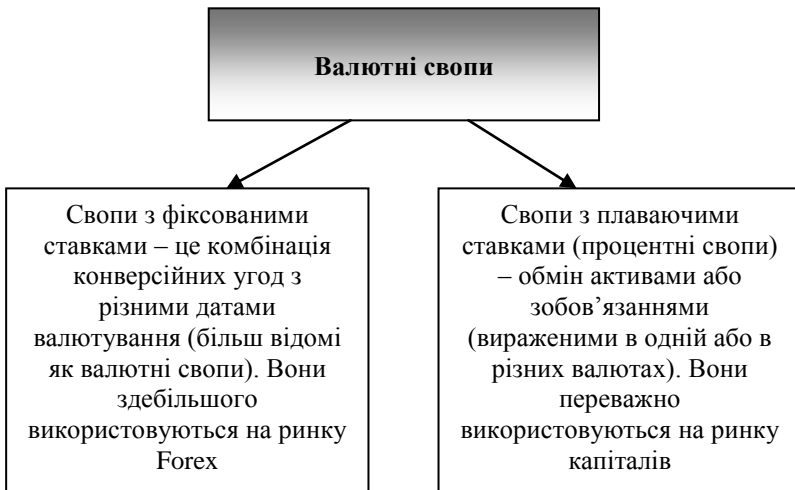

Рис. 7.1. Характеристика валютних свопів

Стосовно свопу дати виконання більш близької угоди називається *датою валютування*, а дата виконання більш віддаленої за терміном зворотної угоди – *датою закінчення* свопу.

Як правило, свопи укладаються на період до 1 року. Як правило, угода своп проводиться з одним контрагентом (тобто обидві конверсії здійснюються з одним банком). Однак допускається називати свопом

комбінацію двох укладених з різними банками протилежних конверсійних угод з різними датами валютування на однакову суму.

У табл. 7.1 представлено класифікацію свопів з урахуванням різних факторів їхнього виникнення.

Таблиця 7.1

Класифікація валютних свопів

Фактор	Вид	Характеристика
1. За послідовністю виконаних операцій «спот» і «форвард»	репорт	це продаж валюти на умовах «спот» і одночасна купівля на умовах «форвард»
	депорт	купівля валюти на умовах «спот» і продаж на умовах «форвард»
2. За терміном укладання	стандартний (простий своп)	перша конверсійна угода укладається на умовах спот, а зустрічна операція - на умовах форвард (наприклад, своп типу спот/тиждень, спот/місяць і тощо)
	своп із датами валютування до споту (короткі одноденні свопи)	перша конверсійна угода укладається з датою валютування до споту, а зустрічна операція – на умовах спот: <ul style="list-style-type: none"> • <i>одноденні</i>, якщо перша операція здійснюється з датою валютування «завтра», а зворотна – на умовах «спот»; • <i>тижневі</i>, якщо перша угода виконується на умовах «спот», а друга – на умовах тижневого «форварду»
	форвардні свопи (після споту), своп форвард/форвард	перша конверсійна угода укладається на умовах форвард, а зустрічна операція – теж на умовах форвард, але на більш тривалий термін. Обидві операції здійснюються за курсами «аутрайт» з різними датами валютування (форвард/форвард). Для форвардних свопів характерне поєднання двох угод аутрайта, коли більш близька за строком угода укладається на умовах форвард (дата валютування пізніша, ніж спот), а зворотна їй угода укладається на умовах більш пізнього форварду
3. За типом укладання	своп типу «купив/продав»	якщо в першій (ближчій) конверсійній операції валюта купується (найчастіше – базова), а в зустрічній (більш віддаленій) операції – продається
	своп типу «sell»	якщо в першій конверсійній операції — валюта продається, а в зустрічній операції-купується.

Ринок свопів з'явився в 60-ті роки XX ст., коли вартість інвестиційних премій, введених органами, що контролюють біржову діяльність у

Великобританії, обмежили можливості британських компаній інвестувати кошти за кордоном. Компенсаційні позики виникли як метод, що дає змогу обминати ці обмеження. Британська компанія позичала фунти стерлінгів британській філії американської компанії, а американська компанія, у свою чергу, позичала долари США філії британської компанії, що інвестували їх на території США.

7.2. Укладення операції своп

Операція своп може проводитися з одним контрагентом (тобто обидві конверсійні операції здійснюються з тим самим банком) або — з різними контрагентами (комбінація двох протилежних конверсійних угод з різними датами валютування, на однакову суму).

Тікет – це папір визначеної форми, де вказують всі параметри угоди.

Як і в тікеті для конверсійних операцій, верхня частина — це операційний документ, а нижня переговори дилерів. Так само вказуються такі реквізити:

- валюти і сума угоди;
- тип свопу;
- курси першої конверсійної операції і зустрічної;
- дати валютування обох конверсійних угод;
- реквізити сторін.

При підтвердженні угод типу своп, кожній стороні необхідно вказувати відразу реквізити за двома валютами, що беруть участь в операції.

Котирування своп. Розрахунок своп-пунктів. Стандартні свопи

Оскільки ця угода містить дві угоди – одну на споті, другу – аутрайт, які укладаються одночасно з одним банком — контрагентом, та у своїх курсах вони мають спільний курс спот. Один курс спот використовується в першій конверсійній угоді з датами валютування спот, другий використовується для отримання курсу аутрайт для зворотної конверсії. Відповідно, різниця в курсах для цих двох угод полягає тільки у форвардних пунктах на конкретний період.

Ці форвардні пункти і будуть котируванням своп для даного періоду (звідси їх друга назва – своп-пункти). Тому при котируванні свопа достатньо прокотирувати тільки форвардні (своп) пункти для відповідного періоду у вигляді двостороннього котирування.

Наприклад:

$$\frac{USD}{CHF} 6 \text{ month swap} = \frac{bid}{121} - \frac{offer}{136}$$

Наведене котирування означає, що по стороні bid банк, що котирує, купує базову валюту на умовах форварду (на дату закінчення свопа); по стороні offer (136) банк, що котирує, здійснює продаж базової валюти на форвардних умовах на дату закінчення свопа;

Отже:

- по стороні bid банк, що котирує, здійснює валютний своп типу sell and buy. Його контрагент (інший банк або клієнт) у цьому випадку здійснює операцію типу buy/sell;
- по стороні offer банк, що котирує, здійснює валютний своп типу sell/buy.

Правило вибору сторони свопа

Використовуються ті ж самі сторони (bid для купівлі базової валюти, offer для продажу базової валюти), що і для поточних угод спот, тільки на дату закінчення свопа (фактично форвардну дату).

Курси свопу розраховує завжди маркет-мейкер, маркет-тейкер тільки погоджується з умовами угоди.

На ринку операцій своп використовується термін "спред". Розмір спреда залежить від тих самих умов, що й при конверсійних операціях.

Ринок свопів дуже поширений у міжнародній практиці, там теж існують попит та пропозиція, але котирування змінюється не так часто, як на ринку конверсійних операцій.

Розрахунок своп-пунктів (та сама формула що і для розрахунку форвардних пунктів).

Своп-пункти:

$$bid = \frac{Cп \text{ bid}(\%B \text{ bid} - \%Bб \text{ offer}) \times Д}{360(365) + (\%Bб \text{ offer} \times Д)}$$

Де Сп – спот bid;

%B bid – % валюти bid; %Bб offer – % базова валюта offer

$$offer = \frac{Cп offer(\%B offer - \%Bб bid) \times D}{360(365) + (\%Bб bid \times D)}$$

Де Cп – спот bid;

%B offer – % валюти offer;

%Bб bid – % базова валюта bid

Котирування своп-пунктів можна розглянути на сторінках інформаційної системи Reuters.

Зауважимо, що ці котирування наводяться відносно \$ США.

Короткі свопи (до споту).

Котируються аналогічно стандартним свопам у вигляді форвардних пунктів (з премією або дисконтом) для відповідних періодів (овернайт (o/n), tom/next (t/n)). При цьому розрахунок курсів угоди вибудовується відповідно до правил розрахунку курсу аутрайт для дати валютування до спота.

Існує правило:

- у разі зростання форвардних (своп) пунктів зліва направо (базова валюта котирується з премією) обмінний курс для першої угоди свопа (до спота) має бути нижчим, ніж валютний курс обміну для другої угоди (на споті). Якщо форвардні (своп) пункти зменшуються зліва направо (базова валюта котирується з дисконтом), обмінний курс для першої угоди має бути вищим, ніж для другої.

Найбільш поширений своп tom/next, який використовується у разі пролонгації відкритої позиції при спекулятивній торгівлі на умовах margin trading. При цьому поточний валютний курс можна використовувати як для валютування (до спота), так і для дати закінчення свопа (безпосередньо на споті). Головне, щоб різниця двох курсів становила суму форвардних пунктів для відповідного періоду, дата спот при цьому завжди є форвардною датою (більш віддалену дату).

Свопи з датами валютування форвард/форвард на практиці укладаються шляхом здійснення не двох форвардних зустрічних операцій, а двох простих операцій своп, в яких проводиться взаємозалік двох операцій спот:

1. Операція своп форвард/форвард 3/8 типу *buy/sell*: купівля тримісячного свопу (продаж з датою валютування спот, купівля з датою валютування форвард).

2. Продаж восьмимісячного свопу (купівля з датою валютування спот, продаж з датою валютування форвард).

Котирування операції своп форвард/форвард здійснюється за допомогою своп-пунктів, які розраховуються за правилом:

- сторона *bid* котирування операції своп форвард/форвард дорівнює різниці між стороною *bid* котирування стандартного свопу довшого строку та стороною *offer* котирування стандартного свопу короткого строку:

bid(forward/forward swap) = bid(long term) - offer(short term)

- сторона *offer* котирування операцій своп форвард/форвард дорівнює різниці між стороною *offer* котирування стандартного свопу довшого строку та стороною *bid* котирування стандартного свопу короткого строку:

offer (forward/forward swap) = offer (long term) - bid(short term)

Використання угод своп

Угоди своп можуть використовуватися:

1) для пролонгації відкритої валютної позиції на майбутнє. Пролонгувати (або «свопувати») відкриту валютну позицію означає зберегти стан позиції (розмір і знак) на певний строк у майбутньому;

2) для керування своїми активами та зобов'язаннями для збільшення прибутковості;

3) для зменшення валютного ризику;

4) для хеджування операцій форвард.

За допомогою угод своп банки можуть пролонгувати свої відкриті позиції на який завгодно тривалий термін залежно від прогнозу руху валютного курсу. Вони можуть пролонгувати їх за допомогою як одноденних свопів (щоразу на один день), так і більш тривалих за термінами угод своп (наприклад на 2 тижні, місяць, кілька місяців, рік).

Для маркет-тейкерів угоди своп дешевші, ніж форвардні контракти у разі пролонгації валютної позиції.

Хеджування валютних ризиків за допомогою валютних свопів здійснюється через:

- фіксацію валютного курсу на майбутній період;

- організацію зустрічних грошових потоків. Операції своп використовуються частіше форвардних.

Переваги використання своп-угод:

- при здійсненні валютного свопу значно зменшується валютний ризик, бо він розподіляється між учасниками угоди —

фіксується курс форвардної угоди, а позиція кожного з учасників угоди своп дорівнює 0;

– використання свопів дає можливість забезпечити хеджування довгострокових операційних та економічних ризиків.

7.3. Процентні свопи, їх види та характеристика. Свопи ринку капіталів

Процентні свопи (свопи ринку капіталів) є похідним інструментом ринку депозитних операцій.

В основі процентного свопу лежить депозитна операція (тобто залучення або розміщення коштів на міжнародних ринках грошей та капіталу). Процентний ризик тим вищий, чим довший термін депозитної операції.

Процентні свопи хеджують процентний ризик, що виникає при залученні або розміщенні коштів строком 1-15 років (на ринку капіталів – довгострокових депозитних операцій).

Процентний своп – це обмін між двома (або більшою кількістю сторін) процентними платежами або надходженнями.

Процентні свопи передбачають взаємовигідний обмін зобов'язаннями за борговими інструментами або процентними доходами від актів.

Обов'язково при здійсненні процентного свопу повинні:

- а) збігатися строки та суми депозитів, що лежать в основі свопу;
- б) здійснюватися в одній і тій самій валюті депозитні операції.

Різновиди процентних свопів:

1. Основний процентний своп – це обмін платежами за фіксованою процентною ставкою.

Фінансові установи з вищим рейтингом (репутацією позичальника) мають змогу позичати ресурси за нижчими ставками, причому на ринку фіксованих, так і плаваючих ставок. Проте може статися так, що умови одного з ринків усе ж таки є більш привабливими.

Для позичальників з нижчим рейтингом маркет-мейкери котируватимуть ставки, що містять більшу премію за ризик, але знову може статися, що ця премія за ризик не буде однаковою при котируванні ставок за всіма борговими інструментами.

Кожен банк несе відповідальність перед кредитором за своїм борговим зобов'язанням незалежно від якості виконання контрагентом зобов'язань за свопом.

Своп має бути вигідним для обох сторін. Крім того, що банки одержать доступ до бажаного для кожного інструменту, вони одержать

ще й вигоду, бо сплачуватимуть за цей інструмент менше, ніж від них вимагає ринок.

Різниця між процентними ставками для банків на різних ринках не є однаковою. Різниця, яка впливає з позицій сторін на різних ринках, називається **якісний спред** (він відображає відносну перевагу банку).

Плата посереднику при своїй називається **маржа дилера**. Доход дилера складається за рахунок різниці між фіксованими платежами, яку він одержує та сплачує (тобто дилер котирує сторони bid та offer процентного свопу).

2. Процентний своп зі змінною базою нарахування процентної ставки – передбачає обмін зобов'язаннями з плаваючою ставкою на інші зобов'язання з плаваючою ставкою, для яких процентна ставка розраховується на різних базах, наприклад обмін платежів на базі LIBOR на платежі на базі prime rate (також це можуть бути платежі на базі державних цінних паперів, ставки комерційних паперів тощо).

Учасники фінансового ринку здійснюють такі свопи, щоб мати розраховані на однаковій базі доходи від активів та платежі за зобов'язаннями, що розміщуються та залучаються за плаваючими ставками. У таких ставках участь можуть брати дві або три сторони.

Валютні свопи ринку капіталів називають ще **валютно-процентними свопами**. Вони передбачають обмін зобов'язаннями за активами в різних валютах.

Валютно-процентний своп може передбачати як обмін процентними платежами, так і обмін сумою основного боргу. Ситуація на міжнародному ринку капіталів може скластися так, що у банку можуть котируватися нижчі процентні ставки за кредитами в одній валюті, та вищі — за кредитами в іншій (наприклад, американському банку котируються більш привабливі процентні ставки в доларах США порівняно зі ставками за кредитами в британських фунтах стерлінгів). Тоді для банку можливо одержати позику на ринку, де він має перевагу, та здійснити валютний своп.

Такий своп буде передбачати:

- обмін сумами основного боргу на початку дії угоди;
- обмін кредитними платежами протягом дії угоди;
- зворотний обмін сумами боргу наприкінці дії угоди.

Можливо також, що банки здійснюють лише процентні платежі, без обміну сумами основного боргу.

Тема 8. ВАЛЮТНІ ОПЦІОНИ ТА ВАЛЮТНІ Ф'ЮЧЕРСИ

8.1. *Поняття опціонних контрактів, їх види, сторони та ціна виконання*

8.2. *Ф'ючерсні стратегії та хеджування*

8.3. *Характеристика валютного ф'ючерса*

8.1. *Поняття опціонних контрактів, їх види, сторони та ціна виконання*

Для більшості активних учасників фінансового ринку України таке поняття, як деривативи залишається якимось не зрозумілим терміном. У житті ми доволі часто зустрічаємось з умовами, практично повністю відповідаючими опціонним.

Наприклад: покупець придбав проїзний квиток на тролейбус на наступний місяць. Оплата здійснюється цього місяця. Якщо він не буде користуватися білетом — гроші не повернуть. Покупець може користуватися білетом, або ні. За цей вибір він заплатив.

Деривативи – похідні фінансові інструменти, в основі яких лежать котировки якогось базового активу (акції, валюти, товару, біржового індексу тощо). Найбільш відомі деривативи – ф'ючерсні та опціонні контракти.

Опціони – фінансові інструменти, які дають їх власнику право купити або продати певний актив протягом встановленого терміну заздалегідь визначеною ціною. **Продавець опціону** бере на себе зобов'язання, за яким він в залежності від виду контракту повинен або придбати в покупця відповідний актив, або продати його йому. Покупець приймає рішення про те, чи реалізовувати йому куплене право чи ні (в залежності від руху вартості базового активу в період дії опціону). Якщо опціон не буде реалізованим, дохід продавця дорівнюватиме сумі, яку покупець заплатив за опціон (тобто премії).

Премія – це ціна, яку платить покупець опціону його продавцеві за право виконання опціонного контракту.

Актив, що поставляється згідно з опціонним контрактом, називається **базовим (S)**. Базові активи можуть бути використані, як матеріальні активи, так і фінансові: акції, фондові індекси, облігації, валюти та ін.

Предметом опціону є саме право, а не базовий актив.

Продавець передає право, але не обов'язок виконати умови контракту покупцеві опціону.

Мета опціонів – хеджування та спекуляція.

Види опціонів:

1. *Опціон колл (call)* – контракт, що надає покупцеві право купити стандартну кількість базового активу; продавець опціону зобов'язаний продати цей актив (за ціною, визначеною в момент здійснення угоди). Тобто тут можливі дві операції купівлі/продажу:

- придбання опціону Call;
- придбання базового активу у продавця опціону згідно з його умовами. Друга операція не обов'язкова (здійснюється за бажанням покупця опціону).

2. *Опціон пут (Put)* – контракт, що надає покупцеві опціону право продати стандартну кількість базового активу; продавець — зобов'язаний купити актив за встановленою в момент здійснення угоди ціною. Тут також можливі дві операції купівлі/продажу:

- придбання опціону Put;
- продаж базового активу продавцеві опціону (не обов'язкова операція, а здійснюється за бажанням покупця опціону).

Таким чином, покупець опціону може набувати права купівлі (call) та права продажу (put) базового активу.

3. *Пут – колл (put – call)* – право продавати чи купувати певну суму валюти за фіксованим курсом (*strike price*) у встановлену дату виконання (але не купувати і продавати одночасно).

Датою закінчення опціону називається дата, на яку опціон може бути виконаний, проданий або куплений.

Ціна виконання (P) – ціна, за якою відбувається поставка базового активу від продавця до покупця.

В залежності від того, коли саме можна виконати опціон, виділяють два їх типи:

1. Американський – опціон, який може бути виконаний в будь-який день від дати укладення до дати закінчення опціону. Наприклад, проїзний квиток.

2. Європейський – може бути виконаний тільки на дату закінчення опціону (останній день обігу опціону).

Також розрізняють опціони:

- in the money;
- at the money;
- out the money;
- з виграшем (ITM);

- без виграшу (ATM);
- з програшем (OTM).

У табл. 8.1 друга і третя графи визначають цю якість опціону при дотриманні умов, записаних у першому стовпці.

Таблиця 8.1

**УМОВИ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКІВ/ЗБИТКІВ
ПРИ ВИКОНАННІ ОПЦІОНІВ**

	Опціон колл	Опціон пут
Ціна виконання менша за ціну базового активу при виконанні опціону	З виграшем (in-the-money) Внутрішня вартість > 0	З програшем (out-the-money) Внутрішня вартість = 0
Ціна виконання більша за ціну базового активу при виконанні опціону	З програшем (out-the-money) Внутрішня вартість = 0	З виграшем (in-the-money) Внутрішня вартість > 0
Ціна виконання дорівнює ціні базового активу при виконанні опціону	Без виграшу (at-the-money) Внутрішня вартість = 0	Без виграшу (at-the-money) Внутрішня вартість = 0

Організація торгівлі опціонними контрактами та система маржі

Існують опціони:

1. Біржові – умови контрактів стандартизовані. Продавці зобов'язані вносити і підтримувати необхідний рівень маржових коштів у кліринговій установі, які гарантують виконання ними умов опціону. Закрити позицію можна здійсненням зворотної операції (закриваючими купівлями або закриваючими продажами). Наприклад, довгу позицію опціон Call слід закривати продажем опціону на той самий базовий актив, з тією ж датою закінчення і ціною виконання (неоднакові лише премії, різниця яких становитиме прибутки або збитки за двома операціями). [Чи треба ліквідувати довгу позицію, адже виконувати опціон необов'язково? — Треба, бо закриття позиції зменшить витрати на придбання опціону, якщо необхідність у його виконанні відпала.] На біржовому ринку продають опціони за стандартним переліком валют (фунти стерлінгів, пені, євро), які котируються відносно долара США. Існують гарантії виконання угод (маржові внески і гарантійні фонди).

2. Позабіржові – опціони не стандартизовані, тобто сторони можуть домовлятися відносно базового активу, його кількості, дати виконання та ін.. Валютні опціони на позабіржовому ринку

котируються, крім основних, валюти: датська крона, бельгійський франк, південноафриканський ранд та ін., а також відносно крос-курсів. (пена-фунт стерлінгів).

Покритий опціон Call – продавець цього опціону на своїх рахунках мають відповідну кількість базового активу.

Премія опціону – різниця між ринковою ціною опціону та його внутрішньою вартістю. Визначається за допомогою моделі Блека-Шоулза. Спочатку вона була розроблена для європейських опціонів Call на акції, за якими не виплачуються дивіденди до дати закінчення опціону. Потім – і для американського опціону Call без виплати дивідендів.

Визначення різниці між опціонами та ф'ючерсами.

Покупець (продавець) ф'ючерса зобов'язується сплатити і отримати (отримати оплату і поставити) той чи інший товар у майбутньому за раніше узгодженою ціною.

Власник же опціону має право, а не зобов'язання, купити або продати (залежно від типу опціону) ту чи іншу кількість фінансових інструментів у визначений час або до визначеного часу в майбутньому. Якщо покупець бажає використати свій опціон, то продавець зобов'язаний виконати його. Для отримання цього права покупець опціону сплачує премію.

Таким чином, купивши ф'ючерсний контракт, покупець повністю несе ризик несприятливої для нього зміни ціни з необмеженими збитками. У випадку з опціонами, якщо ціна товару змінилася у несприятливий для покупця бік, то його ризик обмежений тільки сплаченою ним премією.

Опціони торгуються як на біржі, так і на позабіржовому ринку.

Внутрішня вартість опціону – це різниця між тією величиною, яку треба було б заплатити за валюту (ринковий обмінний курс) без опціону, та тією, яку платять, скориставшись опціоном. Оскільки опціон не обов'язковий, його внутрішня вартість більша або дорівнює нулю.

Внутрішня вартість опціону вказує на можливість отримати прибуток при його негайному виконанні.

Загальним **правилом визначення доцільності здійснення опціонної угоди** є зіставлення поточного валютного курсу на день виконання опціону з ціною виконання. Якщо на день виконання опціону спот-курс буде **нижчим** за ціну виконання, вигідно здійснити опціон Put, в якщо поточний курс **перевищує** ціну виконання – Call.

Якщо опціон завершено, прибуток (збитки) визначають як різницю між ціною виконання та поточним курсом проданої або

купленої валюти мінус премія. Для біржових опціонів ціна виконання визначається опціонною біржею на день закінчення дії опціону.

Недоліки валютних опціонів:

- їх вартість;
- необхідність попередньої оплати;
- відсутність обігу позабіржових опціонів;
- опціони неможливо отримати для всіх валют, хоча поза

біржові опціони доступні для будь-якої конвертованої валюти.

Перевагами використання опціонів є те, що власник опціону може уникнути значних збитків від ризиків змін валютних курсів заздалегідь зафіксувавши прийнятий для себе рівень обмінних курсів. Якщо таких різких коливань обмінних курсів на буде, а курси валют залишаються стабільними, власник опціону може відмовитися від його виконання, а його максимальні витрати в такому разі становитимуть лише суму, що дорівнює премії. Це й буде платою за страхування валютного ризику.

8.2. Ф'ючерсні стратегії та хеджування

Стратегії за базовими активами

Існують такі *стратегії*, які використовують для хеджування відкритих позицій *за базовими активами*:

1. Довга позиція за активом і коротка за опціоном Call. Вони еквівалентні короткій позиції за опціоном Put. Тут і надалі еквівалентність слід розуміти, як рівність прибутків/збитків еквівалентних позицій.

2. Коротка позиція за активом і довга за опціоном Call (обмежує збитки при зростанні спот-курсу базового активу і забезпечує прибутки при його падінні). Еквівалентна довгому опціону Put.

3. Довга позиція за активом і опціоном Put (обмежує збитки при падінні курсу і забезпечує прибутки під час зростання) Еквівалентна довгому опціону Call.

4. Коротка позиція за активом і за опціоном Put. Еквівалентна короткому опціону Call.

Комбінація опціонів (називається стредлом) утворюється коллом і путом на один і той самий актив за однією і тією ж ціною виконання і датою закінчення опціонів. Якщо обидва опціони довгі, то це позиція покупця стредла або довгий стредл. Якщо обидва опціони короткі, то це позиція продавця стредла. Покупець стредла

використовує цю стратегію, коли очікуються значні зміни в курсі активу, але напрямок змін йому невідомий. Позиція забезпечує прибутки при значних змінах курсу і обмежує збитки за стабільного курсу.

Довгий стредл приносить прибуток при відхиленні курсу за такі межі: ціна виконання \pm сумарна премія опціонів.

Стренгл – відрізняється від стредла тим, що ціни виконання Put і Call не збігаються (тобто стредл – це стренгл, у якого збігаються ціни виконання).

Перевага позиції продавця стренгла полягає в тому, що можна отримати прибуток при ширшому коливанні курсу. Але ціна виконання опціону Call має бути вищою від цін виконання опціону Put. Зона курсової динаміки що забезпечує прибуток продавцеві стренга, перебуває в межах від (ціна виконання Put – сумарна премія) до (ціна виконання Call + сумарна премія). Покупець стренга отримує прибуток за цими межами. Додатково рекомендується утворювати стренгл з цінами виконання опціонів OTM (без грошей).

Стрен та стріп

Стрен – комбінація одного пута і двох коллів з однаковими датами закінчення, але, можливо, з різними цінами виконання. Покупець стрепу (він займає довгу позицію за всіма опціонами) застосовує цю стратегію, якщо більш імовірно зростання курсу (період тренду зростання). Стріп — один опціон Call і два Put з однією датою закінчення, а ціни виконання або збігаються або ні. Стріп купують, коли більш імовірно зниження курсу.

Спреди:

1. *Спред «бика»* – формується в розрахунку на зростання спот курсу базового активу. Якщо прогноз справдився, стратегія принесе обмежений прибуток, а в разі зниження курсу – обмежені збитки. Цю позицію складають довгий Call (з нижчою ціною виконання) і короткий опціон Call, (з вищою ціною виконання). Премія довгого опціону більша від премії короткого через співвідношення цін виконання.

2. *Спред «ведмедя»* – формується у розрахунку на зниження курсу. Він складається з довгого опціону Call (з вищою ціною виконання і короткого опціону Call (з нижчою ціною виконання). Формування такого спреду завжди утворює початковий приплив коштів від різниці премій. Якщо прогноз на зменшення курсу базового

активу підтвердиться, то позиція принесе обмежений прибуток, а інакше – обмежені збитки.

3. *Обернений спред «бика»* – утворюють короткий опціон Put (з нижчою ціною виконання) і довгий опціон Call (з вищою ціною виконання). Стратегія приймається в розрахунку на зростання курсу і приносить початковий приплив коштів за рахунок різниці премій. У разі зростання курсу прибутки теоретично необмежені. Інакше збитки обмежені ціною активу (падіння його вартості до 0).

4. *Обернений спред «ведмедя»* – утворюють довгий опціон Put (з нижчою ціною виконання) і короткий опціон Call (з вищою ціною виконання). Формуються на основі прогнозу зниження курсу базового активу, при підтвердженні якого прибутки обмежені ціною активу. Інакше збитки можуть бути теоретично необмежені (табл. 8.2):

Таблиця 8.2.

Розрахунки прибутків/збитків за спредовими позиціями

Вид спреду	Сума прибутків/за відкритою позицією		
	Якщо $P_s < E_1$	Якщо $E_1 \leq P_s < E_2$	Якщо $P_s \geq E_2$
Спред «бика»	$-\Delta P_c$	$P_s - E_1 - \Delta P_c$	$E_2 - E_1 - \Delta P_c$
Спред	$+\Delta P_c$	$-(P_s - E_1) + \Delta P_c$	$-(P_s - E_1) + \Delta P_c$
Спред	$-(E_1 - P_s) + (P_p - P_c)$	$P_p - P_c$	$P_c - E_2 + (P_p - P_c)$
Спред	$E_1 - P_s + (P_c - P_p)$	$P_c - P_p$	$-(P_s - E_2) + (P_c - P_p)$

де P_s – спот-курс базового активу на дату закінчення опціонів;

E_1 – менша ціна виконання;

E_2 – більша ціна виконання;

P_c і P_p – премії опціонів Call і Put;

Δ P_c – додатна різниця премій опціонів Call з різними цінами виконання.

Стратегії за типами трейдерів

Існують декілька стратегій по роботі з ф'ючерсом в залежності від типу трейдера:

- 1. Спекулятивна
 - скальпинг
 - day-трейдинг
 - торгівля на новій інформації (новини)
 - довгострокова торгівля
- 2. Арбітражна
- 3. Хеджування

Скальпинг – стратегія внутрішньо денних спекулятивних операцій, коли закриття позицій відбувається при досягненні мінімального прибутку в декілька пунктів. Трейдер знаходиться у відкритій позиції мінімальну кількість часу, фіксує по 2-3 пункти рух індексу. За цієї стратегії трейдер постійно знаходиться біля монітора, щомиті контролюючи прибутки або збитки. Ця стратегія дозволяє початківцям швидше відчутися ринок і при грамотному використанні є досить прибутковою.

Day-трейдинг – метод торгівлі, заснований на торгівлі всередині дня. Інакше кажучи, трейдер робить прогноз на день, визначає рівні для відкриття і закриття позицій. Задача трейдера – дочекатися свого сигналу і увійти в угоду з мінім ризиком і добрим потенціалом заробітку. Під час торгової сесії такі сигнали зазвичай виникають декілька раз.

В цій стратегії важливо слідкувати за моментами зміни тренда, виставляючи заявки StopLoss і TakeProfit. Це підходить досвідченим трейдерам, що працюють з середніми і великими обсягами грошей.

Торгівля на новині – кожного дня для публікації заплановані новини і трейдери можуть торгувати на цих реакціях ринку. Регулярна інформація щодо економічних даних попереджає про наближення потенційного руху. Новини попередньо націлені на конкретний час протягом дня, бувають і щотижневими, і щомісячними. Економічні новини часто провокують потужний короткостроковий рух на ринку, що дає чудову торгову можливість трейдерам отримати прибуток. Важлива наявність плану торгівлі, так як при русі ціни після оголошення статистичних даних вже не буде часу на обмірковування купувати чи продавати.

Довгострокова торгівля – потребує суттєвих капіталів, так як ринок може досить тривалий час йти проти відкритої позиції інвестора і тому слід збільшувати гарантійне забезпечення. Інвестору у такому разі слід контролювати ризики, бо робота «з плечем» суттєво збільшує втрати капіталу.

Слід зазначити, що універсальної прибуткової й ідеальної стратегії торгівлі не існує. Кожний трейдер обирає для себе більш зручний стиль торгівлі.

8.3. Характеристика валютного ф'ючерса

Ф'ючерси – найсучасніший та динамічний інструмент фінансового ринку.

Ф'ючерсний контракт – контракт на поставку певного активу на узгоджену дату в майбутньому.

Такий контракт враховує певні вимоги:

- усі умови контракту стандартизовані (встановлені біржею);
- сторони контракту вносять грошовий депозит і підтримують необхідний розмір депозиту до дати виконання контракту, чим гарантується його виконання;
- виконання контракту здійснюється через розрахунково-клірингову палату біржі або розрахунково-кліринговий банк.

Переваги ф'ючерсів

- низька вартість (бо для укладання угоди резервується лише 20% вартості базового активу);
- низькі біржові внески і відсутність зайвих витрат (наприклад, на зберігання) приваблюють інвесторів з несуттєвою стартовою сумою капіталу;
- зручність і практичність використання при зниженні ринку.

Днем виконання – ф'ючерсного контракту є день, у який сторони повинні виконати умови контракту.

Базовий актив – актив, який поставлено в день виконання відповідно до ф'ючерсного контракту (матеріальні активи: газ, нафта, електроенергія, золото, срібло, платина, зерно, олія, м'ясо, кава, цукор). У цьому випадку мають справу з **товарними ф'ючерсами**.

Якщо згідно з контрактом здійснюється поставка фінансового активу, то такий ф'ючерсний контракт називається **фінансовим ф'ючерсом**.

Наприклад: валютний ф'ючерс – контракт, згідно з яким у день виконання поставляється певна кількість іноземної валюти.

Валютні ф'ючерси схожі на форвардні валютні контракти, бо забезпечують купівлю-продаж валюти в майбутньому але є певні відмінності у способах торгівлі ними (тбл. 8.3).

Таблиця 8.3.

Відмінності у способі торгівлі

Валютні ф'ючерси	Форвардні валютні контракти
Продаються і купуються на біржі	Продаються і купуються поза біржею між банком і клієнтом
Визначається єдина ціна незалежно від часу угоди	Ціни мають дві сторони, різниця між ними – спред

Торгівлі підлягає *стандартна кількість валюти*, що виставляється в обмін на долар США (GBP, €, CHF, CAD, AUD, ¥). Для угод на більші суми купуються-продаються кілька контрактів, що збільшують стандартну суму в потрібну кількість разів (щоб купити ф'ючерси на суму 500 тис фунтів стерлінгів, потрібно 8 ф'ючерсних контрактів).

Терміни виконання стандартизовані (березень, червень, вересень, жовтень). Мають короткий строк дії – до 3 місяців. Обмінним курсом для ф'ючерсного контракту є ціна, узгоджена між покупцем і продавцем. Контракт укладається за цією ціною. Зростання ціни ф'ючерса означає прибуток для покупця, а падіння ціни ф'ючерса – прибуток для продавця. Для кожного валютного ф'ючерсного контракту існує стандартне вартісне вираження, що відповідає 1 пунктові зміни ринкової ціни. Кожний пункт зміни ринкової ціни називається **ТИК**. Зміна ціни на 1 тик означає втрати-прибутки для покупця-продавця ф'ючерса. 1 пункт зміни ціни становить 0,0001 \$; для контракту на ¥ - 0,000001 \$.

Сторони ф'ючерсного контракту:

1. *Продавець* – сторона, яка зобов'язана виконати поставки базового активу. *Займає коротку позицію*.

2. *Покупець* – сторона, яка зобов'язана перерахувати грошові кошти проти поставки активу. *Займає довгу позицію*.

Довга або коротка позиції можуть бути закриті за допомогою рівнозначної за обсягом і протилежної угоди з тим же базовим активом (офсетною угодою). **Офсетна угода** ліквідує попередню позицію, тобто зобов'язання відносно купівлі продажу активу в день виконання. В цьому разі виникають курсові прибутки-збитки, які визначаються на основі цін відкриття і закриття позиції та її обсягу.

Контракти, які закінчуються поставками базового активу називаються **ф'ючерсами з поставками**.

Фінансові ф'ючерси можуть не передбачати поставки фінансового активу, а тільки взаєморозрахунки сторін у день виконання контракту. У цьому разі в день виконання клірингова установа закриває всі існуючі позиції офсетними угодами за ціною рівній поточній ринковій ціні активу. Взаєморозрахунки виникають у зв'язку з курсовими прибутками збитками відносно цін відкриття позицій і поточної ринкової ціни активу в день виконання, а також обсягів позицій. Такі контракти називаються **розрахунковими ф'ючерсами**.

Усі **умови ф'ючерсного контракту**(вид та обсяг активу, день поставки) встановлюються **біржею**. Покупці та продавці погоджують

лише єдину ціну відповідно до правил торгівлі (які різні на різних біржах).

Хеджери – категорії трейдерів, що працюють з ф'ючерсами, купують і продають ф'ючерси з метою страхування позицій на ринку базового активу (бо в процесі основного бізнесу вони виробляють або використовують базовий актив).

Спекулянти – купують і продають ф'ючерси тільки з метою отримання прибутку за рахунок різниці цін купівлі і продажу. Вони не використовують і не виробляють базового активу.

Арбітражери – знають, що ціна на ф'ючерс і на базовий актив (індекс Української біржі) в день виконання контракту буде рівною, і прибуток буде хоча і невеликий, але гарантований. Вони купують один і той самий актив на спот на ф'ючеринку за різними цінами.

Котирування ф'ючерсного контракту вище від поточної ціни базового активу називається **контанго**, а котирування нижче ціни базового активу – **беквардейшн**.

Вартість валютних ф'ючерсів оцінюють, виходячи з принципу паритету валютних курсів і процентних ставок.

Визначення ціни валютних ф'ючерсів:

$$P_f = P_s \left(\frac{1 + R(t)}{1 + r(t)} \right)^{t/360},$$

де t – кількість днів, що залишилась до виконання контракту;

P_f – ціна контракту з терміном виконання t днів;

P_s – спот-курс базової валюти;

$R(t)$ – річна процентна ставка в національній валюті для позичок з терміном погашення t днів;

$r(t)$ – річна процентна ставка в іноземній валюті для позичок з терміном погашення t днів.

Ціноутворення процентних ф'ючерсів:

Ф'ючерсні контракти на цінні папери з фіксованим доходом називаються **процентними ф'ючерсами**, так як їх ціни залежать від поточних і прогнозованих процентних ставок.

Ціна контракту:

$$P_f = P_s \left(1 + I_t \frac{t}{360} \right),$$

де I_t — річна процентна ставка дохідності
казначейських векселів з терміном погашення через t днів.

Ця формула є результатом паритету дохідності двох наступних інвестиційних стратегій:

- 1) Купити вексель, що погашається через $t + 91$ день, і чекати погашення
- 2) Купити ф'ючерсний контракт з виконанням через t днів, за яким постачається 91-денний вексель.

Зауважимо, що в США ціни казначейських векселів і відповідних ф'ючерсних контрактів приводяться до 100 дол. номіналу, тобто, якщо, наприклад, ціна укладеної ф'ючерсної угоди становить 98,98, то це вказує на те, що в день виконання контракту його покупець має перерахувати 989 800 дол. і отримати пакет векселів на суму 1 млн дол.

Наприклад: Якою буде ціна контракту з поставками через три місяці, якщо спот-ціна шестимісячних векселів – $P_s = 98,00$ дол., а річна ставка дохідності тримісячних векселів – $I_t = 0,04$ (4%)? Знаходимо, що: $P_f = 98,98 = 98,00 \cdot (1 + 0,01)$ дол.

Ціноутворення ф'ючерсів на фондовий індекс:

Ф'ючерсними контрактами на фондовий індекс називаються контракти, базою активу яких є фондовий індекс. Ці контракти забезпечують дешеві і високоліквідні позиції з курсовими прибутками збитками, подібними до прибутків збитків диверсифікованих портфельів акцій, що входять до індексу.

$$P_f = P_s + (R(t) - Y(t)) \cdot \frac{t}{360} \cdot P_s,$$

де t — кількість днів до виконання ф'ючерсного контракту;

P_s — ціна ф'ючерсного контракту,

P_s — спот-ціна (тобто поточне значення індексу),

$R(t)$ — річна ставка дохідності позичок у валюті країни, в якій визначається індекс з терміном погашення t днів.

$Y(t)$ — середньозважена ставка дивіденду на акції компаній, що входять до індексу; ураховуються тільки дивіденди, які виплачуються в період до виконання контракту.

Наприклад: Нехай $P_s = 1000$, $R(360) = 0,06$ (6%), $Y(360) = 0,04$ (4% — середньозважена ставка оголошеного дивіденду за акціями компаній, які включені до індексу). Тоді поточна ціна ф'ючерсного контракту з виконанням через рік, згідно з наведеною формулою, дорівнює $P_f = 1000 + (0,06 - 0,04)1000 = 1020$.

Базис – фактична різниця між ціною ф'ючерсного контракту і спот-курсом базового активу. Теоретична різниця ($P_f - P_s$) незмінна протягом певного періоду, але фактична (базис) зазнає впливу попиту і пропозицій як на касову, так і на терміновому ринках, і тому перебуває в постійному русі. Для успішного хеджування вартості відкритої позиції за базовим активом коливання базису має бути значно нижчим за коливання цін фінансового активу, що хеджується.

У статистичних термінах це еквівалентно тому, що стандартне відхилення вибірки значень базису має бути значно меншим від стандартного відхилення значень спот-курсу базового активу (практично у 8-10 разів).

Тема 9. ФІНАНСУВАННЯ ТА КРЕДИТУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

9.1. Міжнародний кредитний ринок

9.2. Методи кредитування та умови платежу при кредитуванні експорту та імпорту

9.3. Факторингове та форфейтингове обслуговування міжнародного бізнесу

9.1. Міжнародний кредитний ринок

Міжнародний ринок кредитів – позички у валюті поза межами країн їх походження (позичальник не є резидентом країни-емітента даної конкретної валюти). Цей ринок утворений у зв'язку із зростанням офшорних коштів основних валют (\$)

Об'єктивні основи розвитку міжнародного кредиту:

- вихід виробництва за національні межі;
- посилення інтернаціоналізації господарських зв'язків.

Джерела міжнародного кредиту:

- тимчасово вивільнена в підприємств у процесі кругообігу частина капіталу в грошовій формі;
- грошові нагромадження держави та особистого сектора, що мобілізуються банками.

Принципи міжнародного кредиту:

- повернення – (якщо не повертається — це фінансування; безповоротне передання грошового капіталу);
- платність – відображає дію закону вартості та спосіб здійснення диференційованих умов кредиту;
- терміновість – забезпечує повернення кредиту у встановленні угодою терміни;
 - забезпеченість – виявляється в гарантіях його погашення;
 - цільовий характер – визначення конкретних об'єктів позики (наприклад «зв'язані кредити») та її застосування насамперед для стимулювання експорту країни – кредитора.

Принципи використовуються для досягнення поточних стратегічних завдань суб'єктів ринку і держави.

Функції міжнародного кредиту (відображають специфіку руху позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин):

- перерозподіл позичкових капіталів між країнами (для розширеного відтворення);
 - економія витрат обігу у сфері міжнародних розрахунків (через заміну справжніх грошей кредитними, прискорення безготівкових платежів, заміна готівкового валютного обігу міжнародними кредитами);
 - прискорення концентрації і централізації капіталу;
 - регулювання економіки.
- У таблиці 9.1. представлено види кредиту, які розповсюджені у міжнародному бізнесі.

Банківський зовнішньоторговельний кредит буває:

- фінансовий – забезпечує можливість здійснювати торгівлю на будь – якому ринку (що дає можливість вибору партнерів. ЦБ здійснює валютні інвестиції для підтримки курсу валюти та погашення зовнішньої заборгованості, поповнення авуарів (рахунків) в іноземній валюті. Не обов'язково поставки товару, а гроші;

- експортний – лише для закупівлі товару в країні кредитора. Надається банком країни – експортера банку країни – імпортера чи безпосередньо імпортеру. Тому цей кредит сприяє розширенню експорту товарів у країну – боржника;

- акцептно-рамбурсний – одна з форм кредитування експорту, ґрунтується на поєднанні акцепту векселів експортера банком третьої країни і переказі (рамбурсуванні) суми векселя імпортером банку – акцептанту.

Акцептно-рамбурсна кредитна ставка містить у собі кілька етапів і забезпечується такими інструментами (операціями):

- доручення про акцепт тратти банком акцептантом ;
- угода про акцепт;
- виставлення безвідкличного акцептного акредитива з зобов'язанням акцептувати тратту;
- відвантаження товару;
- облік тратти і передавання комерційних документів банку;
- пересилання тратти для акцепту та комерційних документів;
- повернення акцептованої тратти;
- переоблік тратти;
- пересилання комерційних документів;
- передавання комерційних документів імпортеру під забезпечення (гарантійна розписка) ;
- рамбурсування (переказ суми векселя і повернення забезпечення);
- переказ суми векселя банку акцептанту;
- пред'явлення тратти до оплати у вказаний термін.

Таблиця 9.1.

Види міжнародного кредиту

Групи	Види	Характеристика
1. За призначенням (залежно від того, яка зовнішньоекономічна угода покривається за рахунок кредиту)	комерційні	безпосередньо пов'язані з зовнішньою торгівлею та послугами
	фінансові	на будь-які інші цілі (прямі капіталовкладення, придбання цінних паперів, погашення зовнішньої заборгованості)
	«проміжні»	для обслуговування змішаних форм вивозу капіталів, товарів і послуг (виконання підрядних робіт)
2. За формою надання	товарні	в основному надаються експортерами своїм покупцям
	валютні	видаються банками в грошовій формі
3. За валютою позики	позичальника	надані у валюті країни-позичальник
	кредитора	надані у валюті країни-кредитора
	третьої країни	надані у валюті третьої країни
	«валютного кошика»	надані у валюті країни – у міжнародній рахунковій валютній одиниці, що базується на «валютному кошику» (8ВЯ)
4. За терміном	короткострокові	< 1 року (іноді < 18 міс)
	надкороткострокові	(1 день, 1 тиждень < 3 місяців); обслуговують страхові та спекулятивні угоди
	середньострокові	1- 5 років (іноді < 7р)
	довгострокові	довгострокові > 5років. Для інвестицій в основні засоби виробництва; обслуговують до 85 % експорту машин і устаткування, впровадження нової техніки; при пролонгації короткострокових в середню, – довгострокові – гарантом виступає держава
5. За забезпеченням	бланкові (контокорент, овердрафт)	видається під просте зобов'язання позичальника погасити його у певний термін; документ – «соло-вексель» (з одним підписом позичальника)
	забезпечені	забезпечення (товари та інші комерційні цінності, документи, цінні папери) нерухомість
6. Застава товару	тверда застава	певна товарна сума віддається на користь банку
	застава товару в обороті	враховується залишок товару відповідного асортименту на певну суму
	застава товару в переробці	із заставленого товару можна виготовляти вироби, не передаючи їх у заставу банкові

Продовження табл. 9.1

7. Як забезпечення за кредитором використовуються офіційні золоті запаси	приватні	надані фірмами, банками, іноді посередниками - брокерами
	урядові	надані урядами країн
	міждержавні	надані міжнародними і регіональними валютно-кредитними і фінансовими організаціями
8. За технікою надання	фінансові (готівкові)	зараховуються на рахунок позичальника в його розпорядження
	акцептні	у формі акцепту тратти імпортером або банком
	депозитні сертифікати	надається у формі боргового цінного паперу Національним банком країни в бездокументарній формі з іменною ідентифікацією власників на підставі реєстру власників системи кількісного обліку СЕРТИФ, який свідчить про розміщення в Національному банку країни коштів банків і підтверджує їх право на отримання внесеної суми та процентів після закінчення встановленого строку
	облігаційні позики	надається акціонерним товариством на визначених, заздалегідь обговорених правових умовах у формі випуску облігацій
	консорціальні кредити	кредит, наданий двома або більш кредиторами – синдикатами (консорціумами) банків одному позичальникові; для надання кредиту група банків-кредиторів поєднує на певний термін свої тимчасово вільні кошти
9. За видами	фірмовий: - вексельний кредит; - за відкритим рахунком; - авансований платіж імпортера	позичка надається фірмою (звичайно експортером) однієї країни (фірмі імпортеру) іншої країни, термін 2-7 років
	банківський	банк кредитує експорт й імпорт (у формі позичок під заставу товарів, товарних документів векселів обліку тратт); для мінімізації ризиків створюються консорціуми.

- брокерський — проміжна форма між фірмовим і банківським кредитом. Брокери позичають кошти у банків, виступаючи при цьому

у ролі посередників. Інколи брокери надають гарантії за кредитами експортерам та імпортерам.

- урядові кредити — надаються урядом однієї країни уряду іншої за рахунок державного бюджету. Довгостроковий характер (10-15 р.), двосторонні;

- кредити міжнародних організацій (МВФ, МБРР) сприяють збалансованому зростанню міжнародної торгівлі та подоланню валютних труднощів країн — учасниць, пов'язаних з дефіцитом їх платіжного балансу. Надають стабілізаційні кредити та структурні (на здійснення програм, спрямованих на структурні реформи в економіці країни);

- змішані — спільне кредитування великих проектів кількома кредитними установами (як міжнародними, так і національними), як державними, так і приватними).

Основною *сутнісною ознакою* міжнародного кредиту є те, що він являє собою форму руху позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Рух цієї форми капіталу пов'язаний з наданням суб'єктам світового ринку валютних та кредитних ресурсів на умовах повернення, визначення строків, на які кредити надані, та виплати відповідної винагороди за позичку у формі відсотка.

Різноманітність форм та видів міжнародного кредиту в найбільш загальних рисах можна класифікувати за кількома головними *ознаками*, які характеризують окремі сторони кредитних відносин.

Умови отримання кредиту – це складний комплекс різних показників. На них суттєвий вплив мають напрями використання кредитних ресурсів; характер суб'єктів кредитних відносин; рівень інтернаціоналізації кредитних ринків та їх підпорядкованість національному кредитному контролю.

Основними показниками серед умов міжнародного кредиту є вартість, строк та валюта кредиту.

Вартість кредиту (витрати позичальника на кредит) складається із ставки відсотка, комісійних та інших одночасних зборів, винагород неявного характеру.

При обчисленні вартості кредиту користуються формулою:

$$S = \frac{Lim \times R \times T_{cp}}{100},$$

де: S – загальна вартість кредиту;

Lim – сума (ліміт) кредиту;

R – загальна ставка процента (основна ставка за кредитом + комісійні та інші витрати, пов'язані з отриманням кредиту, наприклад, страхові внески, оплата юридичних та будь-яких інших послуг).

Tср – середній термін кредиту.

Серед елементів вартості кредиту розрізняють договірні та приховані елементи.

Договірні витрати, обумовлені укладеними угодами, поділяються на основні та додаткові.

До основних відносять суми, які позичальник безпосередньо сплачує кредитору: відсотки, витрати на оформлення, установи, комісії.

До додаткових суми, що сплачуються позичальником третім особам (наприклад за гарантію, яка ними надана). Крім основного відсотка, сплачується спеціальна (залежно від суми та строку кредиту) та одноразова (незалежно від терміну та строку позики) банківська комісія.

При середньо- та довгостроковому кредитуванні сплачується комісія за зобов'язання надати позичку та за резервування коштів. При проведенні кредитних операцій банківським консорціумом позичальник сплачує одноразову комісію за управління банку-менеджеру, за переговори, а також банкам-коменеджерам за участь.

До **прихованих елементів** вартості кредиту відносять інші витрати, які пов'язані з отриманням кредиту та не зафіксовані в угоді. Це – завищені ціни товарів за фірмовими кредитами; примусові депозити в певних розмірах відносно до позики; вимоги страхування кредиту страховій компанії, яка пов'язана з банком; завищення банком комісії за інкасацією документів та ін. Деякі елементи вартості кредиту навіть не можна оцінити в грошах, хоча їх значущість вагома (наприклад у разі отримання контролю над фірмою або позичальником).

Головним елементом вартості кредиту є ставка відсотка. Хоча міжнародний кредит певною мірою і є незалежним від внутрішніх процесів національних економік, та відсоткові ставки по ньому не формуються безпосередньо на базі відсотків за внутрішнім кредитом, в кінцевому підсумку вартість міжнародного кредиту базується на відсоткових ставках країн, які є провідними кредиторами. Та внаслідок того, що на величину «ціни» кредиту впливає ще багато

факторів, має місце розрив у рівнях ставок. В основі цього – певні економічні причини.

9.2. Методи кредитування та умови платежу при кредитуванні експорту та імпорту

Методи кредитування експортно-імпортних операцій:

1) Короткострокове (3 міс. – 1 рік):

- овердрафт у національній валюті;
- овердрафт у іноземній валюті;
- документарний акредитив;
- аванс під інкасо;
- придбання векселів.

2) Середньострокове (1 – 5 років):

- кредит у національній валюті;
- кредит в іноземній валюті;
- форфейтинг;
- факторинг.

3) Довгострокове (>5 років) :

- випуск акцій;
- випуск облігацій;
- лізинг.

Умови платежу при кредитуванні імпорту:

- авансовий платіж;
- платіж на основі акредитива (з оплатою при пред'явленні);
- інкасо (документи проти платежу);
- платіж після отримання товару (при посередництві з відстрочкою платежу).

Умови платежу при кредитуванні експорту:

- платіж на основі акредитива (акредитив з відстрочкою);
- інкасо (документи проти акцепту);
- відстрочка платежу.

Кредитування імпорту має дві форми:

1. Комерційний кредит:

- кредит за відкритим рахунком (надається за угодою, згідно з якого експортер записує на рахунок імпортера);
- вексельний кредит (експортер, укладаючи угоду на продаж товару в кредит, виставляє переказний вексель на імпортера).

2. Банківський кредит:

- акцептний – кредит, який надається векселедержателю і виступає як гарантія. Кредитна угода складається за умови використання переказного векселя, де пред'явитель зазначає боржника, який повинен акцептувати вексель — дати згоду провести оплату за умови, що до настання строку платежу за векселем клієнт внесе у банк суму необхідну для погашення векселя. Векселедавець може використати проакцептований вексель як платіжний засіб для сплати своїх зобов'язань;

- акцептно-рамбурсний – банк імпортера виставляє безвідкличні акредитиви на банк експортера, який зобов'язується акцептувати тратти і оплатити їх з настанням терміну.

Кредитування на основі векселя більш теоретичні, ніж практичні в Україні. Основними причинами не використання векселів в міжнародних розрахунках є:

1. Суперечності законодавства України та неврегульованість окремих питань цієї проблеми;

2. Низька ліквідність векселів більшості підприємств;

3. Відсутність розвинутого ринку цінних паперів, зокрема векселів.

Акцептний кредит з'явився через обмеженість надання експортером та імпортером комерційного кредиту (відсутня довіра один до одного). Експортер виставляє тратту для акцепту не на імпортера, а на банк імпортера. Формально цей кредит надає експортер, але різниця між комерційними і акцептними кредитами полягає в тому, що акцептантом є банк (це суттєво змінює взаємовідносини сторін).

Для експортера – втрачає значення ризик неплатежу, бо експортер має акцепт великого банку, який ризик бере на себе. Залежно від суми ризиків установлюється розмір комісії за акцепт, яка відразу сплачується і не повертається (навіть якщо імпортер не скористався кредитом). При цьому банк імпортера не використовує своїх ресурсів для кредитування (оплачує тратту лише у разі неспроможності імпортера розрахуватися). Акцептуючи тратту, банк лише гарантує для експортера оплату товару.

Кредитування на основі **документарного акредитива** – ефективна і безпечна форма розрахунків.

Акредитив покриває лише ту частину вартості товару, яка буде оплачуватися проти пред'явлення в банк комерційних документів.

Акредитиви, які є засобом кредитування імпортера:

1. *Акцептний аккредитив* використовується для кредитування імпортера, але у разі наступного врахування векселя він стає засобом отримання експортером негайного платежу.

Експортер у пакет документів, передбачених в аккредитиві, включає строкову тратту (терміном 60-90дн), виставлену на акцептуючий банк. Акцептуючи тратту, банк дає зобов'язання оплатити номінальну вартість векселя при настанні строку погашення. Акцептована тратта може бути врахована чи придбана акцептуючим банком або повернена пред'явнику. Враховуючи тратту, банк забезпечує бенефіціара коштами на строк акцепту, стягуючи при цьому комісію за врахування. Розмір комісії залежить від валюти, в якій виписано вексель, суми та строку векселя.

2. *Аккредитив з відстрочкою платежу*. Він подібний до акцептного аккредитива. Імпортер отримує документи раніше, ніж він здійснить платіж продавцеві. Для забезпечення інтересів експортера уповноважений банк дає йому, проти виставлених документів, письмову згоду здійснити платіж у визначений термін. Застосовується лише для клієнтів з бездоганною репутацією.

3. *Компенсаційний аккредитив*. Клієнт (який є посередником чи генеральним підрядником) хоче перевести виробнику товару або субпостачальнику свою вимогу за відкритим на його користь оригіналом аккредитива. У такому разі банк, що підтвердив оригінал, відкриває компенсаційний аккредитив на користь виробника на основі оригіналу аккредитива. Коли клієнт банку є посередником і потребує кредит на придбання товару для перепродажу, банк може надати кредит на основі відкриття на ім'я клієнта компенсаційного аккредитива. У цьому разі компенсаційний аккредитив з його платіжним зобов'язанням слугуватиме для банку забезпеченням.

Пряме банківське кредитування імпортера

Банківський зовнішньоторговельний кредит має для імпортера певні переваги перед фірмовим кредитом. Зокрема вони полягають у тому, що цей вид кредитування надає більше можливостей для маневрування при виборі постачальника певної продукції, а окрім того, забезпечує довші терміни кредиту, більші обсяги поставок за кредитом, порівняно нижчою є і вартість кредиту.

Банківський кредит надається банками, банкірськими домами, іншими кредитними установами (рис. 9.1.).

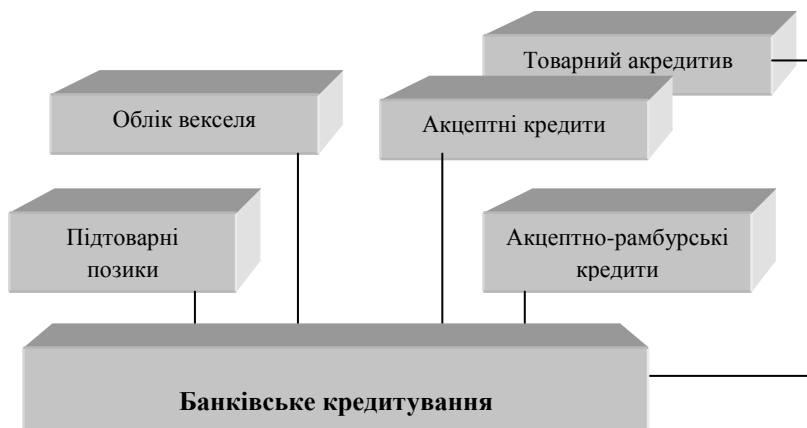

Рис. 9.1. Схема банківського кредитування.

Банківське кредитування здійснюють приватні і державні банки. Воно вигідне для імпортера, бо може вибрати експортера, вигідне для експортера, оскільки звільняє його від необхідності звертатися до банку з проханням урахувати чи придбати векселі.

Нові методи кредитування:

1) **Факторинг** – придбання банком права вимоги щодо виплат за фінансовим зобов'язанням здебільшого у формі дебіторських рахунків за поставлені товари (послуги);

2) **Форфейтинг** – купівля банком – форфейтером у експортера векселів, акцептованих імпортером.

Кредитування експорту

Короткострокове кредитування експортера — надає експортеру кошти для покриття його витрат від початку виробництва товару і до отримання плати за нього

Експортне кредитування:

1. Попереднє кредитування експорту (від початку виробництва до відвантаження товару);

2. Поточне кредитування експорту (період, що охоплює час транспортування й отримання платежу).

Методи короткострокового кредитування експортера:

1. Аванс під інкасо;

2. Акредитив з авансом (акредитив з червоною умовою);

3. Врахування та акцепт векселів;

4. Овердрафт (в національній валюті і іноземній валюті для надійних клієнтів).

Аванс під інкасо є прийнятним методом кредитування експорту за умови, що банк-кредитор виконає інкасування і що векселі підлягають оплаті в країні в нац. валюті експортера та банку кредитора. Якщо векселі підлягають оплаті в іноземній валюті та за кордоном, доцільно здійснювати врахування векселів (придбання), виписаних експортером на покупця. Врахування векселів здійснюється перед їх пересиланням імпортеру з дисконтом.

Банк враховує векселі лише коли вони мають надійне забезпечення. Тому важлива фінансова надійність імпортера, сума векселя, очікувана, тривалість часу до оплати.

У разі відмови від платежу чи акцепту банк має право регресу до експортера. Векселі мають бути виписані у вільно конвертованій валюті. Для додаткової гарантії банк може вимагати оформлення страхування кредиту від ризику неплатежу.

Акредитив з авансом якщо необхідно кредитувати експортера перед відвантаженням товару. В акредитиві повинно вказати частку його загальної суми, яка становить аванс (< 85%). Аванс експортеру видається під його письмове зобов'язання подати в строк документи. Виплата відбувається банком експортера, але під гарантію відкритого акредитива банку. Якщо експортер не подасть в строк документи і не погасить аванс, то банк, що його видав, дебетує рахунок банку – емітента на суму авансу та %.

Акцептна кредитна лінія – угода, за якої банк дає згоду акцептувати векселі, що виписані на нього експортером під забезпечення торговельними векселями на товари, що експортуються. Завдяки авторитету акцептуючого банку векселі відразу ж можна врахувати за < ставкою. Вартість акцептованих векселів < вартості торговельних векселів. У разі відмови імпортера від платежу чи акцепту за торговельним векселем банк має право регресу до експортера. Є ліміт виписки векселів. Як правило, термін користування акцептною кредитною лінією довший, ніж строк користування овердрафтом.

Причини широкого використання акцептних кредитів:

- його можна розглядати як середньостроковий овердрафт;
- вартість акцептного кредиту може бути нижчою, ніж процентна ставка за овердрафтом чи банківським кредитом, оскільки облікова ставка акцептованих банком векселів на ринку зазвичай нижча.

Якщо експортер регулярно та на більші суми отримує векселі (чеки) від іноземних партнерів, доцільніше використовувати факторинг та форфейтинг, ніж постійно звертатися до банку з проханням про врахування чи акцепт векселів.

Експортний лізинг – альтернативна форма кредитування міжнародної торгівлі. Це кредит під основні засоби. Вигідний для отримання податкових чи митних пільг.

Експортний лізинг вигідний для експортера тим що:

- негайно і в повному обсязі можна отримати платіж;
- звільнення від всіх фінансових проблем (крім зобов'язань за гарантійними строками)
- поліпшення ліквідності та рентабельності;
- можливість реалізації на певний час обладнання, яке не використовується;
- відсутня потреба у банківських кредитах;
- прискорення оновлення продукції;
- лізинг — як засіб маркетингу.

Лізинг не являється банківською операцією у вузькому розумінні слова. Він відноситься до близької до банківської форми фінансування, яка може здійснюватись торгово-промисловим підприємством як побічна операція. В цілому можна сказати, що лізинг – це договір особливого роду, в якому складаються елементи орендного договору та договору про надання кредиту. На рис. 9.2 представлено схему здійснення лізингової операції.

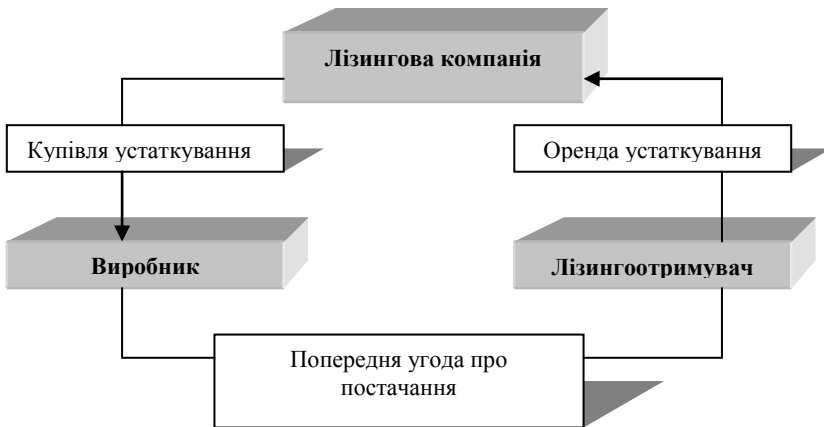

Рис. 9.2. Схема здійснення лізингу

Останнім часом росте значення угод **зворотного лізингу** (нафтові танкери, залізничні контейнери, комп'ютери, літаки), який у першу чергу зацікавить підприємства, що відчувають труднощі з фінансовими ресурсами. Таким підприємствам вигідно продати майно лізинговій компанії, одночасно укласти з нею лізинговий договір і продовжувати користуватися майном.

Фінансовий лізинг характеризується насамперед тим, що термін, на який устаткування передається у тимчасове користування, наближається за тривалістю до терміну його служби. Лізингодавачем виступає лізингова компанія, яка отримує устаткування у власність безпосередньо у фірми – виробника.

Переваги лізингу для орендаря: не існує потреби вкладати власні капітали на придбання потрібного майна; відсотки по сплаті за лізингових платежів менші, ніж відсотки по сплаті за користування банківським кредитом (приблизно на 1 %); лізинг передбачає кредит терміном до 20...25 років. Для **орендодавця** сплата відсотків за лізингом уникає оподаткування і, таким чином, являє собою чистий прибуток.

9.3. Факторингове та форфейтингове обслуговування міжнародного бізнесу

Метою факторингового обслуговування є своєчасне інкасування боргів для скорочення втрат, унаслідок затримки платежу, і запобігання появі сумнівних боргів, підвищення ліквідності і зниження фінансового ризику для підприємств, які не хочуть брати на себе роботу по перевірці платоспроможності своїх контрагентів, по веденню бухгалтерського обліку відносно своїх вимог і зацікавлені, по можливості, в найшвидшому отриманні грошей по рахунках.

За скоєння факторингової операції фактор стягує з постачальника відповідну плату. Вартість факторингу, особливо, залежить від його виду, кредитоспроможності постачальника, розміру процентної ставки за кредит, рівня ризиків, які несе фактор, а також від строку перебування ресурсів фактора в розрахунках з покупцем.

Схематично факторинг можна поділити на 5 етапів (рис. 9.3):

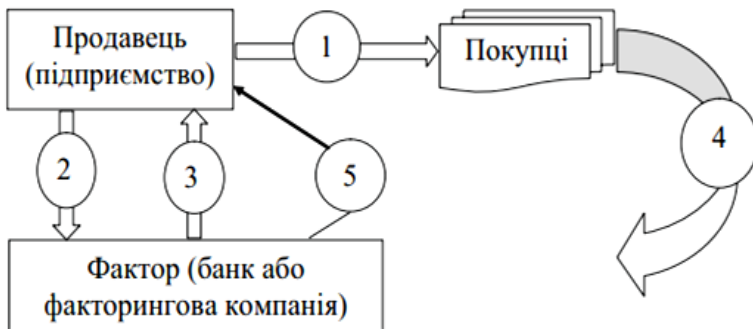

Рис. 9.3 Механізм здійснення факторингу

1 етап – продавець (підприємство) здійснює поставку товару покупцю на умовах відстрочення платежу;

2 етап – продавець (підприємство) переуступає фактору право грошової вимоги до покупця за поставлений товар;

3 етап – після отримання документів про постачання товарів (надання послуг) фактор фінансує підприємству до 95 % суми платежу за поставлений товар або вартості наданої послуги. Решту суми боргу фактор тимчасово утримує у зв'язку з прийняттям на себе ризику непогашення боргу. Боржник (дебітор) одержує від підприємства (перед першою операцією, надалі від фактора) письмове повідомлення про відступлення права грошової вимоги банкові та банківські реквізити для проведення оплати;

4 етап – покупець сплачує 100 % вартості за поставлений йому товар або надану послугу на умовах відстрочення платежу шляхом переказу коштів на спеціальний рахунок фактора. Отримана сума перераховується на погашення заборгованості;

5 етап – фактор переказує різницю між сумою виконаної вимоги та перерахованим фінансуванням за мінусом комісії фактору.

За допомогою факторингу компанія може отримати 50–95 % суми боргу без оформлення кредиту й надання застави. Строк ліміту за контрактом звичайно становить від 1 до 3 місяців. Одним із головних призначень факторингових послуг є зменшення неплатежів, прискорення товарообігу й створення стабільної системи фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності підприємств, а це у свою чергу позитивно позначається на розвитку економіки, а отже, і країни в цілому. Сама послуга коштує підприємству дорожче, ніж звичайний кредит, однак у факторингу є низка переваг (табл. 9.2).

Таблиця 9.2

Переваги факторингу для кожного його суб'єкта

<i>Переваги факторингу</i>	
<i>Для постачальників</i>	<p>1. Можливість збільшення обсягів поставок у результаті надання покупцям конкурентних ринкових переваг, таких як: збільшення обсягів поставок з відстрочкою платежу (на умовах товарного кредиту); збільшення строку відстрочки платежу (товарного кредиту); зменшення ціни на товари (роботи, послуги).</p> <p>2. Отримання додаткових прибутків за рахунок збільшення обсягів поставок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - можливість підтримання стабільності відносин з покупцями, які мають постійну можливість придбання товару з відстрочкою платежу (на умовах товарного кредиту); - можливість планування своїх фінансових потоків без врахування платіжної дисципліни покупців (дебіторів); - можливість здійснення оптових закупок у зв'язку з наявністю коштів (за вигідними цінами) та відповідно підтримання розширеного асортименту товарів для миттєвого задоволення вимог покупців; - покращання ділового іміджу та платоспроможності через можливість проведення своєчасних розрахунків зі своїми кредиторами; - покриття банком торгових ризиків, які виникають у зв'язку з реалізацією продукції з відстрочкою платежу
<i>Для покупців</i>	<p>1. Більш вигідні умови оплати, що не вимагає відволікання значних коштів з обороту як у разі передоплати або оплати за фактом;</p> <p>2. Планування графіка погашення заборгованості;</p> <p>3. Збільшення купівельної спроможності.</p>
<i>Для банків</i>	<p>1. Посилення ділових стосунків підприємства з банком через надання їм додаткових конкурентоспроможних послуг;</p> <p>2. зменшення кредитного ризику внаслідок диверсифікації кредитного ризику між покупцями та наявності в банку права регресу до постачальника, в разі несплати дебітором відвантаженого йому товару (виконаних робіт, наданих послуг), незалежно від причин такої несплати;</p> <p>3. Збільшення ресурсної бази в результаті додаткових грошових надходжень на поточні рахунки постачальників;</p> <p>4. додаткова можливість збільшення клієнтської бази, шляхом залучення на обслуговування платоспроможних дебіторів постачальника;</p> <p>5. Можливість отримання банком додаткових</p>

Основні недоліки послуг факторингу:

1. Документообіг між банком та підприємством при здійсненні факторингу на етапі фінансування складніший. Крім фінансової звітності, яка щоквартально надається банкові підприємство повинно надавати банку документи, що підтверджують право вимоги, для здійснення банком фінансування та адміністрування дебіторської заборгованості;

2. Дороговизна факторингових послуг. Комісійна винагорода за використання факторингу складається з: фіксованого збору за обробку

документації, комісійних за факторингове обслуговування, комісійних за використання грошових коштів.

Тому, враховуючи перераховані недоліки, деякі підприємства неспроможні використовувати факторинг в управлінні безнадійною та простроченою заборгованістю, саме з-за високої вартості факторингу.

Найчастіше факторинг порівнюють з банківським кредитом, хоча дані фінансові продукти спрямовані на задоволення різних потреб постачальників.

Так, дострокові платежі, одержувані в рамках факторингового обслуговування, компанії, як правило, використовують для фінансування поточної діяльності, а кредитні ресурси - в якості інвестиційних або інноваційних коштів.

Факторинг має свої переваги перед кредитом. За факторингового обслуговування не потрібно заставне забезпечення і оформлення безлічі документів. Необхідно лише повідомити покупців про зміну реквізитів для оплати поставок. Зворотність кредиту в повному обсязі закладено в його суті, що вимагає від постачальника акумулювання та виведення з обігу відповідного обсягу грошових коштів. Факторинг же передбачає повернення коштів покупцями. Сума кредиту визначається відразу, розмір фінансування при факторингу не обмежений і може збільшуватися по мірі росту обсягу продажів підприємства. Таким чином, при факторингу постачальник отримує гроші в потрібній кількості і на необхідний термін. Крім того, погашення кредиту не гарантує отримання нового, а факторингове обслуговування носить систематичним характер.

Основними оферентами вітчизняного факторингу на сьогодні є Сведбанк, Укрсоцбанк, Укрексімбанк, ОТП Банк, Райффайзен Банк Аваль, Українська фінансова група. Ці банки є лідерами, займаючи близько 60% ринку. Серед нечисленних факторингових компаній найактивнішими є Арма Факторинг і створена в 2005 р. Перша факторингова компанія.

В свою чергу форфейтинг – кредитування зовнішньоекономічних операцій у формі викупу в експортера векселів та інших боргових вимог, які акцептовано імпортером. Продавцем вимог за форфейтингу може бути підприємство, яке виконало зобов'язання за контрактом і прагне рефінансувати дебіторську заборгованість з метою зменшення кредитного ризику та поліпшення ліквідності (платоспроможності). Форфейтинг, як правило, здійснюється за участю банківської установи і є також однією із форм трансформації комерційного кредиту в банківський [62].

Загальна схема організації форфейтингу має такий вигляд (рис. 9.4).

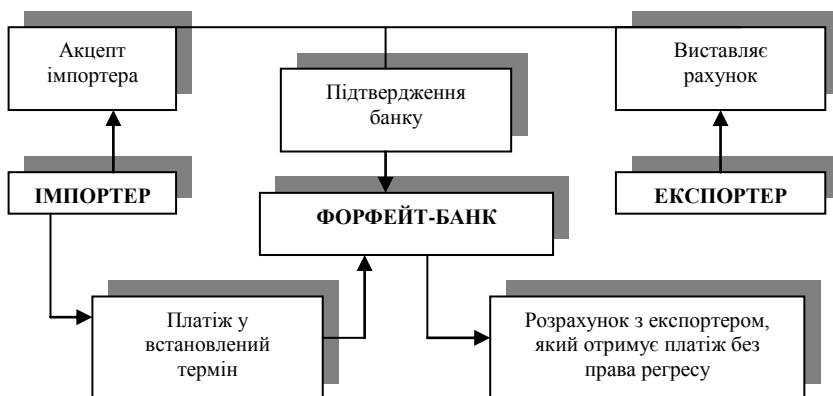

Рис. 9.4. Схема форфейтингової операції

Етапи проведення форфейтингових операцій:

Перший етап. *Підготовка операції.*

Експортер визначає: вимоги форфейтера до гарантії; можливий розмір дисконту до завершення операцій з імпортером.

Форфейтер: розглядає заявку експортера; збирає інформацію про можливу операцію; проводить кредитний аналіз; визначає тверду ціну.

Другий етап. *Документальне оформлення операції.*

Досягнення попередньої домовленості сторін про укладення форфейтингової угоди.

Третій етап. *Підписання угоди.*

Експортер: готує серію переказних векселів або підписує угоду про прийняття простих векселів від покупця; отримує гарантію або аваль на свої векселі.

Витрати по форфейтуванню складаються наступним чином:

- звичайно імпортер сам сплачує затрати по отриманню банківської гарантії або авалю. У випадку відмовлення покупця усі затрати примушений брати на себе експортер, оскільки без наявності банківських гарантій він не може продати вимоги форфейтеру;
- в залежності від зовнішньоекономічної кон'юнктури й ризику введення заборони на переказ коштів для даної країни ризикова премія складає від 0,5 до 6% річних;

- витрати на мобілізацію грошових коштів залежать від ставок на євrorинку. До них додаються також управлінські витрати у розмірі 0,5% річних. Якщо вимоги, що купуються, надаються після отримання згоди форфетера на постачання, він нараховує комісію в 1-1,5% річних у відношенні з різницею в часі між укладенням угоди та наданням документів.

Загальні витрати по форфетуванню обчислюються шляхом дисконтування суми вимог.

Наприклад: Швейцарська торговельна фірма отримала замовлення на постачання у Фінляндію іноземного обладнання на суму \$300 тис. Строк поставки – кінець липня 2005р., покупцю надана відстрочка платежу на 5 років. Погашення передбачено десяттю рівними піврічними платежами. Відсотки по кредиту включені у ціну постачання. Вимога експортера виражена у вигляді простого векселя з авалем першокласного фінського банку. Строк першого платежу – січень 2010р. Витрати по форфетуванню розраховуються таким чином:

1. дебіторський ризик – комісія по цьому ризику не береться, так як затрати по отриманню авалу зроблені імпортером;
2. ризик країни покупця – із розрахунку 1,5% річних на весь строк кредиту;
3. залучення грошових коштів – кошти запозичені на ринку євродоларів із розрахунку 7-7,5% річних;
4. управлінські витрати – 0,5% річних;
5. усього – 9-9,5% річних;
6. додаткова комісія за відстрочку (на 4 місяця) надання документів – 0,4%.

Ця ставка по форфетуванню дійсна для згоди форфетера з середини квітня до середини серпня і відповідає (при щоквартальному обчисленні відсотків) облікової ставки у 7-7,5-8%.

Угоди по форфетингу дозволили значно подовжити терміни кредитування експортером покупця на умовах вексельного кредиту, довівши їх до п'яти, а іноді восьми і більш років, оскільки прийняття на себе ризику солідним банком-форфетером підвищує заінтересованість інвесторів у тривалому приміщенні своїх засобів.

Форфетування дає експортеру ряд **преваг**:

- збільшення ліквідності (так як вимоги відразу ж сплачуються готівкою);

- звільнення від кредитного ризику, ризиків зміни відсоткових ставок й валютних курсів;
- збільшення кредитоспроможності;
- відсутність контролю за погашенням кредиту, в якому відпадає необхідність, та ін.

Переваги та недоліки такої форми рефінансування дебіторської заборгованості систематизовано у табл. 9.3.

В даний час одним з основних центрів форфейтинга є Лондон, оскільки експорт багатьох європейських країн давно фінансується із Сіті, що ніколи не барилися з освоєнням нових банківських технологій [64]. Значна частина форфейтингового бізнесу сконцентрована також у Німеччині. До найбільш відомих банків-форфейтерам відносяться Standard Bank Limited, HSBC Forfaiting, West Merchant Bank, Deutsche Morgan Grenfell, Bank Austria Creditanstalt, Raiffesen Bank і деякі інші. Найбільш відомі форфейтингові компанії: London Forfaiting Company, Midland Aval, Oppenheim, BB AVAL.

У зв'язку з тим, що ці види рефінансування є новими для підприємств в Україні, то доцільно розглянути їх переваги та недоліки (табл. 9.3), що дозволить підприємствам, виходячи з власних потреб, вибрати відповідний метод рефінансування дебіторської заборгованості.

У таблиці 9.4. надано порівняльну характеристику факторингу і кредиту з урахуванням плюсів та інусів для підприємств.

Підбиваючи підсумки, можна відмітити, що питання управління дебіторською заборгованістю актуальне для будь-якого підприємства. При правильному управлінні заборгованістю підприємство може значно покращити своє фінансове становище. За результатами дослідження форм рефінансування, слід зазначити, що факторинг більш ефективний для малих і середніх підприємств, які традиційно відчувають фінансові проблеми через несвоєчасне погашення боргів дебіторами та обмеженості доступних для них джерел кредитування, а форфейтинг – для великих підприємств, які переслідують мету акумуляції грошових коштів для реалізації довгострокових і дорогих проектів зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 9.3

Переваги та недоліки для суб'єктів форфейтингу

	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
<i>Експортер</i>	Надання форфейтингових послуг на основі фіксованої ставки	Необхідність підготувати документи таким чином, щоб на самого експортера не було регресу у випадку банкрутства гаранта, а також необхідність знати законодавство країни імпортера, що визначає форму векселів, гарантій і авалю
	Можливість заздалегідь одержати від форфейтора опціон на фінансування угоди по фіксованій ставці	
	Можливість одержання готівки відразу після постачання продукції чи надання послуг	Можливість виникнення проблем у випадку, якщо імпортер пропонує гаранта, що не влаштовує форфейтора
	Відсутність витрат часу і грошей на управління боргом	
	Відсутність ризиків	Більш висока, чим при звичайному комерційному кредитуванні, маржа форфейтора
	Простота і оперативність оформлення документації	
	Конфіденційний характер даних операцій	
Фінансування за рахунок форфейтора без права регресу		
<i>Імпортер</i>	Простота і швидкість оформлення документації	Необхідність платити комісію за гарантію
	Можливість одержання продовженого кредиту по фіксованій відсотковій ставці	Зменшення можливості одержати банківський кредит при користуванні банківською гарантією
	Можливість скористатися кредитною лінією в банку	Можливість виникнення труднощів з оплатою векселя
<i>Форфейтор</i>	Простота і швидкість оформлення документації	Відсутність права регресу у випадку несплати боргу
	Можливість легко реалізувати куплені активи на вторинному ринку	Відповідальність за перевірку кредитоспроможності гаранта
	Більш висока маржа, чим при операціях кредитування	Необхідність нести всі ризики до закінчення терміну векселів Неможливість зробити платіж раніше терміну

Таблиця 9.4

Порівняльна характеристика факторингу та кредиту

Показник	Факторинг	ПП*		Форфейтинг
Область застосування	Застосовується для управління дебіторської заборгованості як для внутрішніх, так і для зовнішньоекономічних	+	-	Застосовується для управління дебіторської заборгованості тільки у зовнішньоекономічних операціях
Об'єкт угоди	Комплекс послуг, який фактор надає підприємствам, що працюють зі своїми покупцями на умовах відстрочення платежу.	+	-	Операції з придбання форфейтору комерційного зобов'язання позичальника (покупця, імпортера) перед кредитором (продавцем, експортером)
Суб'єкт угоди	Постачальник товарів (робіт, послуг), покупець товарів (робіт, послуг) і фактор	=		Експортер (компанія-постачальник), імпортер (компанія-покупець), форфейтор
Характер угоди	Передбачас встановлення між сторонами угоди постійний характер	+	-	Угоди майже завжди носять разовий характер
Термін фінансування	Короткострокове кредитування (до 180 днів)	-	+	Середньострокове та довгострокове кредитування (від 180 днів до 10 років)
Розмір фінансування	Сума кредиту обмежена можливостями фактору	-	+	Сума кредиту може бути достатньо високою.
Механізм виплати боргу	Фактор авансує оборотний капітал кредитора 70-90% суми боргу. Решта 10-30% поступають на рахунок кредитора лише після погашення боргу покупцем продукції за вирахуванням комісії та відсотків	-	+	Форфейтер виплачує суму боргу за вирахуванням дисконту.
Можливість повернення вимог	Залежно від умов, укладених між підприємством продавцем і фактором	-	+	Обов'язкове авалювання векселів без права регресу
Вартість фінансування	Факторингова комісія; Позичковий відсоток з щоденного залишку виплаченого клієнту авансу проти інкасованих рахунків.	+	-	Комісія за достроковий платіж, або форфейтингових комісія; Комісія за зобов'язання; Граційні дні; Комісія за обслуговування акредитиву

Продолжение табл. 9.4

Право передачі (перепродажу)	Можливість перепродажу факторингового активу фактором не передбачена	=		Передбачає можливість перепродажу форфейтингового активу на вторинному ринку форфейтером активу на
Наявність поруки	Не потрібна порука третьої особи.	+	-	Потрібна гарантія третьої особи або аваль.
Форма гарантії	-	+	-	Векселі та інші боргові зобов'язання (акредитив)
Особливості фінансування	Передбачає кредитування під уже існуючу грошову вимогу, чи під вимогу, яка виникне в майбутньому, але чітко визначене в договорі фінансування під уступку грошової вимоги	-	+	Можливе кредитування під уступку фінансового векселя, випущеного з метою акумуляції засобів, для реалізації інших цілей не обмежених торговими.

* Показники порівняння, де:

«» - Позитивний фактор для підприємства, у разі використання обраного методу управління дебіторською заборгованістю;

«-» - Негативний фактор для підприємства, у разі використання обраного методу управління дебіторською заборгованістю;

«=» - Рівнозначність порівнюваних показників для підприємства, у разі використання обраного методу управління дебіторською заборгованістю.

Список літератури

1. Штангей Н.М., Блохіна О.М. Валютні операції: навч.-метод. посіб. / Штангей Н.М., Блохіна О.М. – Х.: ХДУХТ, 2014. – 247 с.
2. Янчев А.В., Печенка О.І. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції: навч.-метод. посіб. / А.В. Янчев, О.І. Печенка. – Х.: ХДУХТ, 2007.– 152 с.
3. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посіб. / Шкурупій О.В., Гончаренко В.В., Артеменко І.А. та ін.; За заг. ред. Шкуруній О.В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
4. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: кредитно-модульний курс: Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. та доп. / За ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової, К.І. Ржепішевського. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 288 с.
5. Міжнародні комерційні угоди та розрахунки: нормативно-правове регламентування: Навч. посіб. / За ред. Козака Ю.Г., Логвінової Н.С. – К.: ЦУЛ, 2010. – 648 с.
6. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції. – К.:
7. ЦУЛ, 2003. – 614 с.
8. Міжнародні розрахунки та валютні операції: навч. посіб. / Навч. посібник О.І. Береславська, О.М. Наконечний, М.Г. Пясецька та ін.; за заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 392 с.
9. Михайлів З.В., Гаталяк З.П., Горбаль Н.І. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції: навч. посіб. / З.В. Михайлів, З.П. Гаталяк, Н.І. Горбаль. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – 244 с.
10. Петрашко Л.П. Валютні операції: навч. посіб. / Л.П. Петрашко. – К.: КНЕУ, 2008. – 204 с.
11. Ющенко В.А, Міщенко В.І. Управління валютними ризиками: Навч. посібник – К.: Тов-во «Знання», КОО, 2004. – 444 с.
12. Європейський вибір України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.minust.gov.ua/7g.html>>.
13. Офіційний сайт Державної Служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
14. Статистична служба Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europa.eu.int.

ЗМІСТ

Вступ	3
<i>Розділ 1. ОСНОВИ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ</i>	5
Тема 1. Світові валютно-фінансові системи та їх еволюція	5
Тема 2. Регулювання міжнародних валютно-фінансових відносин	33
Тема 3. Особливості функціонування міжнародного валютно ринку	46
Тема 4. Порядок відкриття і ведення валютних рахунків	79
<i>Розділ 2. ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ ОПЕРАЦІЇ НА СВІТОВОМУ ВАЛЮТНОМУ РИНКУ</i>	93
Тема 5. Особливості здійснення валютних операцій	93
Тема 6. Термінові валютні операції	103
Тема 7. Валютні операції «своп»	111
Тема 8. Валютні опціони та валютні ф'ючерси	119
Тема 9. Фінансування та кредитування міжнародного бізнесу	132
Список літератури	154

Навчальне видання

АНДРОСОВА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА
НОСАЧ ЛАРИСА ЛЕОНІДІВНА
ЗОСИМОВА ЖАННА СЕРГІЇВНА

***ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ ОПЕРАЦІЇ В
МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ
конспект лекцій***

В авторській редакції

Поз. 144

Підписано до друку 29.01.2016 р.
Формат 60x84^{1/16}. Папір офсетний. Друк ксерографічний.
Ум. друк. арк. Обл.-вид. арк. Наклад 50 прим. Зам. № 05-15
Надруковано ТОВ «Видавництво «Форт»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК
№333 від 09.02.2001р.
61023, м. Харків, а/с 10325